T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI



# TACİZÂDE CA'FER ÇELEBİ

## DEVRİ – HAYATI – ESERLERİ – EDEBÎ ŞAHSİYETİ

## GAZELLERİ ŞERHİ

Cemil ERTONGA

Danışman

Prof. Dr. Ali ALPASLAN

İstanbul 1987

# İ Ç İ N D E K İ L E R

# Ö N S Ö Z

Eski Türk Edebiyatı Sahasının, gerek mensūr ve gerekse manzum eserler bakımından çok zengin bir kaynağa sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat, bu eserlerin ortaya çıkarılması ve tanıtılması bakımından yeterli derecede çalışma yapıldığı söylenemez.

Manzum eserler ise, mensur eserlerden farklı olarak edebî san'atlar bakımından, değişik mazmunların kullanılması, ve daha san'atkârâne bir uslupla yazılması açısından ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir.

15. ve 16. Yüzyıl, Divân Edebiyatının özellikle manzum eserler konusunda çok zengin olduğu bir devirdir. Tacîzâde Ca'fer Çelebi de bu sahada kazandırdığı eserler, eserlerin muhteva farklılıkları, ve orjinallik arzeden divanı ile üzerinde durulmağa değer bir şahsiyettir.

Bu düşünceden hareketle Tacizadenin divânının ilk elli beytinin şerhini yapmağa karar verdik. Çalışmamızda Sayın İ.Erünsal'in "The Life And Works of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi With A Critical Edition Of His Dîvân" adlı eserin içindeki beyitleri esas kabul ettik.

Bu çalışma, her ne kadar şairin edebî karakterini ortaya koyma açısından yeterli olmayacaksa da fikir verme açısından faydalı olacağına inanıyoruz.

Tez'de önce Tâcizâde Ca'fer Çelebi'nin yaşadığı devir hakkında bilgi, devrin siyâsî yapısı, Tacizâdenin o devirdeki yeri ve kişiliği hakkında bilgi verilmiş, daha sonra da şairin diğer eserleri hakkında kısaca açıklamalarda bulunulmuştur.

Beyitlerin açıklanmasında ise, önce beytin nesre çevrilip kısaca açıklanması, daha sonra da önemli görülen kelime ve mazmunların izâhı yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmada gerek konunun seçiminde ve gerekse konu ile ilgili çalışma müddetince değerli fikir ve tecrübeleriyle bana sürekli destek ve yardımcı olan kıymetli hocalarım; Sayın Prof. Dr. Ali Alpaslan Bey'e, Sayın Dr.Atilla Şentürk Bey'e ve Sayın Dr. Mehmed Nur Doğan Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

# TACİZADE CA'FER ÇELEBİ
## DEVRİ-HAYATI-EDEBİ KİŞİLİĞİ

Ca'fer Çelebi: (?-1515) II.Beyazıt ve I.Selim devirlerinde nişancılık ve kazaskerlik gibi Osmanlı Devletinde siyasi ve içtimaî öneme sahip mevkilerde bulunmuş ve eserleriyle tanınmış bir şahsiyet olup Tacizâde (Taci bey-zâde) lakâbıyla bilinir. Bu iki yüzyılda (15. ve 16. YY.lar) farklı bir edebî üslüp geliştirerek, edebiyat alanında bulduğu orijinaliteyle göze çarpar. Babası Amasya'da Beyazıt'ın şehzâdeliği zamanında "müdîr-i umûr-yani hassa emini"[1] olan ve Beyazıt'ın tahta çıkmasından sonra da bir müddet (887-1482'den sonra) defterdâr veya nişancı makamında bulunan Şair ve hattat Tâcî Bey'dir."(Bazı kaynaklara göre Tâc Bey'dir. Ca'fer Çelebi'ye Tâcî-zâde, Tâci Beyzâde denildiği gibi, Tâc Bey-zâde Tâc Bey-oğlu, Tâc-oğlu lâkâpları da verilmektedir)"[2]

Âşık Çelebi'ye göre "Tâci Beyliler Rûm'da şeref ve câh ile mârûf hânedân"[3] idi. "Bunların Amasya'da Hacı Bey-zâde adıyla tanınan mühim yerli bir aileye mensup bulunmaları bunu isbet eder."[4]

---

1. Âli, Kunh al-ahbâr, Üniversite Kütüphanesi nr:2290/32 y.204
2. Âli, aynı eser; Lâtîfî, tezkire, İstanbul 1914, y.117
3. Âşık Çelebi, Tezkire-i Şu'ârâ, Üniversite Kütüphanesi, T.Y. nr.2406 y.74
4. Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, İst.1927, c.III, s.225-235

Ca'fer Çelebi, Amasya'da doğmuş ve babasının yanında yetişmiştir. Hocaları Hoca-zâde Muslihiddin (ölm. 893-1448) Hatib-zâde Muhiddin (ölm. 901-1486), kazasker Kestelî Muslihîddin Mustafa (ölm. 901-1496) ve bilhassa kazasker Hacı Hüseyin-Zâde Muhiddin Mehmed Câmî (ölm. 911-1505) gibi devrin en meşhur ilim adamlarından tahsil görmüş ve bu sonucundan mülâzemet ru'ûsu almıştır.

Tacizâde, bu değerli ilim adamlarından almış olduğu eğitimle devrinde hatırı sayılır, saygın bir kişilik ve mevkîe sahip olmuştur.

"Bazı medreselerde ders vermek suretiyle ilim ve iktidarını herkese tanıttıktan sonra, II.Beyazıt onu günde 50 akçeyle, Mahmud Paşa medresesine müderris tayin etmiş ve bir müddet sonra da divan-ı hümayûna nişancı yapmıştır (904-1498-1499)".[5] Padişah, ûlemâdan irfan sahibi ve mûnşî bir zatın tuğra hizmetine (tevkiî ve nişancı) getirilmesi, devlet erkânına emretmiş, onlar da ittifakla Ca'fer Çelebi'yi seçmişlerdir. Bundan sonra, Ca'fer Çelebi, zekâ ve iktidarı ile, Beyazıt'ın teveccühünü kazanmış "âyânın görür gözü ve selâtin-i arap ve acem müraselâtında nevk-i kalemi erkânın tutar eli"[6] olmuştur.

"Bu sıralarda kendisine paşalık unvanı da tevcih edilen Ca'fer Çelebi teşrifatta sağ tarafta ve defterdâra takdim edilerek, oturmasına ve seferde vezirler gibi, otağ kurmasına müsaade edilmiştir. Ca'fer Çelebi, Beyazıt'ın saltanatının sonlarına kadar, bu vazifede kalmıştır. Ancak şehzâdeler vak'asında şehzâde Ahmed tarafına ağırlığını koyduğunu hissettirdiği için Selim'in tahta geçmesini arzu ve bu yüzden isyan eden yeniçerilerin bir gece, diğer devlet erkânı arasında Tacizâdenin de evine hücum ederek, mallarını yağma etmeleri ve ertesi gün

---

5. Ali, aynı eser

6. Âşık Çelebi, aynı eser

diğerleri ile birlikte azil ve tardını istemeleri üzerine Ca'fer Çelebi azil (918-1512) ve kendisine emeklilik ücreti olarak, günlük akçe (Ali'ye göre, 200 akçe) ulûfe tayin olundu"[7].

Ca'fer Çelebi, bu parayı kabul etmemiş ise de, ilim erbâbı hakkında büyük bir teveccüh besleyen ve Ca'fer Çelebi yi çok taktireden I.Selim tahta geçtikten sonra, evvelâ İstanbul civarındaki bazı kasabaların kadılığını da mansıbına vererek kendisini memnûn etmeye çalışmış ve daha sonra da onu tekrar nişancılığa almıştır.

"Padişah, Ca'fer Çelebi'yi daima meclisinde bulundurur ve seferde de onun fikir ve mütalaasına müracaat ederdi. Nitekim Çaldıran seferine çıkıldığında Şah İsmail'e gönderilen Farsça mektuplardan bazıları (İzmit'ten, Safer 920) Ca'fer Çelebi'nin kalemiyle yazıldığı gibi Çaldıran zaferinden sonra, her tarafa gönderilen (Recep 920) Fetihnâmeleri de o yazmıştır."[8]

"Çaldıran harbinde Şah İsmail'in yanında bulunan zevcelerinden Taclı Hanım zaferden sonra İranlıların nikâhlarını ehl-i sünnetçe sahih ve makbul olmayan bir usule dayandığı gözönünde tutularak ulemânın tasvibiyle Ca'fer Çelebi'ye nikahlandırılmıştır"[9].

Daha sonra padişahın devlet erkânı arasında yaptığı değişikliklerle, Ca'fer Çelebi Anadolu kazaskerliğine terfi ettirildi. (23 Şaban 920-1514) Bu görevden sonra Ca'fer Çelebi kışı padişahla birlikte Amasya'da geçirdi. Fakat bu sırada ordu içinde ve devlet kademesinde bazı ayrılıklar ve çekememezlikler oldu.

---

7. Âli, aynı eser , y.158; Taşköprüzâde, Şâkâik al-numâniye, ist.1269 s.335; Sâdeddin, Tâc al - tavârih .II s.190
8. Ferudun Bey; Münşa'ât al-salâtin c.I, s.379,403
9. Ferudun Bey; aynı eser, Mehmed Mazhar Fevzi; Haber-i Sahih, İstanbul, 1291 cilt 4, s.275

Bu arada kapı kethüdâsı Ahmed Ağa (Hain Ahmed Paşa ölm. R.a. 930) muhtemelen hem kendini kurtarmak, hem de göze girmek için, İskender Paşa ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ile birlikte Tacizâde'ye de iftira etmiş ve bu hususta da birkaç yeniçeriyi şahit gösterince padişah, İskender Paşa'yı sekbanbaşını ve Ca'fer Çelebi'yi idam etmiştir. İdamı büyük ihtimalle 8 Recep 921-18 Ağustos 1515'tir.

Devrinde kuvvetli bir münşî olarak tanınan Ca'fer Çelebi nin bütün tezkireciler nesrini-nazmına, kasidelerini gazellerine tercih eder ve Farsça yazılarının da, Türkçe yazılarından daha iyi olduğunu söylerler. Ancak Müeyyed-zâde'nin Ca'fer Çelebi'nin Farsçasını begenmeyip: -"Tacizâde'nih fârîsisi engûrî fârîsisidir" dediğini de ilave ederler.

Bununla beraber lisana ve kuvvetli bir muhayyileye sahip bulunan Ca'fer Çelebi'yi güzel kaside ve gazelleriyle ve bilhassa orijinal bir eser olan Heves-nâme'si ile zamanın değerli şairleri arasında zikretmek lâzımdır. Birçok nazire mecmualarında şiirlerin kayıtlı bulunması, Mesîhî ve Makalî gibi bazı şairlerin onun hakkında kasideler yazmış olmaları da bunu isbat eder. Yalnız Ali onu beğenmez, şiirlerini değersiz bulur ve Ca'fer Çelebi'yi "nâmı zâtına galib bir devletlü" addederek: -"Tezkire müelliflerinin şiir ve inşâsı hususunda mübalağa ettiklerini" söyler. Hattâ Heves-nâme'yi de "nazm-ı bî-nemek"[10] olarak vasıflandırır.

Diğer taraftan Âşık Çelebi onun şiirlerinde âşk mefhumundan eser olmadığına ve buna delil olarak, I.Selim ile bu konuda aralarında geçen bir konuşmaya işaret etmektedir. Fakat "Farsça gazelleri ve Arapça kasideleri emsâlsiz olan"[11] Ca'fer Çelebi'nin, devrinin münşîleri arasında en büyük mevkîî işgal eden değerli bir şahşiyet olduğuda daima tekrar olunur.

---

10. Ali, aynı eser
11. Şâkâik al-numaniye, göst yer

## CA'FER ÇELEBİ'NİN ESERLERİ

I. Heves-nâme : Tacizâde'nin mesnevi tarzında yazdığı en meşhur eseridir. Mevzuû itibariyle tamamiyle orijinal, tertip, üslûp ve nazım tekniği bakımından da çok güzel olan bu eserde (yazılışı 899-1493) Tacizâde birçok şairleri tenkid eder. Halilî'nin II.Mehmet zamanında yazdığı Firkat-nâme'si Ca'fer'in bu eseriyle ortak özellikler göstermektedir. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk iki bölümü sadece konuyu izâh etmek için giriş mahiyetindedir. Eser, münacaat ve nâat ile başlar, sonra Ayasofya, Kasırlar, Fatih Camiî Darûşşifa vs. gibi İstanbul'un çeşitli yerlerini tasvir eden kısımlar gelir. Ca'fer Çelebi'nin bu eseri yazmasının sebeplerini açıklaması takip eder. Daha sonra bazı hasbihaller, hitaplar, cevaplar ve şairin özel hayatıyla ilgili olaylar vardır."Arada tercî-i bend ve gazeller vardır"[12] Bu sayede eser divan edebiyatında belirli bir yere sahip olmuştur. "Girişten sonraki kısımda Ca'fer Çelebi Osmanlı şairleri arasında üstün bir yere sahip olan Şeyhî ve Ahmed Paşa'yı tenkid eder. II.bölümde Cafer Çelebi'nin edebiyat alanındaki düşünceleri ve arkadaşlarıyla yaptığı sohbetler vardır. Ca'fer Çelebi mesnevi tarzında o zamana kadar izlenmemiş bir yol ve konu bulmaya çalışıyor. Bu amaçla değişik hikâyeler ve rivâyetler kabilinden hikâyeler anlatıyor. Bu alanda başarı kazanamayınca değişik bir yol takip ederek, özel hayatında başından geçmiş bir gönül hikâyesini anlatıyor ve buna da Heves-nâme adını veriyor. Tacizâde'nin getirdiği yenilik, bu eserlerin halk kitlesine değil de, kendi görüşüne göre; gözleri kapalı çevresine hitap etmesidir."[13]

---

12. Fuad Köprülü, Divan Edebiyatı Antolojisi, sy.218
13. The life and works of Tacizâde Ca'fer Çelebi with a critial edition of his Divan

II. Mahrûse-i İstanbul Fetih-nâmesi : "Eser Arapça, Farsça ve Türkçe ayet, hadis ve beyitlerle çok zarif bir stilde yazılmıştır. Tarihçi ve araştırmacılara göre İstanbul fethinin en gerçekçi araştırması bu eserle yapılmıştır. Tacizâde eseri hazırlarken sadece yazılı kaynaklardan değil, kendi gözlemlerinden de faydalanmıştır. Fetih -nâmenin tamamı Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin-"Meâ'şir-i Selim Han" adlı kitabında yer almaktadır. Bu eserin Latin harfi ve basitleştirilmiş şekli Şeref Kayaboğazı tarafından "Tuğra-yı Ca'fer Çelebi, Mahrusa-i İstanbul Fetihnâmesi" olarak yayınlanmıştır.[14]

III. Münşe'at : Ca'fer hakkındaki bütün araştırmalar onun iyi bir münşî olduğunu gösteriyor. Fakat Münşe'atın başlı başına bir eser olup olmadığı bilinemiyor. Eserde Ca'fer Çelebi'ye ait olan altı mektup bulunmaktadır. Ca'fer Çelebi'nin stili biyograficiler tarafından övülmektedir. Bu mektupların edebî değerlerinin yüksekliği yanında çok kıymetli birer tarihî evrak oldukları kesindir. Bu da Tacizâde'nin çok iyi bir diplomatika diline sahip olduğunu gösterir."[15]

IV. Anîs al-Ârifîn Tercümesi : "Bu eser Mevlâna Şükrüllah'ın ilmî araştırmasının bir tercümesidir. Ca'fer Çelebi Hadım Ali Paşa'nın kendisinden isteği üzerine kitabı Farsçadan Türkçeye tercüme ettiğini söylemektedir. Eser 15 bölümden meydana gelmektedir. Sade bir Türkçeyle yazılan bu eserin tarihi belli olmayıp sadece Ali Paşa'nın II.Beyazıt zamanında sadrazamlık devrinde yazıldığı düşünülmektedir."[16]

V. Kûs-nâme : "Bu eser fazla yaygın olmamakla beraber adını Taş Köprü-zâde "Kavs-nâme" olarak vermiş, daha sonra Aşık Çelebi, esere "Kûs-nâme" adını vermiştir. Bazı tarihçiler bu eseri ilk derleyenin Âşık Çelebi olduğunu düşünürler. Fakat bu eserin daha evvel "Şâkâik" de bulunduğu ortaya çıkmıştır. Mizahî bir eser olan Kûs-nâme'nin nüshası mevcût değildir."[17]

---

14. Aynı Eser
15. Aynı Eser
16. Aynı Eser
17. Aynı Eser

VI. Divânı : "Sekiz kopyası olan divânın üç nüshası İstanbul'dadır. Bir nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde, bir nüshası Ayasofya kütüphanesinde ve bir nüshası da Nuruosmaniye Kütüphanesindedir. Diğer nüshalar; bir nüsha John Raylands Kütüphanesinde (Manchester), bir nüsha Dârûl-Kütübi'l Mısrî'de, diğer nüsha Bibliotheque National'de (Paris), diğer bir nüsha Staatsbibliothen, Marburg (Wiesbaden), son nüsha da British Museum'dadır."[18]

Ca'fer Çelebi'nin Heves-nâme'yi yazması sanat hayatında bir dönüm teşkil etmektedir. Bu dönemlerde Ca'fer Çelebi kendi edebî kişiliğinin olgunlaştığını ve sanatta belirli bir düzeye geldiğini söyler. Zamanın en ünlü şairlerinden birine Ali Paşa'yı aşmak gayesinde olduğunu söyler. Daha sonra, Moton zaferini kutlamak gayesiyle yazdığı bir kasidede kendini Ali Paşa'nın yerini alan bir şair olarak addediyor.

Ca'fer Çelebi'nin kültürel bir çevresi ve güçlü bir edebî stili olduğu halde Ahmet Paşa'ya nazaran hayal gücü bakımından zayıftır"[19] Çoğunlukla Ahmed Paşa'nın söylediklerini değişik kelimelerle ifade yolunu seçen Ca'fer Çelebi bu vasfıyla dahi devrinin şairleri arasında önemli bir yere sahip olabilmiştir.

---

18. Aynı Eser
19. Aynı Eser

# A Ç I K L A M A L A R

- A -

| | | |
|---|---|---|
| Âhû, Ceylân için bkz | : | 50-1 |
| Akıl için bkz | : | 14-2 |
| Âşk için bkz | : | 2-4 |
| Âşık için bkz | : | 1-1 |
| Ateş için bkz | : | 13-3 |
| Âyine (Ayna) için bkz | : | 12-2 |
| Ayrılık (Hicran) için bkz | : | 2-1 |

- B -

| | | |
|---|---|---|
| Bahar için bkz | : | 3-3 |
| Bel ve aşığın kolu için bkz | : | 12-4 |
| Ben için bkz | : | 22-2 |
| Bende çekmek için bkz | : | 32-3 |
| Bezm, işret, meclis,gece için bkz | : | 21-5 |
| Boy için bkz | : | 49-3 |
| Burç ve Burçlar için bkz | : | 27-1 |

- C -

| | | |
|---|---|---|
| Can için bkz | : | 4-2 |
| Cevr ü cefa için bkz | : | 25-3 |
| Ciğer, ciğer kanı için bkz | : | 10-7 |

* Açıklamalar için kullandığımız birinci rakkamlar gazel no.sunu, ikinci rakkamlar ise o gazeldeki beyit no.sunu göstermektedir.

- H -



- İ -



- K -



- L -



- M -

- N -



- P -



- R -



- S -

- T -



- V -



- Z -

1.1. Aşık oldur kim rıżā-yı yâr aña maksûd ola

Her ne kim ma'şûk iderse lûtfdan ma'dûd ola

---

Aşık, tek maksadı, yârin hoşnutluğunu kazanmak isteyen kimsedir. Sevgili her ne yaparsa yapsın, o da lûtûfdan sayılsın.

Cafer Çelebi' nin âşıktan kasdı, mücerret güzelliktir. Yani, onun için önemli olan güzelliğin maddi yönü değildir. Aşık ile Zâhid ya da ham sofu arasındaki en belirleyici vasıf da zaten budur.

Onun, maddiyatla veya dünyevî güzelliklerle ilgisi yoktur. Maddiyattan uzak aşk, gerçek âşıklara has bir harekettir, ve kemalât belirtisidir.

Aşıkların asıl gayesi; Cenâb-ı Hakk'ın lûtfunu kazanmaktır. Bunu başardığı an, fenafillahda mertebe kat edeceğine inanmıştır. Fenafillah da ancak Allah ( c.c ) aşkıyla olur. Bu da ancak dünya nimetlerinden ve güzelliklerinden, el etek çekmekle mümkün olur.

Aşıkın gıdası gamdır. Gam ; Aşıkın çekmek zorunda olduğu bir derttir.

Aşık pasifdir ; lûtfû daima sevgiliden bekler. Alayiş, nümayiş ve gösterişi sevmez. Sevgili ile olan münasebeti daha çok hayâle dayanır. Ve bu hayâl onun için en sağlam, zevkli ve sakin bir avuntu olur.

Sevgilinin heyet-i umumiyesi veya herhangi bir güzellik uzvu, aşık için sarhoşluk veren veya delirten, çıldırtan, hastalığa düçar eden v.s. gibi özelliklere sahiptir.

Bu durum devam ettikçe yani âşık, bunları gördüğü veya hayal ettiği müddetçe mest yani sarhoş bir haldedir.

Sevgilinin küçük bir hareketi (gülüşü,bakışı) aşığı memnun ve mes'ud eder, canlandırır, hayata döndürür. Yani o, kanaatkârdır. Buna karşılık aşık çok cömerttir. Çünkü, en kıymetli varlığı olan canı bile, sevgiliye arz etmek için yeterli saymaz. Aşık, fakir ve sadıktır. Kendisini bütün varlığıyla sevgiliye adar. Ondan gelen herşeye zevkle katlanır.

Sevgili, âşık için bir ibtilâdır. Onun için ondan gelen bütün kötülüklere katlanır ve ondan vazgeçmez. Aşığın ölümü,sevgiliden ayrılık, yani hicrandır. Sevgilinin hareketlerinden bazısı âşıkı öldürür, bazısı diriltir. Âşık böylece ölüm-hayat arasında gidip gelir.

Âşık için belâ, sevgilinin başkalarıyla ilgilenmesi ve sohbet etmesidir. Onu yücelten de, aşağılayan da sevgilisidir. Sevgilisini görünce rengi değişir, o konuşunca vâlih, medhûş ve sergerdân olur. Âşığın ömrü, çoğunlukla ayrılık içinde geçer. Bu sebepden dolayı son derece şiddetli, yakıcı ve tesir edici ahlar çeker. Ona düşen vazife yalvarış, yani niyazdır.

Âşık, ömrü, canı, gönlü ve bakışıyla sevgiliye teslim olmuş, teslimiyetini ifade etmiş bir varlıktır. İrâde, sevgilinin irâdesidir. Bu onun için en makbul olanıdır.Aşık, güçsüzdür. Tek gücü, aşk konusunda göstermiş olduğu sabır ve metanettir.

Bunlardan başka âşık, gece-gündüz ağlayan, inleyen, göz-

yaşı döken cevir çeken kimsedir. Fakat, sevgilisi sözkonusu olduğunda, âşığın sözleri ve kalemi çok kuvvetlidir.

Âşık, sevgiliden şikayet etmez. Bunu yapmak edepsizlik sayılır. Âşık için birçok teşbih ve mecazlar da kullanılır. Bunlardan bazıları: Bülbül, Hezar, Destan-şera, murg-ı hoş elhan, Futi, Kumrı, Asûman, Çınar, Nergis, Gonca, Kalem, Dolap, Ney, Tambur, Kurban, Sayd, Garik, Ûftâde, sa'il, Miskin, Bende, Kul, Derviş, Müflis, Ehl-i Derd, Bimâr, 'Alil, Dil-Haste, Derd-nâk, Nübtela, Ayine, la'l, Müşk, Divâne, Şeydâ, Şüride, Mecnûn, Ferhâd, Bekçi ve Hacıdır.

1.2. Odlara yakṣañ beni kūyuñda ṣanma k'incinem
İstemezven līk işigüñde senüñ kim dūd ola

---

Kûyûnda, beni ateşlere yaksan, incinirim sanma, Senin eşiğinde, kim duman olmak istemez.

Ekserî beyitlerde ateş, âşıkın çekmiş veya duymuş olduğu aşk ızdırabının ifâdesi olur. Âşığın, sevgiliye olan hasreti ve yaşadığı ayrılık da, ateş olarak tavsif edilir. "Ateş yanmak, ateşe yakmak, ateşe yanmak ya da ateşte yanmak" tabirleri, hep bu mânâ üzerine söylenir.

Âşık, her zaman sevgilinin kûyunda bulunmak ister. Fakat, bu mümkün değildir. Vuslat olmadığı için, âşık, feryâd ü figânlara başlar. Ve bu da, âteş-i âh v.s. gibi benzetmelerin olmasına yol açar.

Duman, ateşin sıcaklığını adeta göğe ulaştırmak istemektedir ve siyahtır. Rengi ve fonksiyonu itibâriyle, âşığın durumuna teşbih konusu oluşturur.

1.3. Şol ḳadardur dilde tīrüñ kim aransa toprağum
Ḥaşre dek andan çıḳan peykān-ı ḫūn-ālūd ola

---

Gönülde o kadar çok okun var ki, toprağın haşre dek aransa, ondan çıkan, kana bulanmış peykân (dır) olur,

Gönül, âşıkın arzu ve istekleriyle dolu yeridir. Zevk, haz ve elemlerinin menbâı, merkezidir. Ekseriya, insanın hayat unsuru olup, uzviyeti ayakta tutan can mefhumu ile birlikte görülür.

Sevgilinin bakışları, kirpikleri oka teşbih edilmiştir.

Gönül, daima yaralı ve kanlıdır. Bu, sevgilinin oka benzeyen bakışları ve kirpikleri sebebiyledir. Şair, eğer kabrimin toprağı haşre kadar aransa, onun içinde kana bulanmış ok uçları çıkar, demektedir.

Aşk ve aşık söz konusu olduğunda, hemen daima gönül de sözkonusudur. Bazan teşhis edilerek, aşığın yerine ikâme edilir. Bazen de aşık, onunla ayrı bir şahısmış gibi konuşur, sohbet eder, dertleşir, tavsiyeler de bulunur, hiçbir zaman tesiri görülmemekle beraber, nasihat eder.

Gönül, aşk kavgasının, savaşının yapıldığı yerdir. "Dünya hevâsı" ve her türlü hevâ-ü-heves ve tûl-i emel orada bulunmaktadır.

Gönül, neşvü nemâsı olan, yâni gelişen, gıdaya ihtiyaç duyan bir varlıktır. Gıdası da, ekseriyetle, gam ve kederdir. Gönlün, kıymeti bilinmez. Sevgilinin ayakları altında kalan, en ağır şekilde tecziye edilen ve yakılıp yıkılan yine odur.

Bütün bunlara rağmen yine de o, sevgiliye gitmeye her zaman

hazırdır. Ve aslında o, aşıkta değil, daima bir güzelde veya bir sevgilide bulunur.

Herhangi bir güzellik ve aşk sebebiyle meydana gelen karışıklık ve fitnenin oluş yeri gönüldür.

Gönül için, birçok sıfatlar vardır. Bunlardan bazıları: Sınuk, Perişân, Kaygulu, Zâr, Biçâre, Harâb, Ser-geşte, Sad-Pâre, İfgâr, Şîkeste, Gam-gîn, bî-karar.

Gönül mefhumu bir takım tâbirler için de kullanılır :

Gönülden ah çekmek, can u gönülden yapmak, gönlünü almak, gönülden çıkmak, gönül açmak v.s.

Bir de gönül üzerine kurulu teşbih ve mecazlar vardır ki bunların bazılarını şöyle sıralayabiliriz;

Memleket, iklim, il, vilayet, şehr, mısır, bağdâd, sultan, kul, saray, taht, divan, leşker, hasta, bimâr, sayru, yaralı, delik, katil, dîvâne, deli, mecnûn, şeydâ, vâlih, esir, mahpus, mest, şarhoş, garib, miskin, avâre, bî-nevâ, perişân, sad-pâre, top, hâne, ev, virâne, hücre, kâbe, makâm-ı İbrahim, murg, bülbül, tûtî, 'Gülzâr, ateş, kebâb, deniz, şem', pervâne, ok, nişan-gâh, kurban, ayna, ney, ud ve def.

1 .4. Ḳanda ḳonsañ ḫargehüñ dûd-ı dil-i 'uşşâḳdan
Çarḫ-ı nîlî, gibi ey meh lâciverd-endûd ola

---

Dûd için bkz : 1/2

Ey ay yüzlü (seygili)! Şen nerede bulunsan, senin konağın, aşıkların gönüllerinden çıkan duman ile mavi gökyüzü gibi, lâciverd renkte olur.

1.5. Yârı ḫoşnûd itmege sa'y it ki Ḥaḳ hoşnūd olur
Ca'ferā bir bendeden kim ṣāḥibi ḫoşnūd ola

---

Ey Ca'ferī Sevgiliyi hoşnud etmeye çalış ki bundan Allah (c.c.) hoşnud olur, hoşlanır. Bir kulun sahibi hoşnud olsun.

Sevgili acı ve ızdırap verici bir varlıktır. O, daima cevr okunu atar, doğrudan doğruya cana kasteder, zulüm ve eziyet namına elinden ne gelirse yapar.

Hiçbir zaman âşığa yâr olmaz, gönlü taş gibi katıdır. Ağlamak inlemek ona kâr etmez, merhametsiz ve gaddardır. Âşığın ağlaması ona zevk verir, onu daha çok ağlatır ve inletir. Zulmeder, zulmettiği kimseler de zavallı, bîgünâh kimselerdir. Ah ü feryâdları duyar fakat duymamazlıktan gelir.

Bu duruma alışan âşık için sevgilinin ona eziyet etmemesi, cevr ü cefânın kesilmesi, sevgilinin ondan yüz çevirdiğinin işaretidir. Bu yüzden âşık bu durumun devamını ister.

Bunlardan başka sevgili, hercâi tabiatlı, dönektir. Yalancıdır, bir ânı, bir ânına uymaz. Aldatıcı ve vefâsızdır. Onda fitnecilik ve hilekârlık da vardır.

Ayrıca o aşk oyunlarını da iyi bilir. Bazen gönül alır ve sık sık da âşığı kıskandırır. Fakat bazen de çok ileri gider, bu işi fettanlığa kadar vardırır.

Sevgili çok nazlıdır. Güzelliğinin ve âşıklarının ona bağlılığının farkındadır. En ufak bir şeyden incinir, kimseye minnet etmez. Âşık, onun için hareketlerine çok dikkat eder. Sevgili âdeta kırılabilecek kadar nâzik, sırça bir köşktür. Yaş itibariyle sevgi-

li genç ve çok güzeldir. Sözleri ve gülümsemesi ise güzel olmaldır. Sevgilinin vücudu veya âzâları, âşığı hayata döndürecek, ona hayat verecek kadar maddi ve manevi güce sahiptir.

Sevgili aşığa ne yaparsa yapsın, hep övülür, hiç zemmedilmez. Oturduğu mahalle cennetle,kendisi de hûri ve meleklerle kıyas bile edilemez. Onun varlığıyla bütün acılar diner, bir bakışıyla âşık deli, divâne ve sarhoş olur.

Sevgili üzerine kurulu teşbih ve mecâzlardan bazıları :

Yusuf, İsa, Perî, Melek, Hûr, Gılman, Şem, Şeh, Şâh, Sultan, Server, Han, Hüsrev, Şehriyâr, Cân, Tabib, mimar, serv, gül,bağ, gülistan, ay, güneş, zühre, tıfl, güher, ahû, kıble.

2.1. Ṣayılursa 'ömrden ey dil deb-i hicrān baña
Bil ki virmiş Ḥaḳ ta'âlâ 'ömr-i bi-pâyân baña

---

Ey gönül! Ayrılık gecesi ömürden sayılırsa, bil ki Cenâb-ı Hak bana sonsuz bir ömür vermiştir.

Ayrılık, âşık için istenmeyen, hatta en son istenilecek bir durumdur. Âşık, sevgilinin her şeyini ayrılığa tercih eder. Fakat sonunda, ölümü isteyecek bir hale gelir. İşte burada ayrılık, aşık için, bir kurtuluş yolu olur.

Hicran ve hasret sınır itibariyle sonsuzdur. Zaman olarak belli bir oranı yoktur. Bir ânı üçyüz bin yıl sürecek kadar uzundur. Bu durumda, en önemli tahammül unsuru, sabırdır. Sonra, sevgilisi için kurduğu hayaller gelir. Ayrıca, hicran anında çekmiş olduğu gamın, sadece kendisine ait olduğu düşüncesi, teselli kay-

nağı olur. Öyle ki, hicran, zamanla başka bir şekilde bulamayacağı bir zevk olur. Hatta bu zevk, ona bir üstünlük verir. Âşık, rakibine karşı bu üstünlüğüyle övünür.

2.2. Uy eyü ḳavġalar itdük ṣulḥa ey bed-ḫū raḳib
Her ne var ise cihânda hep saña cânân baña

---

Canan-Sevgili için bkz:1/5

Ey sulh için kavgalar ettiğimiz kötü huylu rakibį Dünyada ne varsa hepsi senin olsun, sadece sevgili bana kalsın.

Rakip, Sevgiliyi seven diğer aşıktır. Her iki aşık da devamlı birbirlerinin düşmanıdırlar. Ve birbirlerini çekemezler. Her ikisi de sevgiliyi, bir diğerine yüz vermekle suçlarlar.

Şair, sevgiliyi elde etmek için yapılan bu kavganın sulhla neticelenmesini ister ve adeta rakibe bir teklifte bulunur. "Dünyada ne varsa senin olsun, bana sevgili yeter" der. Yani sevgili, dünyaya ve dünyadaki herşeye bedeldir.

Rakip, daima aşığın gözüyle tavsif edilir. O daima, kötü, çirkin, zararlı ve yararsız, zalim bir kişidir. Bütün kötü huylar onda toplanmıştır. Fakat sevgili, hiç de aşık gibi düşünmez. Rakibin, sevgiliye yapacağı kötülükleri, rakibin kötü, zalim bir kişi olduğunu sevgilisine söyler, fakat buna rağmen rakip, sevgiliden hüsn-ü kabûl ve iltifat görür. Bu durum âşığı üzer, kahreder.

İşte bütün şiirlerin hemen hemen odak noktalarından birini teşkil eden "âşık-sevgili-rakib" üçlemesi burada başlar.

Rakibin en korkunç yanı, aşığa gülmesidir. Çünkü aşık, kötü

bir duruma düşmüştür. Aşığın, ona her zaman kini vardır. Hatta o kin, rakibin ciğerini yiyecek ve bu olayla âşığın iyileşeceğini inancına dayanacak kadar, derin ve şiddetlidir.

Rakib, hiçbir zaman sevgiliyi yalnız bırakmaz ve gözden uzak tutmaz. Zaten, onun vazifesi de budur.

Rakib üzerine kurulan teşbih ve mecazlar :

İt, tonuz, akrep, şeytan, iblis, iki yüzlü, kâfir, bî-din, gebr, bû-lehep, binâ-yı kâfirî, gammaz , bühtancı, müfterî, tâb-ı nâ- mevzûn, düşman, nâdân, seng-dil, diken, hâr, belâ.

2.3. Ḥalüme ḥayrān benüm dildār u ben dīdārına
<u>Bu ne sırdur ben aña ḥayrān u ol ḥayrān baña</u>

Benim yüzüne hayran olduğum o sevgili benim (onu sevme)halime hayran. Bu nasıl bir sırdır ki,ben ona hayranım, o bana hayran.

Şair, kendisini sevgiliden veya sevgilisini kendinde üstün görmüyor.

Güzellik unsurlarının en başta geleni yüzdür.Yüz, diğer unsurları geride bırakır. Çünkü o, diğer güzellikleri (kaş, kirpik, burun,göz, dudak, diş, yanak) üzerinde taşır. Kısaca o,bir güzellik meydanıdır. Yüz güzelliği birçok beyitlerde cemal olarak tavsif edilir. Yüz, güzelliğin zuhur yeridir. Bu güzellik ilâhi güzelliğin bir aksidir.

Beyitte görülen "didâr" kelimesinden Cemâl-i ilâhî kastedilerek tevriye yapılmaktadır.

Yüzün rengi gül-gûn veya al renktedir. Bu onun tazeliğinden veya utanç içinde olmasındandır.

Bütün bunlar dolayısıyla yüz, âşıkın en çok görmek istediği ve gönlünde tesir uyandıran yerdir. Sevgilinin bir kere bile yüzünü görmek âşık için, her türlü fedakarlığı yapmaya değer.

Divanlarda, yüz ile ilgili birçok deyim ve mefhumlara rastlarız. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Yüz karası olmak, Yüzü kararmak, Yüzü olmamak, Yüzünü hâk etmek, Yüz sürmek, İki yüzlü olmak, Yüz bulmak, Yüzü sararmak, Yüzünü döndürmek, Yüz vermek, Yüze bakmak, Yüzünü göstermek.

Yüz üzerine kurulan teşbih ve mecazlar şunlardır :

Güneş, Ay, Gün, Subh-gâh, Nur, Pertev, Şem, Çerâğ, Âyine, 'Ab, Rûm, İd, Meydân, Mushaf, Ayet, Kabe, Mabet, Kıble, Cennet, Deva, İlaç, Bahar, Nev-bahar, Bağ, Gül, Berg-i gül, gülzar,gülşen, Lâle, Peri, Hûri, Melek.

2.4. Ḫûblarla 'ışk-bâzî göñlüme ḫû oldı ḫû
Kendü ḫûyumdan durur hep bu belâ-yı cân baña

---

Sevgilerle "aşk oyunu" oynamak gönlüme alışkanlık oldu. Benim bu can belâsıyla uğraşmaklığım hep bu huyumdan dolayıdır.

Âşk, âşık-mâşûk arasında, daha ziyade âşığa isabet eden bir haldir. Sevgilide en az bulunan şey, âşığa karşı olan sevgi ve âşktır. Âşkın en önemli vasfı; sonsuzluğudur. Tabiatiyle sevgilide aynı vasıf içinde olacaktır.

Sevgilide görülen âşk emâresi bile geçicidir. Her an kaybolabilir yada azalabilir. İşte eski edebiyatımızda önemli konulardan birini bu teşkil eder. Sevgiliden, cevrden, kader ve talihden şikâyetler pek çoktur. Fakat, âşk'ın bizzat kendisinden şikayet yoktur. O, her zaman istenir.

Âşk, âşıkın gönlünde tecelli eder, yeri orasıdır. Âşkın karşılığını vermek; en basit yoluyla, o uğurda can vermekle olur. Onun, ne kendisinden, ne de neticelerinden şikâyet edilmez. Âşk ızdırabına çare olarak, yine âşk'ın kendisi gösterilir.

Âşk, gizlenilmesi gereken bir durumdur. Âşk, yıkıcı, harab edici vasflara sahiptir.

Âşk üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Defter, Nâme, Mektep, Sır, Esrâr, Perde, Meydan, Meclis, Gül,Kadeh, Mey, Şarap, Alem, Devlet, Kafes, Hengâme, Kavga, Belâ, Kan, Sipâh, Genç, Nakd, Bâzâr, Dellâl, Tarîk, Ok, Tîr, Dest, Ateş.

2.5. Ca'ferâ gülşende ḳızmış na'ldür her berg-i gül
Yârdan ayru şikence virmege devrân baña

---

Ey Cafer İ Gül bahçesindeki her gül yaprağı kızmış birer na'l gibidir. Devran da bana yardan ayrı eziyet verip, belimi boynumu büküp kırıyor.

Şair, kızmak fiiliyle, gül yaprağını şahıslaştırmış. Aynı zamanda, gülün kırmızılığıyla, kızma hadisesinin sonucunda oluşan renk arasında, tenasüb sanatıyla irtibat kuruyor.

Şair: "Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, zaten sevgili yeterince benim belimi bükmede, bana bin türlü eziyet etmede, devrân da beni şekilden şekile sokuyor, bana eziyet ediyor. Şair sevgiliden de devrandan da (kader, talih) şikâyetçidir.

Devran; talih, kader, şanstır. Şairin, Hiçbiryeden yüzü gülmemektedir. Ona rakip eziyet etmede, sevgilisi eziyet etmede çevresi düştüğü kötü durumdan dolayı eziyet etmektedir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, talihi de kötüdür ve ona eziyet etmektedir.

3.1. Görür ki mihr-ü-vefâ eylemez bu mâh baña
Bir âh ider dem-i serd ile subhgâh baña

---

Sabah vakti, o ay gibi güzel sevgilinin bana vefa güneşini göstermediğini görünce, (gördüğü içindir ki) bana soğuk bir nefesle âh eder.

mihr-mâh (Tenâsûb)
dem-i serd (Hüsn-i talil)

Şair, sabah vaktinin normal soğukluğunu ve esişini, sevgilisinin vefâsızlığına kızmasına bağlıyor.

Şairin "mihr-ü vefâ" terkibiyle "mâh" kelimesini kullanması dikkat çekicidir. Çünkü hem ay hem güneş bir arada bulunmaz Mâh kelimesiyle sevgiliyi kasteden şair, o olduğu müddetçe vefâ güneşini yani vefâyı göremeyeceğini söylüyor.

Sabah vakti duaların, yalvarış yakarışların kabul edildiği bir vakittir. Âşıklar hep sabahları dua edip, yalvarırlar. Ayrıca bülbülün güle hasretle ötmesi de bunun için sabah vaktidir.

Âh etmek, ilenmek anlamına gelir.

Tabiat hali olarak sabah, karanlıktan, sükûnet ve istirahatten sonra, tabiatın aydınlık, parlaklık, dinlenmişlik halidir. Sabah bu yönüyle arzetmiş olduğu manzara içinde ele alınır.

Sabahla birlikte diğer canlılar da uyanır, bütün âlemi bir hareket ve bereket kaplar.

Bütün bu hal ve hususiyetleriyle sabah mefhumu; bilhassa sevgilinin yüzü ve yanağı olmak üzere, güzelliği için müşebbehinbih olarak ele alınır.

3.2. Derîçeler açıla meşhedüme cennetden
İderse ḥâküme uğrayıcaḳ nigâh baña

---

Sağlığımda bana bakmaya tenezzül etmeyen sevgilim belki ölümümde kabrime bakar. Beni görmesi için kabrime cennetten bir pencere açılsın.

Ayrıca İslâm inancında âşık olarak ölmekle şehitlik mertebesine ulaşılır. Şairin "meşhed" kelimesini kullanış gayesi de budur. Ve şehidin yeri de cennettir.

3.3. Bahār-ı ḥüsnin añub seyr-i sebze-zar
Virür maḥabbeti 'ıṭrını her giyâh bana

---

Ey sevgilim ! Senin güzelliğinin baharını anıp yeşilliği seyretsem, her nebat bana kokunu ve sevgini verir.

Senin bahar gibi taze ve temiz güzelliğini anıp, yeşilliği seyretsem her nebat bana kokunu ve sevgini verir. Şair baharla sevgilisi arasında bir benzerlik kurar ve her ikisini de eşdeğerde görür.

Bahar, tek başına ele alınmaz. Onunla kastedilen; sahip olduğu ve arzettiği tabiat unsurlarının ve tabiat manzaralarının zikredilmesidir. Yani başta gül, lâle, sünbül, menekşe olmak üzere çiçeklerle birlikte zikredilen akarsular, yağmurlar ve bu arada içki ve eğlence âlemleri, seyir ve temâşâ halleri v.s. ile hep bahar kastedilir.

Kış, ölüm olarak vasıflandırılır. Her taraf sessizleşir. Toprak kar altında kalır. İnsanlar evlerine kapanır. Alemde canlılık ve neş'e ifâdesi görülmez. Bahar ise bunun aksine canlıların doğması, çiçeklerin neşv ü nevâ bulması, insanların evlerinden çıkması v.s. gibi bir tazelik, hareketlilik ve güzellik arzeder, Renkler ve kokular en taze olarak baharda vardır. Üstelik baharın bir de geçici olması onun değerini binkat arttırır.

Bütün bu bakımdan, baharın bilhassa beşeri bir takım hal ve hususiyetler için müşebbehünbih olarak ele alındığı görülür.

Sevgilinin yüzünün ve diğer unsurlarının güzelliği bahara benzetilerek yapılır. Sevgiliyi hayal ediş , güzel koku koklama, taze-

lik, incelik, güzel ses, güzel söz v.s. hep bahar mefhumu ile verilir.

3.4. Benüm ki firḳatüñüñ bir günine yoḳ ṣabrum
Eğer bu ay u yıl ile olursa āh baña

---

Ayrılık, Hicran için bkz: 2/1

Benim senin ayrılığının bir gününe dahi sabrım yoktur. Eğer bu ayrılık bir de ay ve yıl gibi uzun bir zaman alırsa, bana yazık.

Buradaki âh tevriyeli kullanılmış olup ;
1. Bana yazıktır.
2. Bana yazıklar olsun.
anlamına gelir.

Hicran, hasret ve firkât âşığın en büyük derdi ve ızdırap kaynağıdır. Onun hiç tahammül edemediği veya çok zor tahammül ettiği şey ayrılık ve hasrettir.

Ayrılığı tahammül etmektense, onun yaptığı bütün eziyet cefa ve ızdırablara maruz kalmak tercih edilir.

Bundan başka kat'iyyen tahammül edilemeyen hicrân şekli ise, sevgilinin başkaları ile gülüp oynamasıdır ki buna bir de rakibin istihzâsı katılırsa, artık ölüm, âşık için tek kurtuluş yoludur.

Ayrılığın âşık üzerindeki tesiri şu neticeleri doğurur;

Âşık ölmek durumundadır, kan yutar, toprak olur, gece sabahlara kadar yanar, ağlar, inler daima kanlı gözyaşları döker, cennet bile ona zindan olur, yaşlanır, beli bükülür, gam ve keder içinde, hasretle kalır.

Hicran, firkat üzerine kurulu teşbih ve mecazları şöyle sayabiliriz;

Vadi, çöl, kılıç, tîg, ok, zulm, ateş, od, nâr, nemrut nârı, şeb, gice, şeb-i rûze, mahşer günü.

3.5. Günâhı yok dimeğil Ca'feri gel öldür kim
Degül durur seni çok sevmek az günâh baña

---

Ca'fer'in günâhı yok deme
Seni çok sevmek bana az günah değildir.

3.6. Bu gün ki yok dahî 'özrüm günahdan gayri
Meger ki lutfuñ ola yine 'özr-h' ah baña

---

Benim bugün dahi günahtan başka özrüm, suçum, kabahatım yoktur. Senin lutfun dahi yine benden özür dileyip, af isteyendir.

Sevgili, âşığa eziyet edip, acı çektirir. Ve bundan da zevk duyar. Âşık, devamlı eziyet, cefâ ve ızdırap içerisindedir. Sevgili bazen bu yaptıklarının farkına varır ve âşığa bir bakış atar veya tebessüm eder, işte bu, âşığın gözünde lutuftur.

4.1. Ey dil cefâya ḳalma ki şâyed zamân ola
Ger 'ömr ide vefâ bize ol mihribân ola

---

Gönül için bkz:1/3
Sevgi için bkz:1/5

Ey gönül! Tasalanma, bir gün gelir ve eğer ömür de vefâ ederse o sevgili yumuşak huylu güleryüzlü olur.

Âşık için, sevgilinin dikkatini çekememek veya onun aşağılayıcı hareketlerine maruz kalma sonucunda yapılacak iki yol vardır. Âşık, sevgilisini unutmak için ya sefere, yola çıkacak diyar, diyar gezecektir, ya da bu ayrılığa dayanma gücü bulamayan âşık sabır ve niyaz içinde bulunup, sevgilisinin bütün eziyet ve işkencelerine katlanacaktır.

Şair, bu ikinci yolu benimsemekte, gönlüne sabretmesini, zamanla sevgilinin değişeceğini söylemektedir.

4.2. Vir naḳd-i cânı zülfine kim sûd-ı maḥżdur
Boynuma ṣar benüm eğer andan ziyân ola

---

(Ey gönül) can parasını (canını) sevgilinin zülfüne ver ki (bu) tam bir kazançtır. Eğer ondan bir zarar görürsen onu (o zülfü) benim boynuma sar.

Can, maddi varlığın ana unsuru olması sebebiyle, bazen ten de dahil olmak üzere, âşığın en kıymetli varı-yoğu olur. O, tatlıdır. Ve âşığan sevgilisine verebilecek tek varlığıdır.

Gerçek âşığın değeri ondan vazgeçebilmesi ve onu, sevgilisinin ayakları altına sermesiyle belli olur. Bu itibarla onun zerre kadar kıymeti yoktur.

Âşık, canı ile oynayan ve bunu istekle yapan bir varlıktır, onun için ona can-bâz denilmiştir. Bununla birlikte can, nede olsa candır. Ve onun üstünde oynamak zordur. Sevgili bunu bildiği için bütün dikkati can üzerine teksif eder. Onu yerinden oynatmak ve böylece âşığı denemek ister. Can almayan sevgili fettan değildir. Fettan olabilmesi için can almakta gayet usta olmalıdır.

Gönül, manevi veya ruhî ızdırapların idrâk merkezi olduğu gibi can da maddî veya uzvî acı ve ızdırapların toplandığı, duyulduğu merkezdir.

Hülasa olarak; can, âşığın arzu ve iştiyaklarını, vuslat şarkılarını, ayrılık feryatlarını önleyemediği bir unsurdur. Bütün bu unsurlarıyla can, çoğunlukla âşığın yerini tutar.

Dolayısıyla, sevgilinin bütün maksadı âşığın canını almaktır. Âşıkta, sevgilisini kırmak istemez ve canını seve seve verir.

Can ile ilgili deyim ve tabirlerden bazıları da şunlardır;

Cân-ı alem, candan yapmak, candan bağlanmak, can vermek, candan aziz olmak, can gözünü açmak, can çekmek, canı ile oynamak.

Can için bazı vasıflar kullanılır. Onlar da şunlardır;

'Aziz, hayrân, tatlı, bî-tâb, zâr-ü-nizâr, harâb, mehsûr, ser-gerdân, gizlü, bî-çâre, bî-karar.

Can üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Leşker, memleket, mülk, sultan, âlem, âsuman, miskîn, hasta, bîmar, şeydâ, meftûn, râz, sır, yok, cevher, bağ, gülşen, nakd, sermâye, dellâl, bezm, buhur, kıl, hayâl.

Can, sevgili yolunda sarfedilmesi gereken maddi varlık, nakd' dir. Bazan teşekkür için, verilir. Bazen de rakip için "def-i belâ" kabilinden verilir.

Can nakdiyle, ekseriya alınan şey ise, derd metâ dır. Canın sermaye oluşu da yine nakd açısındandır.

4.3. Öldürmez ise ğamzeñ olam vaşluñ ile şâd
Senden murâd alam ger ecelden emân ola

---

Vuslat için bkz: 11/4

Beni, gamzen öldürmez ise, vuslatınla şâd olayım. Eğer, ecelden fırsat bulursam, senden istediklerini alayım.

Edebiyatımızda gamze öldürücüdür. Âşığın gönlünü yaralar ve bu yaranın sonucunda âşık ölür. Gamze, bakıştır. Baktığı zaman âşığı yaralar ve öldürür. Beyitte sevgili önce bakıyor, bu bakış tabiî ki öldürücüdür. Yani bakış, ecelin kendisidir. Şair, çaresizliğini ifade ediyor.

Şair, ölmek istemiyor. Hâlâ daha, arzu ve isteklerinin olmasını istiyor. Bu onun dünya nimetlerinden kurtulamadığını gösteriyor. Bu da tasvvufî mânâda seyr-i sûlukta iyi bir durum değildir.

Gamze, sadece bakışa dayanmaz. Göz, kaş ve kirpiğin hey'et-i umumiyesiyle yapılan bir harekettir. Beyitlerde geçen gamzeden asıl murâd, bu üç unsurdur.

Gamze üzerine kurulu teşbih ve mecâzlardan bazıları şunlardır:

Ok, temren, tîr, hadeng, peykân, kılıç, hançer, mest, düzd, yağmacı, cellâd, kâtil, öldürücü, yaralayıcı, kâfir, fettân, fitne, gammaz, belâ, âfet, sâhir, sîhr, cadı- bî-mâr, baht.

4.4. Dil ḫod senün olubdur eger cevrden ġaraż
Cān almaġ ise ol da yoluñda revân ola

---

Can için bkz : 4/2

Gönül senindir. Eğer bu eziyetinin maksadı can almak ise, o da yolunda fedâ olsun.

4.5. Ḳanḳı ġazelde kim aña Ca'fer miyânuñı
Kim görse diye şi'r-i muḫayyel hemān ola

---

Ca'fer senin meziyetlerini, vasıflarını hangi gazelde anarsa ansın, onu gören bu hayalî bir şiir (hayalî bir güzel) diyecektir.

Bu beyit bize Nedim'in ;

"Yok bu şehr içre senin vasfettiğin dilber Nedim,
Bir perî sûret görünmüş, bir hâyal olmuş sana"

mısralarını hatırlatır.

5.1. Sebz ḫaṭ kim sâye şalmış zülf-i müşk-efşān aña
Ḫıżrdur k'olmuş müyesser 'ömr-i bī-pâyân aña

---

O taze, yeni tüyleri bitmiş güzelin, koku saçan zülfü onu gölgelemiş, onu koruyor. O, Hızır gibi sonsuz bir ömre müyesser olmuş.

Hızır, karanlıklar ülkesinde Tanrı emriyle Âb-ı Hayât'ı bulup içtiği için ölümsüzlüğe karışmış, bir hükümdar bir ilâh ya da ermiştir. Musa ve İskender ile arasında yakınlıklar kurulur.

"Hızr" kelimesi aynı zamanda yeşillik anlamına da gelir. Ayağını bastığı her yerin yeşil çimenlerle dolu, verimli olduğuna ve elini dokundurduğu herşeyin bereketlendiğine inanılır. Türklerin bahar bayramı da Hızır ve İlyas adlarının karışımı olarak "Hıdırellez" adını taşımaktadır.

Sebz hat-Hızır kelimeleri arasında, tenâsûb sanatı vardır.

Bu beyit Ahmed Paşa'nın dört no.lu gazeliyle benzerlik arzeder:

Ne ḳamerdür bu ki olmış zülf müşk-efşân aña
Nice reyḥândur hattı kim ḳalmışam hayrân aña

5.2. Gözlerüm naḳḳâşı taṣvîr itmege ruḫsârunı
Surḫa banmış ḳıl ḳalemdür târ-ı her müjgân aña

---

Gözlerimin nakkâşı onun yanaklarını (yüzünü) tasvir edip, nakş edemez. Onun kirpiğinin her biri (adeta) tel tel olup incelmiş, kırmızı mürekkebe bulanmış bir kıl kalem gibidir.

Sûrh: Eskiden bâb ve fasıl başlıkları kırmızı mürekkeble yazılmış olan yazma kitablar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Bu türlü kitapların sayfalarına da, siyah, mavi yahut altın "cedvel" çekilirdi.

Kitapların üzerine , cilt kapaklarına ve yaprakların arasına , kenarına bazı resimler yapılırdı. Bunu yapanlara müzehhib veya nakkâş denirdi.

Sâbit'in bu beyti de hemen hemen beyitimizle benzerlik arz-eder:

"Safha-i ruhsârına, la'line cedvel çekmeğe
Hokka-i çeşminde ezmiş âşık-ı dildâde surh"

Kirpik daha çok gözle birlikte zikredilir. Gözler, kirpikler ve gamzeler, can ülkesini ele geçirmek için ittifâk ederler.

Kirpik üzerine kurulu teşbih ve mecazların bazılarını şöyle sıralayabiliriz;

Ok, peykâncı, kılıç, hançer, mızrak, kalem, saff-ı sipâh.

5.3. Lâle yâr adına konmuş dâğıdur bâğun ki bâd
Bendin açarken kanatmışdur bulaşmış kan aña

---

Lâle, sevgilinin üstüne konmuş.(Herhalde )rüzgâr bağın içinde eserken (onun düğümlerini çözüp) onu kanatmış ve ona kan bulanmış (olsa gerekir).

5.4. Tîr-i dil-dūzūñ hevâsından olubdur âhenîn
Göñli her bir nâzenînün kim ola peykân aña

---

Demirin sertliği, senin gönül paralayıcı okuna benzeme hevesinden dolayıdır. Her bir nazeninin gönlü ona peykân olsun.

5.5. Virdi bir ḥâlet ġubâr-ı ḫaṭṭ-ı sebzüñ baña kim
Geçmişemdur cân-u dilden olmuşam ḥayrān aña

---

Can için bkz : 4/2
Dil için bkz : 1/3

Taze, yeşil hattın bana öyle bir hâl verdi ki, canımdan ve gönlümden geçip, ona hayran oldum.

"Candan ve gönülden geçmek" maddi ve dünyevi hiçbirşey istememek, kendisinden geçmek, hiçbir şeyde gözü olmamak demektir. Bu da fenafillâh yolundaki sâlikin bulunması gereken bir yerdir.

Bir yazı stili olan "Gubarî hatt" ile şair sevgilinin mütenâsibliğini, ölçülerinin uygunluğunu da kast ediyor.

Hat, sevgilinin ayva tüyleridir. Genç kızlık belirtisidir. Bu bakımdan tazelik ve taraveti ve dolayısıyla sebz, sebze, sebzezâr, çemen gibi teşbih ve mecazlara konu olur.

Hat, kelimesinden istifâde ile yazı stili olan hat da kast edilir. Belirmek, idrâk etmek, yazmak, tahrir olmak gibi tabirler bu yolla tevriyeli kullanılır.

Hat, kelimesi üzerine kurulu mecaz ve teşbihlerden bazıları-nı şöyle sıralayabiliriz;

Sebz, sebze, berg-i çemen, hızr, zulmet veya zulûmat, hazan, hâşiye, hat, nâme, ferman, mektup, muhabbetnâme, nüsha, misk, müşg-i huten, anber, reyhân, sipah, leşker, menekşe, dûd, fitne, belâ.

5.6. Tāze tāze dāğ ile yir yir kızarmış gülleri
Bir gülistāndur göñül seyrāna gel ey cān aña

---

Gönül, (bir gül bahçesinde) yer yer kızarmış gülleri taze yeni yaralarıyla adeta bir gül bahçesi gibidir. Ey Can! Onu Seyretmeye gel.

Gönül için bkz : 1/3

Âşığın gönlü sevgilinin hal hareket ve sözlerinden yaralıdır, dağlıdır.

Yara, kırmızılığı ve içindeki siyahlığı münasebetiyle güle benzetilir. Dolayısıyla gönül, kırmızı güllerle (yaralarla) dolu bir gül bahçesine teşbih edilmiştir.

Can kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

1. Sevgili
2. Bizzat kendi canı.

Dağ ile kızarıklık, gül ile gülistan arasında tenâsüb vardır. "Ey cân" ile hitap sanatı yapılmış.

Gül bahçesinde seyr edilir, gezilir. Şair, sevgilisine hitaben; bâri açtığın bu yaraları görmeye gel, diyor.

5.7. Ḥasret-i la'lüñle gördi Ca'ferüñ cân virdügin
Ḳaralar geymişdur ağlar çeşme-i ḥayvān aña

---

Ca'ferin senin dudağının hasretiyle öldüğünü gören Hızır (A.S.) karalar giyip, onun ölümüne ağlar.

Kara giymek, yas kıyafetidir. Ölen bir kimsenin yakınları, sevenleri, siyah elbiseler giyerek matem tutarlar.

Çeşme-i hayvân: Ölümsüzlük suyudur. O sudan içenin ölümsüzlüğe kavuşacağına inanılır. Hızırın(A.S.) o sudan içip, ölümsüzlüğe kavuştuğu inancı da yaygın inançlar arasındadır.

Âşık için vuslat, kavuşma yoktur. Vuslat olunca her şey biter. Onun için bütün divanlarda âşık, devamlı hasret çeker ve bu hal üzre ölür. Aynı zamanda Peygamber Efendimizin "Hasret üzre ölen kişinin (âşığın) mertebesinin şehidlik olduğunu" beyân eden Hadis-î Şerifi vardır.

Daha önceki beyitlerde de geçen gözün öldürücü vasfına karşılık, dudak can verici, hayat verici bir özelliğe sahiptir. Âşık hep bu günü, sevgilisinin onu öpmesini bekler durur.

Dudak, ençok üzerinde durulan bir güzellik unsurudur.

Onun önemi, görünüş güzelliğinin yani (rengiyle, dar ve yuvarlak haliyle, kenarındaki beni, ayva tüyleriyle bir güzellik arzetmesinin) yanında konuşmayla, bilhassa cinsî açıdan ele alınmasıyla önemlilik arzeder.

Diğer unsurların görme, duyma ve koklama özelliğine karşılık o dokunma ve tatma duygusuna dayanır. Böylece en yakın olunabilecek bir seviyeye gelinir.

Dudak-can münasebeti, eski inanca dayanır. Bu inanca göre, canın veya son nefesin çıkış yeri olması önemli rol oynar.

Dudak üzerine kurulu teşbih ve mecazları şöyle sıralayabiliriz:

Şarab, kadeh, devr, sâki, meze, mey-hâne, lâl, yakut, mercân, hokka, dürr, möhr-i Süleyman, tabîb, dâr-ûş-şifa, ilaç, hokka, şeker, şîrîn, ateş, surh, kan içici, gonca, gûl, âb-ı hayat, çeşme-i hayvan, râz, gayb, sır.

6.1. Çü göneldiñ sefere luṭf-ı Ḫûdâ yâruñ ola
Baht hem-râh u dü'â ḳâfile-i sālāruñ ola

---

(Ey Gönül!) Sefere çıktın (yöneldin). Allah'ın lutfu yardımcı olsun, yanında olsun. Bahtın yolunda, dua ise ordunun (kafilenin) önderi olsun.

6.2. Devlet ü 'izz ü sa'âdet sana rehber oluban
Ḳanda kim ḳonasın Allah nigehdârun̄ ola

---

İzzet ve saadet (mutluluk) sana rehber (olacak). Her zaman, Allah senin gözcün olsun, seni kötülüklerden korusun.

6.3. Götürüp ġâşiye-i zülfüni dûşında ṣaba
Peyk-i âhum gibi ol daḫi hevâdârun̄ ola

---

Sabah rüzgarı, senin zülfünün örtüsünü sırtında götürüp o da âhımın habercisi gibi seninle beraber olsun.

6.4. Türk-i çeşmün̄ gibi her ḳanda ki reh-..en var ise
Dil-i 'uşşâk gibi zâr-u-giriftârun̄ ola

---

Her nerede gözünün Türk'ü gibi yol kesici varsa, âşıkların gönlü gibi senin düşkünün ve ağlayanın olsun.

İran Edebiyatı'nda, Şehnâme'de geçen İran ve Turan mücadelelerinden de anlaşılacağı gibi Türkler İranlılar için özellikle savaşçı ve kan dökücü bir millet olarak tanınmışlardır. Bu cihetten İran Edebiyatı'nda Türk kelimesi adeta kan dökücülüğün sembolü haline gelmiştir.

İran Edebiyatı taklitçiliğiyle teşekkül eden, Osmanlı Edebiyatı'na da bu klişeleşmiş ifâde aynen geçmiştir.

Göz (sevgilinin bakışı), âşıkta derin ızdıraplar uyandırıp onun gönlünü sızlattığından kan dökücü olarak yorumlanmıştır. Çoğu zaman da bu vasıfla bilinen Türk'e benzetilmiştir.

Sevgili aynı zamanda kendi halinde hayatını sürdüren âşığın, herşeyini değiştirip altüst ettiğinden, sevgilinin gözleri yol kesici olarak da vasıflandırılagelmiştir.

6.5. Dōstum olmaya kim gözden ırağ olmağla
Unıdub Ca'feri ġayrı kişiler yārun ola

---

Ey dostum! Sakın Ca'fer'i gözden uzak tutarak onu unutma. Başkaları yarin olmasın.

7.1. Yā Rab kim ola k'ilede benden peyām aña
Öpüb iki gözin ide biñ biñ selām aña

---

Yâ Rab! Kim, onun iki gözünü binlerce kere öpüp benden ona selâm ve haber iletsin.

7.2. Ḥüsni ḳıyamet oldığına hoş güvāhdur
Rûy-ı bihişt ü ḳâmet-i tûba-ḫırâm aña

---

Cennete benzeyen yüzü ve salınışı Tubaya benzeyen boyu, onun kıyamet güzeli olduğuna delildir.

İslâmi inanca göre, dûnyanın sonunun gelmesine "kıyamet" denir. O gün bütün canlılar ölür, dağ, taş birbirine girer. Yıldızlar çarpışır. Herşey yerle bir olur. Sonra haşr kurulur. Bütün canlılar dirilerek ayağa kaldırılırlar. Sevgili de güzelliği sebebiyle nereye teşrif etse herkes onu görmek için oraya gidip, ayağa kalktığı zaman, adeta bir mahşer tablosu olur. Dolayısıyla eski edebiyatta sevgili bu vasfı sebebiyle "kıyamet" olarak da nitelendirilmiştir.

7.3. Görürse 'aşıḳı ser-i ḳuyunda reşk ider
Firdevs içinde zâhid-i 'âli-maḳâm aña

---

Cennet içinde yüce bir makamda oturan zahid, âşığı sevgilinin mahallinde görürse kıskanır.

Bu beyitte şair sevgilinin yanında bulunmanın yüceliğini, güzelliğini vurgulamak istemektedir. Bunu da Cennet'te yüce bir makamda bulunan zahidi örnek göstererek yapmaktadır. Şaire göre zahid bulunduğu mevkiye rağmen sevgilinin yanında bulunan aşığı kıskanmaktadır.

7.4. Ṣun bâdeyi ki cennet-i ḳûyuñda sâḳiyâ
Sen ḥûr elinden olsa kim ider ḥaram aña

---

Ey Saki! Mahallenin cennetinde (sevgilinin cennetinde) içkiyi sun. O içki hûri elinden olduktan sonra onu kim haram eder.

Sevgilinin evi, kâbe, beytullah, mahallesi de cennettir. Dolayısıyla sevgilinin kendisi de cennetteki hurilere teşbih edil-

mektedir. Cennette her türlü içki vardır. Ayrıca cennetteki içkinin haramlığı da sözkonusu değildir.

İçki, İslâmda haramdır.

Tasavvufî bir mânâ verecek olursak, Sakî ermiş, rehber kişi, içki ise fenafillah karşılığı olan âşk-ı hakikîdir. Dolayısıyla, böyle bir şeyin haram olması tabiî ki düşünülemez.

7.5. Gâm nâvekinden irmemege Ca'fere elem
La'lîn siper olur ḳadeḥ-i lâle-fâm aña

---

Gam için bkz:21/3

Ca'fer'e gam okundan atılan elem ulaşmasın diye lâle renkli kadeh ona kalkan olur.

Şair bu beyitte gam ve kederi teşbih yoluyla oka benzetmekte, içildiğinde dert ve tasaları ber-taraf eden şarabın kadehini ise kırmızı rengi sebebiyle koruyucu bir kalkana benzetmektedir.

8.1. Ḥālümi ṣorma benüm nedür senden cüdā
Ḥāli n'olur 'andelîbüñ düşse gülşenden cüda

---

Gül, bülbül için bkz : 15/5

Benim halimi sorma. Gülşenden uzak bülbülün hali nasıl olursa, benim de halim öyledir.

Şair, divan edebiyatının klasik mazmunlarını kullanarak bülbül-gülşen, âşık-sevgili benzetmelerinde bulunmuştur.

8.2. Ne ḳara günler gelürse gelsün ay meh başuma
Gitsün ol gün gelmesün kim ben olam senden cüdā

---

Ey ay yüzlü sevgili! Başıma ne kadar kötü acı günler gelirse gelsin, tek senden ayrı, senden uzak kalacağım günler gitsin, gelmesin.

8.3. Sevgü olmadı belā oldı senün mihrüñ baña
Görmesem bir gün seni cānum olur tenden cüdā

---

Senin güneşin (varlığın, yüzün) bana sevgi olmadı, belâ oldu. Seni bir gün görmesem, canım tenimden ayrılır, ölürüm.

Şair, cânın tenden ayrılması tabiriyle mübalağa yapmıştır. Aynı zamanda mîhr kelimesini tevriyeli kullanmıştır. Sevgilinin yüzü ve varlığı olarak kabul etmiştir. Kısaca şair "Ey Sevgili! seni bir gün dahi görmesem ölürüm", diyor.

8.4. Ṣorma dil ḥālin bana sen yeg bilürsin anı kim
Çoḳ zamandur ol senünledür olub benden cüdā

---

Gönül için bkz : 1/3

Benim gönlümün halini, durumunu bana sorma. Sen onun halini benden daha iyi bilirsin. Çünkü o (gönül), çok zamandır benden ayrı, benden uzakta seninle birliktedir.

8.5. Şehsüvārum gitse Ca'fer dâğ-ı derd urur dile
Yolda mir'at kim olur ol na'l-i tevsenden cüdā

---

Ey Ca'ferī Benim şehsüvarım gitse, gönüle dert yarası vurur. Bu, yol sırasında atın nalından aynanın ayrılmasına benzer.

Beyitte sevgili şehsüvar yerine konulmuştur. Cafer de na'l-i tevsen yerinde kullanılmıştır.

9.1. Dest-bâzî iderek la'l-i güher-efşânın öp
Furṣat el virmiş iken bir dem ol adem cānın öp

---

Dudak için bkz : 5/7

El oyunuyla (çabuklukla) o cevher saçan dudağını öp. Fırsat var iken bir anda o sevgiliyi öp. (o olmayan canı öp)

Destibaz (دستی باز) Şubedebaz adı verilen hokkabazların testi ile gösterdikleri hüner oyunu hakkında kullanılan bir tabirdir.

Şair sevgilinin dudağının kıymetini cevher saçan tabiriyle ifade ederek mübalağa sanatı yapıyor.

Beyitte can-dudak münasebeti vardır.

Dudağın küçük olanı makbuldür. Adeta görünmez olmalıdır. Can da görülmez fakat varlığı bellidir. Ayrıca dudağın cevher saçma can verme gibi özellikleri de zikredilmeye değer.

9.2. Var ise başuñda devlet hak olub yolında hoş
Gel ayağına yüzüñ sür gil gibi dāmānın öp

---

(Geh ayağına yüzün sür gel gehī dāmānın öp)

Eğer onun başında devlet (saadet mutluluk) varsa yolunda toprak ol. İster ayağına yüzünü sür, istersen eteğini öp.

Etek öpmek: Ta'zim makamında, birinin eteğini öpmek hakkında kullanılan bir tabirdir. Eskiden köle ve cariyelerle, içtimai mevkileri aşağı olanlar, efendileriyle,büyüklerin elbiselerinin belden aşağı olan kısmını öptükleri için o hareketin karşılığı bu tabir meydana gelmiştir. Buna eteklemek de denilirdi.

9.3. Perde-i Beytü'l-Haremdür her nefes ta'ẓîm idüb
Sür yüzüñe gözüñe bu zülf-i müşk-efşânın öp

---

Onun Ka'benin örtüsüne benzeyen ve misk kokuları saçan zülfüne, her nefes saygıda bulunarak yüzüne, gözüne sürerek öp.

Hacca gitmek, İslâmın beş şartından biridir. Ka'benin diğer bir adı da Bey't-ül-Harem'dir. Dolayısıyla, Ka'benin örtüsüde mukaddestir. Şair sevgilinin zülfünü Ka'be örtüsüne benzeterek, (tabiî ki sevgilinin kendisi de Ka'bedir) Ona mukaddeslik kazandırmıştır. Ka'bedeki ihtiram ve ta'zim sevgiliye de gösterilmelidir.

Hacılar, Ka'beye giderek ona çeşitli maksatlarla yüz sürer ve niyazda bulunurlar. Şair aynı olayın sevgilinin zülfü için

yapılması gerektiğini söylüyor. Kabe örtüsü siyahtır. Sevgilinin zülfüyle, Ka'be örtüsü arasında renk münasebeti vardır.

Ayrıca (müşk-efşân) tabirî bize Ka'be örtüsünün gülsuyu ve zemzemle yıkanıp, güzel kokmasını da hatırlatır.

9.4. Ḫaṭ getürmiş leblerin ṣormaġa sana ḫaṭṭı-ı yār
Göricek i'zāz idüb ḫaṭ-ı fermânın öp

---

Sana sevgilinin tüyleri, dudaklarını emmen için ferman getirmiş, gördüğün zaman saygı gösterip sevgilinin fermanını (dudaklarını) öp.

Osmanlı döneminde padişahtan gelen fermanlar boru şeklinde bir kutunun içine konulur, bir haberciye verilerek gideceği yere iletilirdi. Fermanı alan bendeler onu üç kere öpüp, alınlarına götürürlerdi. Bu adeta bir tören şeklini almıştı.

Beyitte tüyler, padişahın fermanını getiren haberci, dudaklar padişahın fermanı, fermanı alıp başa götüren bendeler, kullar ise; şairin kendisidir.

9.5. Sâḳi-yi bezm olsa dilber isteme nuḳl-i lisān
Geh dilin em Ca'ferā geh piste-i ḫandānın öp

---

Ey Ca'ferî Sevgili, içki meclisinin sakisi olsa da,konuşma çerezi isteme. Çerez yerine, o sevgilinin, kâh dilini em, kâh ağzı açık fıstığını (dudağını) öp.

Dudak şekil itibariyle fıstığa benzetiliyor.

10.1. Bakmazam yüzine ben anı nazardan şakınub
Ruh-ı pâkizesini nur-ı başardan şakınub

---

Ben onun temiz parlak güzel yanağını (görülen nurlardan) ve nazardan sakınıp, (nazar değecek diye) yüzüne bakmam.

Buradaki nazar kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

1. Nazardan sakınmak
2. Başkalarının bakışından sakınmak

Birşeye bakmak, bakma demek olan nazar sofiyye istılâhı olarak, şeyhin müridi manevî yolla bakışı yerinde kullanılır.

Yüz denince akla hemen yanaklar gelir, çünkü yanağın yeri muayyendir ve en geniş kısmı da o kaplar.

Yanağa dair söylenen sözler, onun rengi, parlaklığı berraklığı ve şeffaflığı dolayısıyladır. Bu hal ve vasıflara dair kullanılan tabir ve sıfatlardan bazıları şunlardır : Lutf, Letâfet-Lâtif, gül -gûn, al, rengîn, âb -dâr, safâ, zibâ; Yanak bu renk ve parıltı ile daima bir yansıma içindedir.

Yanak üzerine kurulu teşbih ve mecazlardan bazıları şunlardır:

Gül, cennet gülü, gül yaprağı, gülistan, gülşen, gül- zâr, gonca, lâle, lâle-zâr, lâle-şitân, şarab, bahar, nev-bahar, bağ, bostan, cennet, ravza, su, âb-ı revân, ayna, güneş, ay, mehtâb, gündüz, sabah, rûm, bağdat, kıble-gâh, hazine, âteş, ot, kandil, nur, tâb, mektub, mushaf, meydan, 'id.

10.2. Dilemez cān ki ḫayālüñ dil-i 'uşşāḳa gele
'Aks-i mah-ı ruḫuñı âyinelerden şaḳınub

---

Yanak için bkz : 10/1

Ey Sevgili! Canım, ay gibi yanağının aksini aynalardan sakınıp, hayalinin aşıkların gönüllerine gelmesini istemez.

Yanak-ay münasebeti ayın gece çıkışına bağlanır. Saçlar, karanlıklar ülkesi, zülûmât ülkesidir. Bundan dolayı şeffaflık, temizlik, berrâklık gibi vasıfları taşıyan yanak da, aya teşbih edilir. Yanak-ayna münasebeti de parlaklık ve berraklık vasıflarını verebilmek içindir.

10.3. Dem-i enfâs-ı du'âm ile zîrihler düzilür
Cûy-ı eşkümde seni tîr-i naẓardan şakınub

---

Nazar, bakış, kirpik için bkz : 5/2

Aşk ırmağında seni bakış oklarından korumak için, duamın irşad edici anında zırhlar dizilir.

Aşk; çoşkunluğu, ufak ufak çırpınışları, sağa sola yalpa vurmaları, akıcı oluşu, kir ve pislik tutmaması dolayısıyla ırmağa teşbih edilmiştir.

Zıhr demirden dövme ve dökme olarak yapılan savaş elbisesidir.

Duâ ise, insanları belâ ve musibetlerden koruyan âdeta manevî bir zırhtır.

Bakış , rahatsız edici, incitici hattâ yaralayıcıdır. Hele bu bakışları, başkaları sevgiliye bakmakla kullanırsa durum tehlikelidir. Çünkü, sevgili bu durumdan rahatsız olup, incinecektir. Onun için şair, sevgilisini duâ zırhıyla korumak istemektedir.

Aslında, bütün bunlar tek isteğe bağlıdır. Kısaca, şair, sevgilisine kimsenin bakmasını istememekte, onu kıskanmaktadır.

10.4. Girye ḳılmaz şeb-i vuṣlatda ruḫuñ ḳarşısına
Ṭıfl-ı eşkini gözüm tâb-ı ḳamerden ṣaḳınub

---

Ruh, yanak için bkz : 8/1

Gözüm, gözyaşı çocuğunu (gözyaşlarını) ayın parlaklığından sakınıp, vuslat gecesinde yanağının karışısında ağlamaz.

Gözyaşı, âşığın belirgin ve ayrılmaz bir özelliğidir. Bazen tabiî, bazen de kanlıdır. Fakat daima vardır ve akmaktadır. Beyitlerde daha çok, onun akış sebebi, fonksiyonu, miktarı ve nitelikleri üzerinde durulur.

Gözyaşı miktar olarak çoktur. Buna "cûy-bâr" tâbir edilir. Renk itibariyle kanlıdır, yani kırmızı renktedir. Bu da "gülgûn", "lâlegûn", "al", "kanlı" gibi sıfatlarla vasıflandırılır ki, bunun sebebi çok ağlama neticesi, göz pınarlarının kuruması ve artık kan gelmeye başlaması veya sevgilinin yanaklarının ve dudaklarının kırmızılığıdır.

Gözyaşı bazı beyitlerde "yumak, yunmak, yıkanmak" faaliyetleriyle ele alınır ki, o da âşığın, sevgilinin kanlı peykânını temizlemek veya yüzünü, gönül aynasını parlatmak içindir. Böylece gözyaşı, âşığın sevgisini, sevgisinin derecesini ifade etme gibi durumların yanında yine âşığın hararetini ve ızdırabını teskin etmek, âşk ateşinin sıcaklığını düşürmek sevgilinin güzelliğini arttırmak ve açıklamak gibi hususiyetler taşır.

Ağlamanın, insan ruhunun bir bakıma boşalımı, ferahlığı olması hasebiyle, gözyaşının ızdırap ve ateş teskin etmesi bu gerçeğe dayanır. Sevgilinin güzelliğinin gözyaşı ile artması ise bir telâkkidir. Çünkü âşığın ağlaması sayesinde, sevgilinin güzelliğinin farkına varılır. Aksi takdirde güzellik yoktur veya bilinmez.

Gözyaşının aktığı veya akıtıldığı yer çoğunlukla sevgilinin eşiği, kapısı, mahallesi veya yoludur.

Gözyaşı üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Su, âb, âb-ı revân, zer-nigâr, sebil, âteş, yağmur, bârân, sel, seyl-âb, tûfân, deniz, dalga, nil, dicle, la'l, dûrr, sîm-âb, sâil, yetim, sakkâ, kan, gül-âb, şarâb, hûn-âb, surh, katip, müzehhib.

10.5. Bir nazar istemezem dîde vü dilden gidesin
Sen güzeller şehin âsîb-i seferden şakınub

---

Göz için bkz : 17/2

Sen güzeller şahının bana karşı savaşmasından (sefer belâsından) korktuğum ve gözümden, gönlümden gideceğinden çekindiğim için bir bakış dahi istemem.

Göz, kışkırtıcı kan dökücü, savaşkan, cengâverdir. Baktığı yerleri, yerle bir eder. Her tarafı yakıp, yıkar. Aslında yakıp yıkılan gönül, yani âşığın kendisidir.

İşte şair, bu durumu anlatıyor. Hiç savaşmak istemiyor. Hemen teslim oluyor. Çünkü padişah savaşıp, şehirler ele geçirdikten sonra, tekrar pâyitahtına döner. İşte, âşık sevgilisini sâha benzeterek onun gitmesini istemediği için, onunla savaşmaz. Sevgilinin gitme, terketme korkusu, âşığı, sevgiliyle mücadeleden, savaştan vazgeçirir.

10.6. Oḳur efsūn üfürür her ṭarafa bâd seni
Nâle-i nîm-şeb ü âh-ı seherden saḳınub

Rüzgâr seni, gece yarısı inlemeleri ve seher âhlarından sakınıp her tarafa büyü ile üfürür.

Gece, âşıklar için niyâz, yalvarma ve yakarma zamanıdır. Gece yapılan ibâdetler daha makbuldur. Âşığın sevgilisi için yaptığı yalvarış da bir ibâdettir. Âşık, duâ ederken ağlar inler, feryâd eder. Ayrıca, duâların kabul olma saatinin sabah vakitleri olduğuna inanılır.

Rüzgâr, esişiyle birlikte aynı zamanda fitne kaynağıdır. Esmesiyle etrafı karıştırır. Onun için (efsûn) kelimesi kullanılıyor. Şair "Okur" kelimesiyle de "seni ve senin ismini her tarafta söyler" demektedir. Rüzgârın ses çıkarıp uğuldamasını, dolaylı da olsa Hüsn-i Talil'le buna bağlıyor.

Sabah ve seher vakitlerine ait olan rüzgârlar için hemen hemen tek söyleyebileceğimiz münasebet, rüzgâr-koku-sevgilinin saçı üçlüsü etrafında toplanmaktadır.

Buna sevgilinin,dolayısıyla âşığın âhı ve ömrü de dahil oldu mu, o zaman "yele vermek" tâbirini, "boşa gitme, hebâ olma" gibi mânâlar içinde sık sık kullanılır.

Tabiî ki, yol ile savrulup giden âşığın eninleri feryâd u figânları, emekleri, çabalarıdır. Rüzgâr-büyü veya büyücü münasebeti; büyücülerin rüzgâra binip gitmeleri, her yeri birbirine katıp karıştırmaları, görünmediği halde, yakıp yıkma, haber getirme, koku getirme gibi özelliklere sahip olduğundan dolayı, rüzgâra sâhir (büyücü) sıfatı verilir.

Edebiyatımızda değişik tipte rüzgârlar vardır. Bu rüzgârlar esiş şekillerine ve zamanına göre isimlendirilirler. Bazıları şunlardır ;

Sabâ, Nesîm, Hazan yeli (Bâd-ı hazan), Şîmâl, Sarsâr

Rüzgâr üzerine kurulu teşbih ve mecazlardan bazıları şunlardır ;

Dîvâne, Kârbân, Katar, Ferrâş, Sâhir, Tutî.

10.7. Ca'ferā sīnede peykânına can karşu gelür
Jeng ola diyü anı hûn-ı cigerden sakınub

---

Kirpik için bkz : 5/2

Ey Caferî Can, onu (sevgilinin bakışlarını) ciğerden akacak kanlarla paslanacak diye sakınıp, karşı gelir.

Âşıkın meydana getirdiği acı ve ızdırap halinin idrâk edildiği merkezlerden biri de ciğerdir. O, gönül, can ve sine ile aynı paraleldedir. Çoğu yerde doğrudan ciğer olarak değil de ciğer kanı sözkonusu edilir. O, daima kanlı veya kanla dolu ya da parça parça veya ateş içindedir. "Ciğeri kan olmak, ciğer kanı içmek, ciğeri çâk olmak, ciğer yakmak, ciğeri yanmak, ciğeri kebap olmak" gibi tabirler bu münasebetle sıkça görülür. Ciğer üzerine müessir olan unsur sevgilinin kırmızı dudakları ve yanaklarıdır.

Ayrıca beyitte de görüleceği gibi âşığı yaralayan sevgilinin kirpikleridir. Sevgili, bakış oklarıyla âşığın sinesini yaralar, ciğerini parça parça eder. Âşık bundan da memnundur. O, sevgilisinin bakışlarının ciğerlerinden çıkan kanla paslanacağı ve artık değerini kaybedip, kendisine bir daha bakamayacağı korkusu içindedir.

كلما يجلو جمال الحبّ من ذيل الحجاب
يحسبون الناس برقا لامعا تحت السحاب

10a.1. ___

Ne zamanki utancın zeylinden, sevginin güzelliği tecelli eder, insanlar onu bulutların altında parlayan şimşek gibi tatayyül eder.

10a.2. Ber leb-i āb ez ṣafa-yı ṣoḥbet-i gül her zamān
Ḥayme-hā-yı 'ayş mī-bayed zeden hem-çün habab

___

Eğlence hayatının çadırları, gülün sohbetinin safasından şarabın dudağı üzerindeki habbe tanecikleri gibi olmalıdır.

10a.3. Çekdi ebrûsına zülfin kaldı ebr içre hilâl
Çünki bağladı kemer cevzâya geldi âfitâb

---

Zülf için bkz : 12/6
Kaş için bkz : 23/3

Zülfün kaşın üzerini kapatınca, hilâl bulutla örtüldü. Çünkü, güneş kemer bağlayarak cevza burcuna geldi.

Zülf siyahtır. Yüzü, yanağı ve kaşı örtmesi, korumasıyla ele alınır. Beyitte zülf, buluta teşbih edilmiş. Kaş ise, şeklî yönden benzerliğinden dolayı hilâle teşbih edilmiş. Dolayasıyla, zülfün kaşın üzerine düşüp, onu örtmesi, adeta hilâlin bulutla kapanması gibi bir manzara arzetmesi açısından sözkonusu edilmiş.

Şair, kısaca baharın gelmekte olduğunu söylemektedir.

Cevzâ : İkizler burcu, semânın kuzey yarım küresinde görünen iki parlak yıldızlı bir burç olup Güneş, Mayıs ayında bu burca girer.

Güneş, bir sultan olarak tasavvur edilir. Bu sultanlıkta, diğer seyyarelerin de birer mevkiî vardır; Ay, Utarid, Zühre, Mirrîh, Müşterî, Zuhal seyyareleri, sırasıyla vezir, katîp, sazende, ser-asker, kadı, hazinedâr gibi mevki ve görevleri yüklenmişlerdir.

Güneş, aynı zamanda bir güzellik timsalidir. Nur ve ziya saçması, yakıcılığı, güzelliğinden ve parlaklığından dolayı ona bakılamayışı, gözleri yaşartması, zerd oluşu, la'l gibi kıymetli taşların meydana gelişine sebep oluşu, canlılara hayat vermesi,

ışıklarının arzettiği renk cümbüşünden dolayı "zer-ü gevher saçması, cevahir dökmesi" v.s. gibi bütün bu hususiyetleriyle ele alınır.

Güneş, toz ve zerre ile birlikte küçüklük ve hakirlik ifadesi için kullanılır. Güneş ile ayın birbirlerini takip etmesi âşık-mâşukde , münasebetlerini getirir.Güneşin sevgiliyle ve onun yanağıyla karşılaştırılması parlaklığı, parıltısı ve rengi dolayısıyladır.

Güneş üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Sultan, hüsrev-i hâver, sultân-ı subh, şeh-süvâr sakî, kadeh, câm , sâgar, şarab, köle, bende, gulam, kâse, halka, tabl, katre, top, ser-geşte, ser-gerdân, pervâne, pûte-i zerrîn, bister, möhre, âyine, cevâhir, can-bâz, revzene, rehber, Süleyman tahtı, mıstar, ya'kût, la'l-i bedahşan, yed-i beyzâ, me'al , şem', kandil.

10a.4. Dehr ez şâm-u-şafaḳ âverd müşk-ü za'ferân
Tâ nüvîsed çeşm-i bîmâr-ı tu-ra ta'vîẕ-i ḫâb

---

Zaman, gece ve gündüzden kokular ve zaferler getirdi. O (zaman), kakülün hasta gözüne uyku muskası yazsın.

Ta'viz : Nazara ve başka kötülüklere karşı yazılan muska.

10a.5. Rûy-ı dildâra nice teşbih idem yâ Rab güli
Görmedüm zîra çemende bir gül-i sünbül-niḳâb

---

Yüz için bkz : 2/3

Yâ Rabl O sevgilinin gönül alan yüzünü güle nasıl benzeteyim?Zira,çemende örtüsü sünbülden olan bir gül, görmedim.

Şair, sevgilinin saçını sünbüle, yüzünü de güle benzetiyor. Fakat bu öyle bir güldür ki, üzerinde sünbülden bir örtü var. İşte şair buna işareten; "Ya rabbimī O sevgiliyi güle benzeteceğim, ama üzeri sünbülle örtülü bir tek gül dahi yok. Onu ben nasıl güle benzetebilirim" diyerek, sevgilinin hiçbirşeye benzetilemeyeceğini, onun tek olduğunu, eşi ve benzeri bulunmadığını söylemektedir.

10a.6. كلّ فى احوالنا كل اللسان و القلم
جلّ وصف الحال عن قول و تحرير الكتاب

---

Kitaplardaki yazı ve sözlerden onun halini anlamak istediğin nasıl anlaşılıyorsa, bizim ahvalimizdeki herşey de kalemimiz ve lisanımızda tecelli edip, anlaşılır.

10a.7. Ger ne-gerded bende-i mihr-i rûḫ-et çarḫ-ı felek
Gerden-i çarḫ-ı felek-rā ḥabl mī-bended şihâb

---

Senin yanağının güneşinin kulu feleğin çarhını döndürmediyse; feleğin çarhına yıldızdan bir gerdanlık bağlar.

10a.8. Bağlanubdur Ca'ferā şimdi der-i meyhaneler
Yoḳ durur diller güşâde olmağa bir fetḥ-i bâb

---

Ey Ca'ferī şimdi bütün meyhanelerin kapısı bağlı, kapalıdır. Gönüllerin, ferah olması için açık bir kapı bile yoktur.

11.1. Ḳapuñdur ḳıble-i erbâb-ı ḥacât
Işıġuñ menbâ'-ı ehl-i sa'âdet

---

Kapın, ihtiyaç sahiplerinin kıblesi, eşiğin saadet, huzur ehlinin kaynağıdır.

Kıble kelimesiyle Ka'be kastedilmiş. Ka'beye giden hacılar orada Cenâb-ı Hakk'a yalvarırlar. Aynı zamanda namaz kıldıktan sonra dua ederken ihtiyaçlar da söylenir, bunların olması için yalvarılır.

Sevgilinin eşiği veya kapısı, âşık için çok önemli bir mevkiîdir. Ulaşılması veya bulunulması âşığın en şiddetli arzularından birini teşkil eder.

Eşik veya kapı sevgilinin göründüğü yer olmasının yanında ayak izleri, ayak tozu, saçılan bir takım kokular, fakirlerin hacet kapısı gibi durumları da ihtiva etmektedir.

Kapısında kul olabilmek, bekçilik yapmak için âşık sevgilisine yalvarmaktadır. Sevgilinin eşiğinde "türâb-ı kadem" olabilmek âşığın en büyük iftiharıdır. Âşık oraya can saçar, gözyaşları ve kirpikleri ise bu kapı ve eşiği yıkamak ve silip süpürmek için her an faaliyettedir.

Eşik ve kapı üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Ka'be, Beytullah, Kıble, Secdegâh: Bu unsurlar yönelme teveccüh etme halidir. Müslüman nasıl ibadet için Ka'beye yönelirse âşık veya âşığın gönlü de sevgilinin eşiği veya kapısına yönelir.

Cennet, gök, asûmân, burç, çarh-ı berîn, yastık, yakût ü mercan, bezm-i gülzâr, hâk-i râh, hâk-i der.

11.2. Bizümle sohbeti te'hîre salma
Bilürsin çünki fi 't-te'hîri âfât

---

Bizimle olan sohbetini geciktirme. Çünkü bilirsin ki gecikmenin sonucu âfettir.

Şair aslında sevgilisine hitab etmektedir. Fakat beyti tasavvufî açıdan da inlemek mümkündür.

Sohbet, görüşüp konuşmak demektir. Sofiyye istilâhi olarak tarîkatın iki esasından birini teşkil eder.

Ehl-i Sûz, Ehl-i 'Işk, Ehl-i Dil, Ehl-i Derd, Ehl-i Nazar, Sahip, Derûn, Bârik, Bin, Ehl-i Basiret, Ehl-i Niyaz: Bu tabirler altında birtakım şahıslar kastedilir ki, biz bunlara uzun bir sa'y ü gayretten sonra zahiri geçip herşeyin aslı ve hakikatine ermiş veya bunları görebilme kudretine ulaşmış kimseler diyebiliriz.

Bir bakıma hepsine ehl-i tarîk veya ehl-i bâtın demek mümkündür. Fakat şiirlerde bu tabirler altında kastedilen kimseler; âşıklar zümresidir. Bunlar görünüşe göre hareket etmezler, acı ve ızdırap namına hiçbir engel tanımazlar ve hatta bu engellere duçar olmak tahammül etmek onların şîarıdır.

Ayrıca hiçbir şikâyet, feryâd onlardan işitilmez, başkalarından herhangi bir yardım talebinde bulunmazlar, az konuşur ve çok gözyaşı dökerler.

Şairin "ehl-i sohbet" tabirini kullanışı da kendisini âşıklar zümresinden görüp, kabul etmesinden dolayıdır.

11.3. Şifadur la'li çeşmi ḥikmetü'l - 'ayn
Rumuz-ı ġamzesi şerḥ-i işârât

Gözü hikmetin aynısı, işaretlerin şerhi gamzesinin rumuzunda gizli (olan o sevgilinin) dudağı şifâdır.

Gamze, divanlarda çokça geçer. O, sevgiliye has bir hareket, bir mânâlı yan bakıştır. Gamze, birçok mânâları üzerinde bulundurur. Yani "bin türlü remz" taşır.

Ancak gamze, tek başına bir mana ve hareket değildir. Göz kaş ve kirpik ile beraber, bakışın da buna ilâve edilmesi gerekir.

Tek başına gamze ele alındığında; gamze âşığa sadece acı ve ızdırap verir. Gamzenin,tesir bakımından en kuvvetli hali, süzük halidir. Bazen de kinci veya kin güdücü olarak ortaya çıkar.

Gamzeye ait bu imkânları, sevgili çok iyi kullanır. Bu, bir de kirpik ve gözle desteklenince, âşığın karşı koyamayacağı bir silâh halini alır.

Gamze üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Ok, temren, hadeng, kılıç, hançer, mest, düzd, düzdîde, yağmacı, sayyâd, cerrâh, cellâd, kafir, öldürücü, yaralayıcı, fettan, fitne, gammâz, belâ, âfet, câdû, sihr, sâhir, bîmâr, baht, kitâb-ı naz.

11.4. Çü vaşlı ya'desin ferdâya şaldı
Çağırdı cân-u-dil heyhât heyhât

---

Can için bkz : 4/2
Dil için bkz : 1/3

Ne zaman ki, kavuşma sözünü geleceğe bıraktı. te'hir etti. Gönül ve can heyhat, heyhat diye bağırdı, inledi.

Vuslat, âşığın en son ve en esaslı hedefidir. Ağlama, inleme, feryad etme gibi bütün gayretler hep vuslat içindir.

Vuslat hali, ekseriya bir hicran hali ile birlikte zikredilir. Bu iki hal devamlı birbirlerini takip ederler. Âşık her zaman hicran halindedir. Bu halde iken vuslatı arar, bazen de vuslat halindedir, fakat daima hicran korkusu çeker.

Vuslat, âşığın en zor ve pek nâdir elde ettiği bir andır. Âşık hep onun hayaliyle avunur.

Vuslat üzerine kurulu teşbih ve mecazlar;

Âb, zülâl, şerbet, şeker, cam, mive, lokma, cevher, devlet, hûmâ, genç, hazine, nakd, metâ, şubh, güneş, 'îd, ka'be, gülşen.

11.5. Lebüñ vaşf eylese Ca'fer gören dir
Zıhî şîrîn ma'ânî ter 'ibârât

---

Ey Ca'ferî Dudakların (onun) vasıflarını saymaya başlasa, gören "ne güzel, yeni mânâlı sözler" der.

Şair burada kendisini ve kendi şiir ustalığını övmektedir. Şiir anlayışına güzel ve yeni mânâlı sözler (mazmunlar) bulduğunu söylemek istiyor.

12.1. N'ola rûḫ-ı zībânā ḳılursam naẓar ey dōst
Āyīne durur aña naẓardan ne żar ey dōst

---

Ey dostİ Senin güzel yanağına bakarsam ne olur?
O bir aynadır, ona nazardan ne zarar gelir?

Göz, sevgiliyi ve sevgilinin güzelliğini aksettiren bir aynadır. Yüz birçok unsurların bir arada bulunduğu umumî bir yerdir. Fakat yanak yüzün en geniş kısmını kapladığı için yeri muayyendir. Bundan dolayı yanağın özel biryeri ve tabirleri vardır.

Lutf, Letâfet, Latif, Gül-gûn, Al, Rengīn, Āb-dar, Safā, Zibā.

Yanak bu renk ve parıltı ile daima bir yansıma içindedir.

Sevgili bazen yanaklarını göstermekle sevgi gösterir gibi olur. Bunun sonu gelmeyişini yani bir netice vermeyişini divan şairleri "ayinelerde görülen sûret" olarak vasıflandırır. Ve bu bir kıymeti haiz değildir.

Ayna içine düşen veya karşısına gelen şekli aksettirmesi, aksettirme hadisesinin sadece bir görünüşten ibadet olup, aslının olmayışı, parıltısı, aydınlık ve lekesizliği (safâ) saf ve mücellâ oluşu, diğeri siyah olan iki yüzlü oluşu sık sık ve uzun uzun yüzüne bakılışı, daima birlikte taşınması ve eksik edilmemesi, zamanla paslanması, çevresinin süslü oluşu, yuvarlaklığı v.s. gibi hususiyetleri ile beyitlerde söz ve hayal konusu olur.

Zâti'nin bu beyitle ortaklık arzeden bir beyti vardır.

'Âşıkları ko ḥüsnüne ḳılsun naẓar ey dōst
Âyîneye billâhi naẓardan neẓar ey dōst
Zâti, 6.87

12.2. Çeşmümde ḫayāli lebüñüñ bir nefes ārām
İtmez ṣanasın ṣuya düşübdür şeker ey dōst

---

Dudak için bkz : 5/7

Ey dostı Gözümde dudağının bir anlık hayali, şekerin suya düşmesi gibidir.

Aşık yönünden göz veya daha doğrusu âşığın gözü sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği, kendisini gösterdiği daha açıkçası, değer kazandığı yerdir.

Sevgili çeşitli sebeplerle her zaman kendisini göstermez. Fakat artık göz onun görünüşünü kendisine mal etmiştir. Âşık hiç olmazsa onun hayalini yaşatır.

Şairin,"şeker-dudak"münasebetini kurması divan edebiyatında sıkça rastlanan benzetmelerdendir. Ayrıldığı nokta, dudağın kendisi değil, hayâlinin söz konusu olmasıdır. Şeker-dudak münasebetinde temel nokta her ikisinin de emilmeye dayanan tad ve lezzet yönlerinin olması ve bu münasebetle ağız ve dil ile yakından ilgili bulunmasıdır.

12.3. Ağladuğuma derd ile düşmeler olur şād
Raḥm it baña kim ḥâlüme itler güler ey dōst

---

Benim dert ile acıyla ağlamama düşmanlar sevinir. Ey Sevgilim! Benim halime itler bile gülüyor. Bana merhamet et, acı.

Düşmandan kasıt, rakībdir. Âşığı asıl üzen rakip değildir. Rakip, vardır ve kötüdür. Âşık bunu bilir ve ona göre hareket eder. Açık vermez ve sık sık da sevgiliyi bu hususta ikâz eder. İşte onu asıl üzen, bütün bunlara rağmen sevgilinin herşeyi bir tarafa itip, rakibe hüsn-ü kabul göstermesi, bol imkân tanıması ve ona inanmasıdır. Âşıksa, kendisini sevgiliye inandıramamaktadır. Bu onu kahreder, kederlendirip, dertlendirir. Onun bu durumu da rakibi sevindirip, neşelendirir. Âşık, düştüğü bu acı durumu sevgiliye anlatamamanın ızdırabı içindedir.

Âşık, bu çaresiz durumda rakibe hakaret etmekten, onu aşağılamaktan da geri kalmaz. Rakibin kelime mânâsı "gözleyen, gözetleyen, koruyan" dır. Âşık onun bu tarafını bilir ve hakaretini de bu yolda yapar. Köpek sahibini korur. Bu yüzden rakib-köpek (it) münasebeti kurulur.

Şeyhî'nin yukarıdaki beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır.

Seni sevenün ağladuğına sevinürsin
Ṣakın ki işidüb işüne düşmen güler ey dōst
Şeyhî, bazeliyât, 12/4

12.4. Her dem ṭolasam ḳollarumı bilüñe n'ola
Çün kim yaraşur şehlere zerrîn kemer ey dōst

---

Ey dost! Her an kollarımı beline dolasam ne olur. Şahlara altın kemer yaraşır.

Âşık kollarını sevgilinin beline dolamasıyla padişahların bellerine altın kemer takmasını telmih ederek, münasebet kuruyor. Ve altının zînet olarak değerini kast ederek, sevgilinin bulunduğu mertebeyi yücelterek mübâlaġa yapıyor.

Güzellik unsuru olarak bel, orta bir yer olmasının ve kemerle sıkılması veya çevrelenmesinin uyandırmış olduğu bir takım tasavvur ve kelime oyunlarının ötesinde ince veya dardır.

Ayrıca bel unsuru, kucaklanma ve sarılma yeri olarak ele alınır. Şair sevgilisinin beline dolanan kemeri kıskanır, onun yerinde olmak ister.

Âşk sevgilinin gamından, çektirdiği acı ve zûlümden hastalanır, hayattan el-etek çeker, sararıp solar. İşte bundan dolayı şair, kolları için "zerrîn kemer" tabirini kullanmaktadır.

Bu tabir divanlarda çokça geçer. Ahmed Paşa'nın :

"Zâr u zerd oldum gamundan bari lutf it bilüne
Kolumı ey sîm-ten kemer kıl daima"
beyti, buna örnektir.

12.5. Geldükçe gözüm yaşlarını sürme ḳapuñdan
Luṭf ile kıl üftādelerüñdür naẓar ey dōst

---

Ey dostı̣ Gözyaşlarım kapına geldikçe onları istememezlik yapma. Onlar senin düşkün âşıklarındır, onlara lutf ile merhamet ile bak.

Sevgilinin eşiği veya kapısı âşık için çok önemlidir. Ulaşılması veya bulunulması âşığın en şiddetli arzularından birini teşkil eden eşik veya kapı âşığın ulaşabileceği en son mertebelerdendir.

Eşik veya kapı sevgilinin göründüğü yer olmasının yanında, ayak izleri, ayak tozu gibi birtakım şeyleri de ihtiva eder, Aşık, oraya can saçar. Gözyaşları ve kirpikleriyse bu eşiği ve kapıyı yıkamak silip, süpürmek için faaliyettedir.

İkinci bir mazmun olarak; yüz ve gözyaşı itibariyle âşık sarı ve kırmızı renktedir. Sevgilinin kapısına ise böyle bir süs gerekmektedir. Çünkü kapılar eskiden birtakın renk ve şekillerle süslenirdi.

Ayrıca, sevgilinin evi kabeye teşbih edilir. Âşık onun kapısına yüz sürerek ağlar, gözyaşı döker. Lutf ve merhamet diler.

12.6. Bir laḥẓa rūḫuñ çıḳmadı zülfüñ ziriḫinden
Beñzer ki ider tīr-i naẓardan ḥaẕer ey dōst

---

Ruh, yanak için bkz : 10/1

Ey dostı̣ Yanağının bir an dahi zülf zırhından çıkmayışı, bakış oklarından korkup çekinmeye benzer.

Zülf, örtücülüğü, koruyuculuğu ve siyah rengi dolayısıyla, zırha teşbih edilir. Bakış da oka teşbih edilir. Bakış yaralayıcıdır, öldürücüdür. Onun için zırh kelimesi kullanılıyor. Sevgili bakış oklarından kurtulmak için zülfünü zırh olarak kullanıyor.

Saç bilhassa üç ana yönüyle ele alınır :

1.Şekil; Bu yönüyle ilgili olarak bazı tabirler görür Perişan, Bî-karar, ser, gerdan, pûr - tâb, pûr-hûn, Şikeste, şürîde, dolaşık, çîn, pûr, aşûb, ham, binbaşlı, ser-nigûn, serkeş, bî-pâyân, pây-mâl, zîr ü zeber, avâre.

2.Renk; Sevgilinin saç rengi, daha çok siyahtır. Şairler bununla kafir, dinsiz, matem, düşman, zincir v.s. gibi hususiyetleri, bu renk münasebetiyle ifade etme imkânı bulurlar.

3. Koku; koku daha çok rüzgar ve hava ile birlikte ifâde edilir. Saç kokusu diğer kokularla mukayese edilir. Hemen her zaman saç kokusu diğer kokulara üstünlük sağlar.

Saç şekil itibariyle birçok şeye benzetilir. Zincir, zırh, Re'sen, mâr, zehr, ip, urgan, çevgân, âb-ı revân v.s.

Zırh, savaşlarda askerin kendini korumak için giydiği demir veya çelikten elbisedir. Ve siyah renkte olur.

Zırhın başlık kısmı da vardır ki, gözün üstünden (alnı kapatır) yanakları örterek, çeneyi de içine alır.

İşte şair sevgilisinin yanağının üstüne düşen saçının nazar oklarından korunmak için öyle olduğunu söylüyor.

12.7. Ca'fer nice bir şem' gibi yana yakıla
Ortaya gelübdür kim ide terk-i ser ey dōst

---

Ey dostī Ca'fer adeta bir mum gibi, yana yakıla ortaya geliyor. Onun (o sevgilinin) başını (güzelliğinin hayalini) kim terkedebilir.

Âşık, muma benzetilir. Mumun içindeki ip, âşığın âşkıdır. İp ateşlendiği zaman, âşığın âşkı da ateşlenir. İp yandıkça mum erir. Âşk devam ettikçe, âşık hastanalanır, kederlenir, zayıf düşer, mum gibi erir. İp siyahtır. Âşık da gamdan, kederden karalar giyer. İp yanınca cızırtı çıkartır. Âşık da inler, feryâd eder. Ayrıca mum yanarken, eriyerek üzerinden aşağı doğru, sicim gibi akan kısmı, âşığın gözyaşlarına benzetilir. Fakat ip, yanıp bitesiye kadar, mum onunla birliktedir. Ne zaman ki, ip biter, mum fonksiyonunu yitirir, yanmaz. Mumdan arta kalanlar hiçbir işe yaramaz.

İşte şair, beyitte bunu anlatıyor; ben adeta bir mum gibi yanıyorum, o sevgiliyi nasıl terkedebilirim. Zaten terketsem de ölürüm, hiçbir işe yaramam, demektedir.

13.1. Tâ ki tutdı hatt-ı leb la'l-i der-efşânı dürüstī
Kıldı yağma leşker-i ğam milket-i cân-ı dürüst

---

| | |
|---|---|
| Can için bkz : 4/2 | Dudak için bkz : 5/7 |
| Hat,ayva tüyleri için bkz : 5/5 | Gan için bkz :21/3 |

İnci saçan dudakları ve dudakların üstündeki tüyleri meydana gelince gam askeri can memleketini tamamen yağmaladı.

İnci saçan dudaklar: 1. Dişlerin inci gibi ufak ve beyaz oluşundan 2. Sevgilinin âşığa söylediği güzel ve kıymetli sözlerden dolayıdır.

Ayrıca tüyler ergenlik döneminde çıkmaya başlar. Yani, kız artık çocukluktan genç kızlığa geçmek üzeredir. Şair onu elde etmenin verdiği acıları, kederleri 'gam askeri" teşbihiyle söylüyor. "Can memleketi"nin yağmalanması ise, şairin artık varlıktan geçtiği dünyada onu bağlayacak bir şeyin kalmadığı şeklinde söylenebilir.

13.2. Çün ṣabā pīrāhenüñ bûyın iletdi gülşene
Ḳalmadı bir ġoncanuñ hergiz girībānı dürüst

---

Rüzgar için bkz : 10/6

Saba rüzgârı senin gömleğinin (elbisenin) kokusunu gülşene getirdiği zaman, yakasını açıp parçalamadık bir tek gonca dahi kalmadı.

Saba rüzgârının koku ile olan ve taşıma dağıtma ve yaymaya dayanan sıkı münasebeti birçok sebep için kullanılır. Saba ekseriyetle gülşen, bağ, bostan, gibi yerlerde dolaşır. Onların arasındaki ilişkileri düzenler. Ayrıca goncayı açıp gül haline getirmek, serviyi yeşillikle donatmak, lâlenin kırmızısını vermek hep sabanın vazifesidir. Aynı zamanda aşık ve sevgili arasındaki irtibatı da sağlar.

Şair, goncanın açılmasını, sevgilinin kokusunu kıskanıp, yakalarını yırtmalarına bağlıyor. Dolayısıyla gülün açılması sebebini, " sevgilinin kokusunu kıskanmasındandır" diyerek hüsn-i talil yapıyor.

Goncanın kapalı hali güle ait, bir sırrı gizlemekte olarak değerlendirilir. Açılması, sırrın fâş olmasıdır. Bu açılma nasıl olursa olsun, "câmesin çâk itmek, kefen çâk eylemek v.s.) şeklinde ifadelenir.

Yine bu açılmayla ilgili olarak "yüzünden örtüyü atmak, dîdâr keşfeylemek, gönlün açmak v.s." gibi tabirler de kullanılır.

Renk itibariyle ele alındığında "kan yutmak, ciğeri kan olmak v.s." şeklinde ifade edilir.

Necâtinin, bu beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır.

Söyle kim ardıncadur da'im Züleyha-veş saba
Sezmezem gül Yusufının kala damanı dürüst
Necâti, Gazeliyât, 36-2

13.3.Dūd-ı āh-ı āteşînümden 'aceb mi ol şehüñ
Lāciverd-endūd olursa ṭāķ-ı eyvânı dürüst

---

Sevgilinin oturduğu yerin semâsı benim âh âteşimin dumanından tamamen lâciverd renkli olsa acaib midir.

Aşığın ah u feryâdı sabahlara kadar devam eder. Gürültüsü feleklere ulaşır ve bütün canlılar bundan rahatsız olur. Fakat sevgili bu âhların kendisi için olduğunu bilir ve gururlanır.

Ateş, gönüldedir. Çokluğu, kırmızılığı ve sıcaklığı dolayısıyla "âh-ı âteş" terkibi kullanılır.

Ahlar, sevgilinin bulunduğu semte yönelmiştir. Bu durum sevgilinin mahallesinin yanma tehlikesinde olduğunu gösterir.

Ateş, âşığın çekmiş veya duymuş olduğu âşk ızdırabının ifadesidir. Âşığın sevgiliye olan hasreti ve içinde yaşadığı ayrılık da ateş olarak tavsif edilir. Âşıktaki bu ateş zamanla "dûd" haline gelir. Ve âşk ateşinden çıkan bu dumanlar bütün semâyı hatta bütün kâinatı kaplar.

13.4. Oynamaḳdan ṭop idüb başın şikeste dillerüñ
Ḳalmamışdur ḳılca yārüñ zülfı çevgānı dürüst

---

Gönlü kırık âşıkların, başıyla top gibi oynayan sevgilinin, çevgâna benzeyen zülfünün tek bir teli bile dik kalmamıştır.

Âşıkların başıyla oynamaktan sevgilinin saçının her bir telinin ucu çevgân gibi kıvrıktır.

Saç ile çevgân arasındaki benzerlik, uzunluk ve uç kıvrıklığı dolayısıyladır. Âşığın canı ve gönlü birer toptur. Sevgilinin saçı ise bunlar için birer çevgân gibidir. Sev-

gili top oynamak isteyince, her taraf onun çevgânı önünde çelinmek arzusu taşıyan âşık canı ve başıyla dolar.

Çevgân; ata binilip bir meydanda ortaya atılan topu eldeki sopa (çevgan) ile vurmaya dayanır.

Top, sevgilinin yüzü için meşebbehünbih olduğu kadar, âşığın canı, gönlü için de kullanılır.

Necâti'nin bu beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır .

Ḥüsn meydânında top olalı zülf-i müşg-bâr
Ḳalmadı bir şehriyârun elde çevganı dürüst
Necati Gazeliyat, 36/3

13.5. Ḳametüñe benzedügi-çün elif ey nūr-ı 'ayn
Tende cānı cān içinde şaḳlaram anı dürüst

---

Can için bkz : 4/2

Ey nur gözlü! Elif harfi senin boyuna benzediği için vücumdaki cânı, cânım içinde saklarım.

Can maddi varlığın ana unsuru olmak hasebiyle, bazen ten de dahil olmak üzere âşığın en kıymetli varlığıdır. Ve aşığın verebileceği en değerli varlık olur. Gerçek âşığın değeri bundan geçebilmesi nisbetinde ortaya çıkar.

Canı örten veya gizleyen toprak, ten toprağıdır. Can mücerred bir varlıktır. Bu itibarla onun varlığı sadece bilinir fakat görülmez.

Ayrıca eski yazılışıyla ( جان ) kelimesindeki (I) elifin tam ortada olması da beyti açıklar mahiyettedir.

13.6. Çün gülistān içre olmaḳ yaraşur serv-i sehī
Dilberüñ olsa ḳabası ger gülistānı dürüst

---

Serv için bkz : 28/2

Doğru büyümüş selvinin gülistân içinde bulunması gerektiği için, sevgilinin (gül bahçesi gibi olan elbisesinin) de doğru (mevzun) olması gerekir.

13.7. Ruḫlaruñ şevḳi-yle rengîn sözlerin gör Ca'ferüñ
Kim değer her beyti bir gül gibi dīvānı dürüst

---

Ruh, yanak için bkz : 10/1

Ca'fer'in senin yanaklarının şevkiyle söylediği renkli, güzel, hoş süslü sözlerini gör. Her bir beyti birer gül gibi olan divanına kim lâyıktır.

14.1. Ḫûblıkda mâh iderken şems-i tâbân ile baḥs
Cânı yoḳdur kim ide ḥüsn içre cānān ile baḥs

---

Canı olmayan cansız birinin sevgiliyle güzellik konusunda bahse girmesi, ayın, parlak güneşle bahse tutuşması gibidir.

Güneşin, emsâli ve benzeri yoktur. Çok büyük ve değişik özelliklere sahiptir. Ona ulaşılamaz, tutulamaz, yaklaşılamaz hatta bakılamaz bile işte şair sevgilisini güneşe benzeterek onun eşsizliğini anlatmakla birlikte, onun ulaşılmazlığını, elde edilmesinin zorluğunu da imâ ediyor.

14.2. 'Akla eydüñ kılmasun göñlüme hergiz i'tiraż
Pîr-i dânâ itmek olmaz ṭıfl-ı nadan ile bahs

---

Gönül için bkz : 1/3

Akla (aklıma) söyleyin ki, gönlüme her zaman, her an itiraz etmesin. Çünkü gören bilen ihtiyar zât ile kendini bilmez çocuğun bahse girmesi mümkün değildir.

Gönül, çektiği eziyet ve acılar sonunda ihtiyarlar, yaşlanır. Bu yüzden gönüle, (pir-i dana) denmiş. Aynı zamanda da gönül, görmüş geçirmiştir. Akıl ise hep maddi cihetleri görerek menfî kararlar ileri sürer. Delikanlılık çağının bâriz vasıflarından biri de gençlerin, büyüklerin söylediği herşeye itiraz etmeleridir.

Tasavvufta, akla itibâr edilmez. Çünkü, insanı yönlendiren aklı değil, kalbidir. Tasavvufa göre akıl; "hurde-bîn, hayran, bîgâne, şikest, v.s." olarak vasıflandırılır. Mutasavvıflar için de "ehl-i kalb, ehl-i gönül, ehl-i hâl" gibi tabirler kullanılır.

14.3. Kim ola kim "ışkdan ura benüm yanumda dem
Müşkil işdür eylemek hikmetde Lokman ile bahs

---

Âşk için bkz : 2/4

Benim yanımda âşktan kim bahsedebilir? Bu adeta, hikmet, bilgi konusunda Lokmanla bahse girmek, boy ölçüşebilmek kadar zor bir iştir.

Lokmanın (A.S.) Peygamber olup olmadığında ihtilâf vardır. Lokman suresinin 12. âyetinde meâlen : "And olsun ki, biz, Lokman'a şükret diye (rek) hikmet verdik" buyurulmaktadır. Buradaki hikmet; ilim diyânet ve isabetli fikirdir.

Şair, ben âşk konusunda engin bilgi tecrübe ve fikir sahibiyim. Lokman (A.S.) ile hikmet konusunda bahse girip, tartışmak ne kadar zor ise, benim yanımda da âşktan bahsetmek o kadar zordur.

14.4. 'Âşıka her sözde la'lün can bağışlar kimse hiç
İdemez ihyâda ol la'l-i suhandân ile bahs

---

Dudak için bkz : 5/7

Dudağın, her sözde âşığa adeta can verir. Bu,can, hayat vermede hiç kimse güzel söz söyleyen dudakla iddiaya giremez.

Sevgilinin dudağı öyle bir şeydir ki, kötü bir sözle cân alır, güzel bir sözle, bir tebessümle can verir.

14.5. Yol keserse 'ışk serhengine 'akl olmaz 'aceb
Vakt olur kim mûrçe eyler Süleyman ile bahs

---

Akıl, âşk yasakçısının yolunu keserse acaib olmaz. Zaman olur ki, karınca Hz. Süleyman ile bahse girer.

Hz. Süleyman ins ü cinne hakim oluşu, bu hakimiyeti parmağındaki yüzüğün sağlayışı, bu yüzüğün ele geçirilmesinin zorluğu, bir padişah olarak sonsuz derecede iktidara sahip oluşu tahtıyla ve ordusuyla rüzgâr tarafından taşınışı, karınca ile olan münasebetleri dolayısıyla ele alınır. İktidarın kilit noktası olan yüzüğü yani mührü ekseriyetle, onunla birlikte zikredilir. Sevgilinin dudakları, ağzı, bazan da vuslatı için benzetme unsuru olur.

Hz. Süleyman Mescid-i Aksa'nın inşâsını tamamladıktan sonra, hac için hazırlanıp Mekke'ye gitti. Burada bir müddet kaldıktan sonra Yemen'e gitti. Rivâyete göre Taif civarında karınca vadisine geldiği zaman şöyle bir hadise oldu : Çalışkan karıncalar, vadiyi kaplamış, harıl harıl çalışıyorlardı. Hz. Süleyman da ordusuyla oradan geçiyordu. Bunu gören karıncaların beyi bütün karıncalara seslenerek : "-Ey karıncalar, yuvalarınıza girin. Yoksa Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi çiğneyebilir" dedi.Allah'ın bir lûtfu olarak, hayvanların dilinden anlayan Süleyman karıncanın bu sözüne tebessüm etti. Karıncanın sözlerini anlaması onu duygulandırdı.

Beyitte geçen karınca-Süleyman kelimeleri hem bu olayı telmih hem de âciz, zayıf karıncayla sonsuz kudret sahibi olan Hz. Süleyman'ın karşılaştırılmasıdır.

Dolayısıyla akıl, aciz zayıf karıncanın karşılığı, 'ışk serhengi ise Hz. Süleyman'ın kuvvet ve kudreti'nin karşılığıdır. Kısaca; "akıl, âşkın yol kesicisine (âşka) karşı koyamaz" denmektedir.

14.6. Şāh-ı gül Tūbā boyuñla itmesün da'vā-yı 'ışk
Ḥaddini bilsün nigārā ḳılsun aḳrān ile baḥs

---

Ey Sevgili! Gül güzeli senin Tuba boyunla aşk dava etmesin, haddini bilsin, akranlarıyla bahse girsin.

Tuba; kökü yukarıda, dalları aşağıda olan bir ağaçtır ve yer olarak Sidre'dedir. Gölgesi meşhurdur. Daima sevgilinin boyu için müşebbehünbih olur. Dalların aşağıda olması "kırılma" olarak değerlendirilir ve sevgilinin boyuna benzeme arzusuna dayandırılır.

14.7. Mülzem olub ḫacletinden Ca'ferâ baş itdi pîç
Çün benefşe ḳıldı bu zülf-i perişân ile baḥs

---

Ca'fer' utancından ilzâm olup, yenik düşüp başı kıvrıldı, eğildi. Çünkü, menekşe bu perişan, dağınık zülfle bahse girdi. (Menekşe bu perişan, dağınık zülfle bahse girince Ca'fer'in başı utancından kıvrılıp eğildi.)

Menekşe, kokusu ve siyaha çalan rengi ile boynunun eğrildiği şekliyle tasavvur ve tahayyüle girmektedir. Çemenin, bağ ve bostanın, bahar mevsiminin en mühim unsurlarındandır.

Ayrıca, boyunun kısalığı ve eğriliği de söz konusu olur. Menekşenin demet demet bağlanması ile saç hali arasında münasebet kurulur. Menekşenin yuvarlaklığı "saç girihi" şeklinde de düşünülür.

Menekşenin kıvrım kıvrım oluşunu şair, sevgilisinin bukle bukle olan saçına özenmesi şeklinde yorumlayarak hüsn-i tatil yapma imkânı bulur.

15.1. Dōstum sendeki şol perçem-ī pür-tāb u şikenc
Ejdehādur kim olubdur yiri anuñ ser-i genc

---

(Sevgilim) Dostum! Sendeki (senin yüzündeki) parlak ve kıvrımlı perçemin yeri, hazine başında duran (nöbet tutan) ejderhanın yeri gibidir.

Perçem, yine diğer unsurlar gibi can ve gönülün en çok bulunmak, toplanmak, dolanmak ve gezmek, salınmak istediği yerdir. Çoğunlukla kıvrım kıvrım olup uçları da eğridir. Bazen bükümlü, bazen örümlü ve dağınıktır.

Bu beyit mitolojilerdeki hazine-ejderha efsanesine dayanıyor. Bu efsanevi inanışa göre; hazinelere efsun yapılarak bir yılana veya ejderhaya, bekletme veya oraya yaklaşanlara bir yılan ya da ejderha hayali canlandırma halidir. Beyitte ejderha-saç ve yüz-hazine münasebeti vardır.

15.2. Nazar it bana ki kaṣruñdaġı ṭop āyineler
Oldı 'aks-i ruḫ-ı zerdümle serāser nārenc

---

Senin evindeki (köşkündeki) top şeklindeki aynalar, benim sararmış, hastalıklı yanağımın, yüzümün aksiyle baştan-

Menekşenin kıvrım kıvrım oluşunu şair, sevgilisinin bukle bukle olan saçına özenmesi şeklinde yorumlayarak hüsn-i tatil yapma imkânı bulur.

15.1. Dōstum sendeki şol perçem-i pür-tāb u şikenc
Ejdehādur kim olubdur yiri anuñ ser-i genc

---

(Sevgilim) Dostum! Sendeki (senin yüzündeki) parlak ve kıvrımlı perçemin yeri, hazine başında duran (nöbet tutan) ejderhanın yeri gibidir.

Perçem, yine diğer unsurlar gibi can ve gönülün en çok bulunmak, toplanmak, dolanmak ve gezmek, salınmak istediği yerdir. Çoğunlukla kıvrım kıvrım olup uçları da eğridir. Bazen bükümlü, bazen örümlü ve dağınıktır.

Bu beyit mitolojilerdeki hazine-ejderha efsanesine dayanıyor. Bu efsanevi inanışa göre; hazinelere efsun yapılarak bir yılana veya ejderhaya, bekletme veya oraya yaklaşanlara bir yılan ya da ejderha hayali canlandırma halidir. Beyitte ejderha-saç ve yüz-hazine münasebeti vardır.

15.2. Nazar it bana ki kaṣruñdaġı ṭop āyineler
Oldı ʿaks-i ruḫ-ı zerdümle serāser nārenc

---

Senin evindeki (köşkündeki) top şeklindeki aynalar, benim sararmış, hastalıklı yanağımın, yüzümün aksiyle baştan-

başa adeta portakala dönüştü. Ne olur bana nazar et, bana bak.

Sevgili, âşığa hiç bakmaz, yüz vermez. Bilâkis rakiplere bakar, onlarla sohbet eder. Bu hal âşığı kıskandırır, deli-divâne eder. Âşık bu yüzden hastalanır, yataklara düşer, sararır, solar. Fakat, sevgili nazar ettiği andan itibâren âşık iyileşir.

Şâir, sevgilisinin kendisine rağbet etmediğini ve kendisinin de âşk hastalığına tutulduğunu mübalağa sanatı yaparak anlatıyor. Eskiden aynalar ya top gibi yuvarlak ya da oval bir şekilde olurdu.

15.3. İre mi vaşla düşen firkate didüm didi kim
Genc-ü-ni'met bula her kim ki çeke mihnet-ü-renc

---

Vuslat hakkında bkz : 11/4

Dedim: "Ayrılığa düşen, vuslata erer mi, kavuşabilir mi?
Dedi ki: "Kim eziyet ve acı çekerse, nimet ve bereket hazinesi bulsun.

Vasl-firkat kelimeleri arasında tezad,

Genc ü ni'met, mihmet ü renc kelimeleri arasında da tenâsüb sanatı vardır.

14.4. Baydak-ı encümi meh dizdügi nat'ı felege
Sen şeh-i ferruh ile oynamak ister şatranc

O ay (sevgili), senin gibi kutlu, mubârek bir şahla (padişahla) satranç oynamak için, feleğe yıldızlardan piyonlar dizdi.

15.5. Seni gördükçü okur tâze gazeller Ca'fer
Bülbül olur gül-i ter karşusına kâfiye-senc

Ca'fer, seni gördükçe, taze gül karşısındaki bülbül gibi olur. İnce, ölçülü kafiyeler yaparak, yeni gazeller okur.

Gül, Eski Türk Edebiyatında en çok işlenen bir çiçektir. Rengi, tazeliği, hoş kokusu ile sevgiliyle eşdeğerdir.

Açılması başlı başına bir hadisedir. Baharın geldiğine, tabiatı gezme vaktinin geldiğine bir işarettir. Açılması neş'e ve sürur ifâdesidir. Açılmadan evvelki haline "halvet" hali denir.

Gülün diğer bir hususiyeti de geçiciliğidir. Çabuk solar ve ölür. Beyitlerde ömür mefhumuyla kullanılması bu sebepten dolayıdır.

Gülün en çok münasebette bulunduğu unsurların başında bülbül gelir. Bülbül âşığın karşılığıdır. Gül, bülbül karşısında bir maşuk veya sevgili gibidir.

Bu artık Şark-İslâm edebiyatında klasikleşmiş bir mazmundur. Gülün dikenleri de daima âşık-maşuk arasında tasavvur olunan naz etmek, gülmek, açılıp saçılmak ya da yüz göstermek, iltifat etmek v.s. gibi hallerde değerlendirilir.

Gülün dikeni bu vesilelelerle ele alınırken, iyinin yanında kötü, faydalının yanında zararlı, rahatlığın yanında meşakkat gibi bir tabiat kanununa da işaret edilir.

Gülün yaprağı, dalı ve fidanı da tazelik incelik narinlik, nazlılık gibi halleri ifade eder ki bunlar da sevgilinin, yüzü, yanağı boyu ve bazen heyet-i umumiyesi için benzetilen unsurlardır. Gül yaprağına dayanan diğer hususiyet de onunla gülsuyu yapılmasıdır.

Gül yaprağı ayrıca, defter varak v.s. teşbih edilir. Bu defterden ,bülbül letaif öğrenir ve şair de sevgilinin yanağının medhini yapar. Saba ile yavaş yavaş yapraklarını çevirir.

Bülbül ise, gülün bu güzelliği karşısında ağlayan inleyen ve sevgilisi için hayranlıklarını güzel sözlerle ifâde eden, ona âşk neşideleri arzeden bir âşıkın timsâlidir.

Bunu beyitlerde ya bizzat âşığın kendisi, canı ya da bilhassa gönlü için belirtilmiş olarak görürüz. Bülbül hayalinde ağırlık noktasını teşkil eden, onun bu âşıklık durumu ve güzel ötüsüdür. Bülbül söz konusu olunca, âşığın karşısındaki sevgili de gül tasavvuru içindedir.

Bülbül ile gül arasındaki macera, âşık ile sevgilinin arasındaki macera gibi cereyan eder.

İşte şair, Eski Türk Edebiyatımızda klasikleşmiş bir mazmunu işleyerek, yeni sözler, yani imajlar yeni tasavvur şekillerini bulduğunu söyleyerek kendini övmek için vesile yaratmıştır.

16.1. Şafaḳtan itdi meh-i nev çü āşıkâr ḳadeḥ
Ṣun imdi bā'de-i la'l ile zer-nigār ḳadeḥ

---

Ne zaman ki yeni ay kadeh (şeklini) gösterdi. Artık şimdi bade-i la'l ile altın kadehi sunabilirsin.

Şafak-zer-lal kırmızıdır. Dolayısıyla aralarında Tenâsûb sanatı vardır.

Ayın çıkmasıyla gece başlar. Gecenin başlaması demek, sohbet meclisinin toplanması, âşıkların toplanması eğlence, seyr, bezm, içki, sevgiliyle karşılaşma v.s. demektir. Yeni ay kadeh şeklindedir. Bu benzetiş hem şekil itibâriyle hem de şeffaflığı ve parlaklığı dolayısıyladır.

16.2. Şu deñlü mest olur oldı ki götürülür elde
Olalı şevḳ-i lebüñle şarab-h var kadeh

---

Şarab taşıyan kadeh, senin dudağına değdiği günden beri, o şevkle öyle mest oldu ki, o günden beri elde taşınır oldu.

Şair, kadehin elde taşınmasına sebep olarak onun, sevgilinin dudağına değdiğinden dolayı olduğunu söylüyor. Dolayısıyla beyitte Hüsn-ü Talil sanatı vardır.

16.3. Dem-i ṣabāḥ oluben çün irişdi vaḳt-i ṣabūḥ
Ṭulu' iderse ne ṭan āfitāb-vār kadeh

---

Sabah için bkz : 3-1

(Gece bitip) Sabah vakti gelip, güneş doğmaya başladığı an, ne kadar yazık (çünkü artık) güneş gibi parlak ve yakıcı kadeh yoktur.

Şair, sevgiliyle birlikte olduğu gecenin bitmesine kızıyor.

Afitâb kelimesi tevriyeli kullanılmıştır.

Geceleri işret meclisleri, sohbet meclisleri olur. Âşık sevgilisini ancak bu vakitler içinde görür. Bu meclislerde sevgili kah rakkâsedir, kah mutribir, kah sâkidir. İşte âşık o gecenin hiç bitmemesini, hiç sabah olmamasını ister.

16.4. Lebüñ ḫayali gelicek ḫaṭuñ ḫayāli gider
Ki ṣāf ider dil-ü cānı ḳomaz ġubār ḳadeḥ

---

Hat için bkz : 5/5

Ne zaman ki içki gönlü ve cânı tozdan topraktan arındırır, tertemiz yapar. O zaman hat'ın (ayva tüyleri) hayali kaybolup, dudağın hayali gelir.

Daha ziyade rengi, lezzeti, sarhoşluk verme haliyle ve 'ayş ü nūş vasıtası olarak ele alınan şarap, sevgilinin dudağı,

yanağı, âşığın gözyaşları, naz, gurur ve aşk gibi madde ve mefhumlar için tahayyül vasıtası olarak göze çarpar.

Şarabın insanı konuşturması, içindekileri döktürmesinden dolayı temizleyici olduğu kanaati yaygındır. Aynı zamanda şarap, gönlün cilâsı olarak vasıflandırılır. Çünkü, onu içenin muhayyilesi gelişir, dili çözülür ve çok güzel konuşur.

17.1. Ḫaṭun kitāb-ı ruḫuñdan çıḳardı naḳl-i ṣaḥīḥ
Ki ġamzeñ itdügidür baña ẓulm-ı ṣarīḥ

---

Hat için bkz : 5/5
Ruh, yanak için bkz :10/1
Gamze için bkz: 4/3

Hattın (ayva tüylerin), senin kitaba benzeyen yanağından, bana açıkça belirgin bir şekildeggamzenin bana zulüm yaptığını gerçek ve doğru bir şekilde nakletti.

Yüze ait bir unsur olan hat, yanak, dudak ve çene kenarında bulunur. Diğer güzellik unsurlarıyla birlikte zikredilir.

Ayva tüylerinin dik bir şekilde çıkması, doğru, sahih bir nakil olarak tavsif edilmiş.

17.2. Ḥarâmî çeşmüne ḳan içmege lebüñ fetvā
Virürse ṭañ mı k'idübdür meyi helāl Mesīḥ

---

Dudak için bkz : 5/7

Hz. İsa'nın içkiyi helâl kılması acaibmidir? Seninde dudaklarının soygüncu gözüne kan içmek için fetva vermiş.

Göz için kullanılan teşbih ve mecazların başında onun öldürücülüğü, soygunculuğu ve yol kesiciliği gelir. Dudak da renginden dolayı kan içici, kan emici olarak tavsif edilir.

Göz, eğlenir, naz eder, halden anlamaz, tegafül gösterir. Göz, âşığın en çok etkilendiği hatta ona bakarak, sarhoş olduğu bir uzuvdur. Âşık, ona bakarak sevgilisinin ne demek istediğini anlar. Sevgili "ya muhabbet yada cevr okunu atar"

Göz üzerine kurulu teşbih ve mecazlar ;

Cadu, Sâhir, Sehhâr, sihir, mest, bed, mest-i harâb, bîmâr, kassab, kan dökücü, kan saçıcı, katil, cellad, zâlim, harâmî, rehzen, yağmacı, kavgacı, nergis, badem, ahû, ok, baht, dükân, müşteri.

Göz, gönül mülkünü elde etmek için hançer, âşık kanını dökmek için de cefâ kılıcı (tîğ-ı cefâ) çeker. Gözün kaş kemanıyla oynaması "can kastı"nadır. Göz, bu özellikleriyle yüzdeki bazı unsurların, meselâ, dudakların koruyucusu durumundadır. Âşığın canına kastı da bazen bu sebepledir.

17.3. Semen varaḳlarına gülşen-i 'ıẕâruñda
Ḫaṭun benefşeleri yazdı el-bayâż ṣaḥîḥ

---

Yanak için bkz : 10/1
Menekşe hakkında bkz : 14/7

Hattın menekşeleri (ayva tüylerin) yanağının gülbahçesindeki (gülbahçesine benzeyen yanağının) yasemin çiçeğinin yapraklarına doğru olarak beyaz yazdı.

Hat kelimesinin diğer anlamı olan yazı stilini kasteden şair onu tevriyeli kullanarak "Hat" ve "yazmak" şeklinde zikrediyor.

Yanak kırmızı ve beyazımsı rengi dolayısıyla gül bahçesine teşbih edilmiş. Hat kelimesinin divanlarda, yeşillik olarak geçmesine burada da tesadüf ediyoruz.

Yasemin daha çok rengi ve yaprağı itibariyle ele alınır, daha çok sevgilinin yanağıyla teşbih haline getirilir.

17.4.'Aceb mi münkir-i vech-i ḥasen olursa raḳīb
Me̱s̱el dururki ḳabīhüñ olur her işi ḳabīh

---

Rakib için bkz : 2/2

Rakib iyi yüzlü inkârcı olsa acaib midir, ne olur? Bilinir ki, çirkin kişinin her işi çirkin olur.

Bu beyitte yine âşık-rakip çatışmasını görüyoruz. Âşık, rakibi sevgilisinin gözünden düşürmek için, onu aşağılamaktadır.

17.5.Çü düşdi başına sevdāsı zülf-i dildāruñ
'Aceb mi boynına zāhid ṭolar ise tesbiḥ

---

Zâhidin başına sevgilinin zülfünün sevdâsı düşünçe, zâhid o zülfü teşbih olarak boynuna dolarsa acaib midir?

Sevdâ kelimesiyle tevriye yapılmış. Hem siyahlık hem de hastalık, âşk hastalığı kastedilmiş.

Tesbihi boynuna dolamak tabiri ise; eskiden tekkelerde uzun ve iri taneli (99) luk tesbihler kullanılırdı. Muradı olanlar ve hasta olanlar bu tesbihin içinden geçirilerek tedavi edilirdi.

Ayrıca tesbih, koruma ve takdis anlamlarını da taşır.

17.6. Kitâb-ı ḥüsn-i cemâlinde Kâtib-i ḳudret
Gubâr ḫaṭṭıla yazmış lebine "ente melîḥ"

---

Hat için bkz : 5/5
Dudak için bkz : 5/7

Kudret kâtibi (Allah CC), senin yüzünün güzellik kitabındaki dudağına, gubar hattıyla "sen güzelsin" yazmış.

Yine daha önceki beyitlerde de geçtiği üzre; sevgilinin yüzü kitaba teşbih edilmiş.

Hatt kelimesi, bir yazı stili olarak kullanılmakta beraber dudakla birlikte zikredildiğinden, dudağın üzerindeki ayva tüyleri de kastediliyor.

17.7. Añub bu ni'meti Ca'fer Ḫüdâya şükr eyle
Ki luṭf-ı ṭab' ile virdi saña lisân-ı faṣîḥ

---

Ey Ca'ferî Allah sana parlak bir lutufla, güzel düzgün ve iyi söz söyleme kabiliyeti verdi. Bu ni'meti anarak daima Cenâb-ı Hakka şükreyle.

18.1. Sāḳī açıldı gül gönül olmaġ içün ferah
Alġıl elüne lāle gibi la'l-gūn ḳadeh

Gül için bkz : 15/5
Gönül için bkz: 1/3

Sakī Eline lâle gibi, kıpkırmızı bir kadeh al. Çünkü; gül, ferah bir gönül olmak için açıldı.

Gülün açılması, baharın geldiğine, tabiatı çıkıp gezme, eğlenme vaktinin başladığına işarettir. Bu açılma bir neş'e ve sürûr başlangıcıdır.

Gülün açılmadan evvelki gonca haline "halvet" hâli denir. Açıldıktan sonra "can sırrını fâş etmiş" olur. Beyitte de gül ferah bir gönül olmak için açıyor. Tabiat hadisesi olan gülün açılması bu sebebe bağlanılarak hüsn-i talil san'atı yapılıyor.

Ayrıca, ferah kelimesi temizlik ve kokuyu da çağrıştırıyor.

Lâlenin en bâriz vasfı kırmızı rengidir. Bu vasfıyla, sevgilinin yanağı ve âşığın yaşlı gözüne veya kanlı gözyaşına müşebbehünbih olur. Lâle ve kadeh arasında da şekil yönünden tenâsüb vardır.

18.2. Ḫaddüñ ṣaḥīfesini ḫaṭuñ itdi ḥāşiye
Oldı bu 'ayn-ı ṣad anuñ üstinde ḳayd-ı ṣaḥ

Hat için bkz : 5/5

Hattın, yanağının sahifesinin kenarına hâşiye yazdı. Bu ağrılı göz de, onun üzerinde sahih bir kayıt oldu.

Divanlarda yanağa yapılan teşbih unsurlarının başında sahife gelir. Çünkü şair, o beyitte hat kelimesini kullanarak tevriye yapma imkânına sahip olur. Hat ile hem ayva tüyleri hem de yazı stili kastedilir.

Göz, âşığın sevgiliyi gördüğü merkezdir. Âşık, sevgiliyi bu vasıfla tanır. Gözün faaliyetleri âşık için hiç iyi netice vermez. Sonu,birçok acı, ızdırap ve meşakkatle doludur. Şair onun için "ağrılı göz" tabirini kullanmış.

Ayrıca eskiden kullanılan mühürler siyah renkte ve yuvarlak şekilli olurdu. Resmî belgelerin mühürle tescil edilmesi onun sahih doğru olduğunu gösterirdi. Şair bu hadiseden istifade ederek gözünü mühüre, sevgilinin yanağını sahifeye, ayva tüylerini de o sahifenin kenarına yazılmış hâşiye olarak tasavvur ediyor.

Aynı zamanda belgelerin yanına (mühürden başka) gittiği makam tarafından (sahh) kelimesi yazılırdı ki, bu aslına uygun olduğunu ifâde içindir.

18.3. Ḫāk ol hevā yolında dilersen ger âb-ı rû
Ḳoma ṭarîḳ-i 'ışḳı budur meẕheb-i eṣaḥḥ

---

Aşk için bkz : 2/4

Eğer yüzsuyu dilersen, hevâ, istek, arzu yolunda toprak ol. Gidilecek en doğru yol, aşk yolunu bırakmamaktır.

Beyitteki 'toprak olma" tabiriyle, ölmek kastedildiği gibi toprağın diğer unsurlara göre en aşağıda olması itibariyle hakir olmak, manasını da içerir ki her ikisine de âşık sevgilinin uğruna, onun cevrü cefâsı ve hasreti dolayısıyla sık sık düçâr olur.

Ayrıca "hâk olmak" la, sevgilinin saçlarının toprağa değmesi hadisesi veya sevgilinin ayağının değmesiyle toprağın değer kazanması kastedildiği düşünülebilir.

18.4. N'ola lebüñe nokta dir isem biline hat
Kim fenn-i hüsn içinde olubdur bu mustalah

---

Dudak için bkz : 5/7
Hat için bkz : 5/5

Benim, dudağına nokta dediğim zaman, hattının bilinmesi gerekir. Bu ıstılah da ancak güzellik ilmi içindir.

Dudak, küçüklüğü ve yuvarlaklığı itibariyle noktaya benzetilir.

Yani şair, dudağı noktaya benzetiyor ve ben nokta dersem, bütün bir yazı anlaşılmalı diyor. Daha açıkça, ben sevgilinin nokta gibi dudağı dediğim zaman sevgilinin bütün heyet-i umumiyesini kastettiğim bilinmeli diyor.

18.5. La'lün meger müferrih-i yâkûtdur k'anı
Aldukça Ca'fer ağzına göñli olur ferah

---

Dudağın. ferah verici yakut gibidir. Ca'fer onu ağzına aldıkça gönlü ferah olur.

Dudak, kırmızı rengi ve kıymetliliği dolayısıyla yakut madenine teşbih edilmiştir.

Yakut, çok değerli bir taştır. Umumiyetle sevgilinin dudakları, âşığın gözü, bazen de kanlı gözyaşlarıdır. Sevgilinin dudaklarını karşılamada artık klasikleşmiş yani mecaz-ı örfî dediğimiz mahiyeti almıştır.

Yakut taşından, kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka v.s. yapılır.

19.1. 'Ārıżuñ üstine kim düşmiş bu kākül şāḫ şāḫ
Yāsemīne sāye ṣalmış ṣanki sünbül şāḫ şāḫ

---

Kakül, zülf için bkz : 12/6

Yanağının üstüne parça parça düşmüş kakül, adeta yasemin yaprağının üzerinde, parça parça gölgesi düşmüş sümbül gibidir.

Sümbül, karışıklığı ve güzel kokusu dolayısıyla sevgilinin saçına ve perçemlerine teşbih edilir. Aynı zamanda yanakla bir arada bulunur. Bu dağınık ve karışıklığın aşağı doğru sarkması da adeta kıvrımlı bir saç manzarası arzeder.

19.2. Bulına bir şāḫ-ı gül ḳaddüñ gibi şāyed diyü
Gülşeni her gün gezer ḳumrī vü bülbül şāḫ şāḫ

---

Gül, bülbül için bkz : 15/5

Senin boyun gibi, ona benzeyen, o güzellikte bir gül bel-

ki bulunur diyerek, bülbül ve kumru, gül bahçesini hergün parça parça-taraf taraf gezerler.

19.3. Bülbül o ġulġuller it mutrib ki tāb-ı bādeden
Bāġ-ı ḥüsninde açılmış ḳırmızı gül şāh şāh

---

Bülbül ve gül için bkz : 15/5

Bülbül ol, gulgule et, çalgıcı ol. Çünkü şarabın parlaklığından dolayı kırmızı gül güzellik bahçesinde parça parça açılmıştır.

Kırmızı gül, sevgiliye, bülbül ise âşığa karşılık kullanılmıştır. Şarabın hararetiyle sevgilinin yüzü, kırmızı renge bürünmüş, açılıp saçılmıştır. Bu durum da âşık için bulunmaz fırsattır.

19.4. Kesmezem şimşâd-ı ṭurreñden elüm ger şâne-var
Cismümi ḳılsañ dahi ey şûh-ı şengül şāh şāh

---

Ey gül bahçesinin şûhu! Benim cismimi parça parça edip, doğrasan da, tarak gibi olan elimi senin şimşir ağacına benzeyen saçının lülesinden çekmem.

19.5. Gördüğü serv-i dil-ārāya oḳur Ca'fer ġazel
Şanki bülbüldür ider gülbāng ü ġûlġûl şāh şāh

---

Ca'fer gönül alan sevgiliyi görünce, adeta bülbül kesilerek parca parça gürültülü bir şekilde gülbang çekerek, gazel okur.

Gülbang: Eskiden tekkelerde, ayîn sırasında saraylara muayyen merasim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilâhi ve duâya verilen addır.

20.1. Od üzre ḥalḳa ḥalḳa olanları ṣanma dûd
Gördi ḳapunda berḳi yılanlar ḳuşandı od

---

Dud, duman için bkz : 1/2
Od, ateş için bkz :13/3

Ateş üzerindeki halka halka şekilleri sakın duman sanma. O ateş, senin kapında şimşekler gördü de yılanlar kuşandı.

Sen ateşin üzerindeki siyah yuvarlakları, halkaları duman sanma. Ateş, şimşek sana zarar verecek, seni incitecek diye seni korumak için yılanlar peydâ etti. İşte bu gördüğün halkalar onlardır.

20.2. Yılduz degül düşen gıceler göz yaşıdur ol
Kim ḳaṭre ḳaṭre çeşm-i felekden aḳıtdı dūd

---

Gözyaşı için bkz : 10/4

Geceleri gökyüzünden düşen yıldız değildir. O, dumanın feleğin gözünden katre katre akıttığı gözyaşıdır.

Âşıktan çıkan âh u âteş duman şekline gelir, Ve bu duman bütün feleği kaplar. Felek de bu dumandan ve dolayısıyla âşığın durumundan etkilenerek gözyaşı döker.

Şâir, tabiî bir hadise olan yıldız kaymasını sevgilisi için gözyaşı döken âşık gibi telâkki ediyor. Yıldız kaymasını böyle bir telâkkiye bağlaması ile hüsn-i talil yapıyor.

20.3. Bir lahza dud düşdügi-çün oddan cüdā
Berd-i şitādan oldı közüñ çehresi kebūd

---

Duman bir an ateşten uzak düştüğü, ayrı kaldığı için, senin gözünün rengi, soğuk kıştan dolayı mavi oldu.

20.4. Āteş kenārın avla vü gûş eyle nûş kıl
Cām-ı şarâb u nağme-i çeng ü nevâ-yı ʿūd

---

Ateş kenarında avlan, çengi magmeleri ve ud sesleri dinleyerek, şarab iç.

20.5. Ca'fer hevâ-yı bāġı çıkar dilden anda çün
Bülbül yirine çünki zağanlar ider sürûd

---

Ey Ca'ferī Arzu ve istek bahçesini gönülden çıkar. Çünkü orada bülbül yerine kargalar şarkı söylüyor.

21.1. Şīrīn zebânı söyleyicek nükteler lezîz
Beñzer şuña ki ber vire bir şāh-ı ter lezîz

---

Onun (sevgilinin), şirin dili tatlı nükteler söyleyecek. O nükteler, taze, genç ağaç dalının meyve vermesine benzer.

21.2 . Sengi cefāsı lezzetini kande vaṣf idem
Olmaz bihiṣt meyveleri ol kadar lezīz

---

( O sevgilinin) eziyet, acı taşının lezzetini nasıl anlatayım? Cennetin meyveleri bile o kadar tatlı ve lezzetli değildir.

Acıda, lezzet olmaz. Dolayısıyla tezad sanatı vardır.

Beyitte, Tacizade Cafer Çelebi'nin ustalığını, şairliğinin gücünü apaçık görmekteyiz. Aynı manaları ihtiva eden, hemen hemen aynı kelimeleri kullanarak, Ahmet Paşa'nın iki beyitte söylediğini o yukarıdaki tek beyitle söyleyerek şairlik kudretini göstermiştir.

1. Oldı turunc-ı gabgabun ey sim-ber leziz
   Olmaz behişt mîveleri bu kadar leziz

2. Vaslun na'imi lezzetini kande söyleyem
   Ki olur gamun dile nite kim gül-şeker leziz
   Ahmet Paşa, Gazel, 32

21.3. Derd-i ġamuñla zehr baña nûş-ı cān olur
Kim acı şerbeti şeker-ü-şehd ider lezīz

---

Can için bkz : 4/2

Nasıl, şeker ve bal, acı şerbeti lezzetli hale getirirse, senin gam derdinin zehri de bana cân gibi tatlı gelir.

Can maddi varlığın ana unsuru olması hasebiyle âşığın en kıymetli şeyidir. Gerçek âşığın değeri bundan geçebilmesiyle olur.

Gönül'ün manevi ve ruhî diyebileceğimiz acı ve ızdırap idrak merkezi olmasına karşılık can da maddî veya uzvî acı ve ızdırapların toplandığı ve duyulduğu noktadır.

Gam ve derd de âşığın çekmesi gereken sıkıntılardır. Âşık ne kadar gam ve keder içinde olursa olsun âşk yönünden o kadar mesafe kateder. Makbul âşık hep bu hal üzre bulunmak ister.

Âşık için derd ve gamdan ayrı olmak bile bir ölüm olur. Âşık için gam, ayrılmaz bir parçadır ve üstelik sevgiliden gelmektedir. Bundan dolayı âşık onu devamlı ister, onsuz yapamaz. Ve hatta yukarıdaki beyitteki gibi ondan zevk alır, haz duyar.

21.4. Ṭomār-ı şi'rümi n'ola elden ḳomazsa yār
Ẕevḳi ṣaḥīḥ olana gelür ney-şeker leẕīẕ

---

Sevgili, benim şiirlerimi elinden bırakamazsa ne olur, bunda şaşılacak ne var ki, zevk sahibi, zevki iyi olana, şeker kamışı lezzetli gelir.

Şair, kendi şiirleri hakkında mübalağa sanatı yaparak, şiirlerinin şeker gibi tatlı olduğunu söylüyor.

21.5. Ca'fer ki şubḥ-ı vaṣla ire şevḳden ölür
Vaḳt-i seḥerde uyḳu olur dōstlar lezīẕ

---

Ca'fer, sabah vakti erişinçe geçen gecenin güzelliğinin verdiği şevk ve neş'eden ölür. Seher vaktinde dostların uykusu tatlı olur.

Gece, âşık için hayattır. Sevgiliyle birlikte olma zamanıdır. Geceleyin sevgiliyle işret yapılır, eğlenilir. Fakat, sabaha karşı sevgili meclisten çekilir. İşte bu âşığın ölümüdür.

Gece; saki, sevgili, mutrib, yaran ve içkiden teşekkül eden bezm âlemidir. Bu mecliste, okuyucu (hınyager, kavval) tütsücü (micmere, gerdan, reyhancı) gibi unsurlar da bulunur.Zaman ve mekan olarak en uygun zamanı ilkbahara rastlayanı ve çemende olanıdır.

Bezmde musıki, raks da bulunmaktadır. Mum, micmer, buhur, saz aletleri, kokular, kadeh zühre gibi unsurlar da bezm âleminin ayrılmaz parçalarıdır.

Sabahlara kadar devam eden bezmlerin en göze çarpanı, padişah bezmleridir ki, beyitlerde bu bilhassa "bezm-i şâhi, bezm-i sultan" gibi tabirlerle zikredilir. Bu bezmlerden uzak kalmak, göze girememeyi de beraberinde getirir.

Sevgilinin bulunduğu bezmlere âşık devamlı gitmek ister. Orada kâh kadeh olur, kâh sâki olur, kah türâb olur. Fakat orada muhakkak bulunur ve sevgilinin gözüne girmeye çalışır.

Bezmin en mühim vasfı; safa ve canlılıktır. Orada, sevgilinin saçı saçılır. Ancak bu zevk ü safa ile dolu olan meclislerin, edilen ayş ü nûş ların hoş olmayan tarafı onun geçiciliği ve çabuk bitmesidir. Şâir, işte bezmin bu tarafına işaret ediyor.

22.1. Gülşende ṣabânuñ yine müşkîn nefesi var
Yāruñ ser-i zülfine meger dest-resi var

---

Sabâ için bkz : 45/5

Saba rüzgârının, gül bahçesinde, hoş kokulu esişi var. Bu esiş, sevgilinin zülfüne (saçına) kuvvet veriyor.

Divanlarda sabâ, daha çok, haberci sıfatını taşır. Sabâ, sevgiliden, onun kûyundan, âşığa haber getirir. Sabâ, rüzgârının, içi ferahlatan insana huzur veren kokusu da, hüsn-i talil'le sevgilinin kokusunu getirme vasfı olarak kabul edilir.

Yâni, sabâ aslında güzel kokmaz. Fakat sevgilinin saçının kokusunu taşıdığı için güzel kokar.

22.2. Ḫāl-i ruḫuñ ol ġonca-lebüñ ḳılma ta'accüb
Eyyām-ı bahāruñ çü bilürsin megesi var

---

O gonca dudaklının yanağının üzerindeki bene hayret etme. Çünkü bilirsin ki, bahar günlerinin sineği vardır.

Sevgilinin dudağı, gülün açılmamış hâli olan goncaya, sevgili bahara, yanağındaki ben de sineğe teşbih edilmiş.

Ben, siyah olup, boyun dahil olmak üzere yüzün çeşitli kısımlarında yer alır ve ekseriya saç, yanak, hat ve dudak ile birlikte mütalaa edilir.

Ben üzerine kurulu teşbih ve mecâzlar;

Nokta, Dâne, Şeh-dâne, Ud, Haşhaş, Tohum, Hindû, Nâ-müselman, Putperest, Sultan, Habeş Sultanı, Dağ, Yara, Baht, Misk, Gece, Alâmet.

22.3. Göñlinde perî-ruḫlaruñ ey dōst ḫayālüñ
Bir ṭūṭiye beñzer ki demürden ḳafesi var

---

Ey dostı Güzel yanaklıların (yüzlülerin) gönlünde senin hayalin, demirden bir kafes içindeki papağana benzer.

Papağan, konuşması ile olduğu kadar renklerinin canlılığı ve parlaklığı açısından da söz konusudur. Kafes içinde bulundurulur ve aynaya karşı konuşturulur. Çekinmeden söz söylediği için kafes içinde bulundurulduğuna inanılır.

Aynaya karşı, şeker ile birlikte mütalea edilen konuşma hali üzerinde münasebete getirilen unsurlar, şâirin medhiye veya şiir yazan kalemi, bizzat âşık, âşığın canı ya da gönlü veya bizzat şairdir.

Zâtinin bu beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır.

Şol kimse ki şirin söz ile gönlüne girdi
Bir ṭûṭiye beñzer ki demürden ḳafesi var
Zati Gazeliyat, 396/3

22.4. Dûr itme ḳapundan beni zîrā ki bilürsin
Her nirede kim gülşen ola ḫâr-u ḫası var

Kapı, eşik için bkz : 11/1

Beni kapından, eşiğinden uzaklaştırma. Zira bilirsin ki, gül bahçesinde diken ve çerçöp muhakkak bulunur.

Sevgilinin kapısı (mahallesi) gülbahçesine, âşık ise diken ve çerçöpe teşbih edilmiştir.

22.5. Büthāne dir isem yaraşur ḳūyına Ca'fer
Her dem çü ḳapusında figānum ceresi var

Ey Ca'ferî (Sevgilinin) evine, puthane (kilise) desem yakışır. Çünkü, onun evinin kapısında her an benim figan çanlarım vardır.

Sevgilinin evinin kiliseye benzetilmesi; kilisenin içerisindeki güzel resim ve heykellerden dolayıdır. Hristiyanlığın sembol unsurlarından biri olan kilise, bu güzel resim ve desenlerle süslenmesi esas alınmak üzere sevgilinin güzelliği için müşebbehünbih olur.

Ayrıca, şâir, kendi figân ve feryatlarını çana benzeterek, sevgilinin mahallesini (evini) kiliseye benzetme imkânı buluyor. Bundan yola çıkarak; kilisede de Müslüman, ehl-i iman

olamayacağına göre, sevgili de dinsiz, kâfir oluyor. Kâfir de öldürmede acımasız olduğuna göre, şâir sevgilisinin acımasız olduğunu, kâfir olduğunu bu yolla söylüyor.

23.1. Sākiyā zer sāgara ṭoldur şarāb-ı nâblar
Çehre-i zerd üzre döksün müdde'i ḫūn-âblar

---

Aşık için bkz : 1/1

Ey sakī Temiz, duru şarabı, altın kadehe doldur. Bu müddeiler, sarı çehreleri üzerine kanlı gözyaşları akıtsınlar.

Âşık, çektiği acı, elem ve ızdıraplardan dolayı hastadır, yüzü solgun ve sarı renktedir. Çektiği acılardan dolayı da kanlı gözyaşları döker. Şâir, bu olayı telmih ediyor.

Müdde'i; aşk davası güdüp âşık gibi hakiki âşka ulaşamayanlardır. Yani âşk-ı hakikiyi bilmeyip, âşk-ı mecazî'de kalanlardır ki, bunlar kendilerini hakiki âşka ulaşmış sayarlar.

Kısaca şair; "O iddiacılar sarı renkli benizleri üzerinde kanlı gözyaşlarını bir döksünler de hakiki âşkın ve âşıklığın ne olduğunu görsünler" demektedir.

23.2. Germ olub ḥūrī-liḳālar pīrehen çāk eylesün
Bezme açılsun yine ḫuld-ı berînden bāblar

---

Bezm için bkz : 21/5

Huri yüzlüler, sıcaktan bunalıp, gömleklerini yırtsınlar. Böylece cennetten kapılar meclise açılsın.

23.3. Ḳaşlaruñ üzre perīşān it muṭarrā ṭurreni
Kim çelīpālar yiridür kâfirī miḥrâblar

---

Alnına dökülen taze saçlarını kaşlarının üzerine dağıt. Çünkü; kâfirlerin ibâdet yeri putların bulunduğu yerdir.

Ture : Alına dökülen saçlar.
Çelīpa: 1. Haç, Put
2. Güzellerin kâhkülü
3. Evvelce kadınlar kâhküllerini haç şeklinde iki taraftan yanakları üzerine sarkıtırlarmış.

Mihrāb: 1. Cāmilerde imāmın namaz kıldırdığı oyuk, girintili yer.
2. Mecâzi olarak : Sevgilinin kaşları.
3. Mecâzi olarak : Ümit bağlanan yer.

Kafir : Siyah, siyahlık.

Kaş tek başına olmayıp çoğunlukla saç (kâhkül) veya göz ile birlikte zikredilir. Hiçbir zaman gözün tek başına yaptığı şeyleri yapmaz. Ama yıkıcılık, karıştırıcılık, fitne konusunda kaş ile göz arasında adeta ortaklık vardır.

Bu sebeple kaş gözün yanında adeta açılmasına müsaâde ettiği bir dükkândır.

Can mülkü, kirpik ile kaşın anlaşması neticesinde ve gamze kılıcının sayesinde ele geçirilir.

Kaş üzerine kurulu teşbih ve mecazlar;

Hilâl, Hilâl-ı Îd., Mâh-ı nev, Ay, Keman, Yay, Hançe Mihrab, Kıblegâh, Secdegâh, Mescid, Tâk, Kâm-rân, Aşûb-ı Cihân,

Harf, Râ, Nûn.

Kaşın mihraba benzeyiş yönü açıktır. Bu benzeyiş şekli yönündendir. Ayrıca saç siyahtır. Ve kâfire teşbih edilir.

23.4. Sensüz ey serv-i revān girdāb-ı ḫūnīndür baña
Ṣu kenārında görinen lāle-i sīr-āblar

---

Ey servi boylu sevgilim! Sensiz su kenârında görünen suya konmuş, taze lâleler bana kanlı girdaptır.

Sevgilinin boyu, endamı, yürüyüşü; incelik, zerafet, bir sağa, bir sola eğilmelerinden dolayı, selviye benzetilir.

Boy-selvi hayâli, klişeleşmiş, "teşbih-i kinayet veya mecâz-ı örfî" haline gelmiştir. Aradaki temel iştirakin uzunluğa, mevzun oluşa ve hareketdeki âhenge dayandığı açıktır.

Lâle rengi dolayısıyla kana teşbih edilmiştir. Aynı zamanda lâle yuvarlak şekli bakımından girdaba benzetilmiştir.

23.5. Ḳılca ḳalmış bir nice āşüfte-cāndur şevḳden
Mū degüldür Ca'ferâ bu zülf-i 'anber-tāblar

---

Can için bkz : 4/2
Zülf için bkz:12/6

Ey Ca'fer! Bu, parlak, kokulu zülf şevkden perişân hale gelmiş, kıl gibi incelmiş cânın, kendisidir. Yoksa bunlar (zülf) kıl değildir.

24.1. Yine segrür gözüm ol gözleri şehlâ mı gelür
Şādlıklar görinür yār-ı dil-ārā mı gelür

---

Gözüm yine seğirir, yoksa o şehlâ gözlü sevgili mi gelir? Sevinçler görünür, yoksa o gönül okşayan sevgili mi gelir?

Göz seyirmesi, tabiî bir hadisedir. İnsanın heyecanlı, sevinçli olduğu anlarda göz seğirir. Bu da elimizde olmadan meydana gelir. Şâir, hüsn-i talil yaparak, gözün seğirmesi gibi bir hadiseyi, sevgilinin gelişine bağlıyor.

24.2. Yine ḫoş bûy ile pûr oldı meşâm-ı dil ü cân
'Aceb ol ruḫları gül zülfi semen-sā mı gelür

---

Yanak için bkz : 10/1

Can ve gönlün burnu yine hoş koku ile dolu. Acaba yanakları gül (kokulu), zülfü yasemin (gibi kokan) sevgili mi geliyor.

Yanak, kırmızı rengi dolayısıyla güle benzetilmiş.

Zülf-Yasemin benzetmesi koku yönündendir.

24.3. Cûş ider dil ḫûm-ı mey gibi ṣafādan neyki
Görüñ ol la'l-ilebi cām-ı muṣaffâ mı gelür

---

Gönül için bkz : 1/3

Gönül, şarab küpü gibi neş'e ve mutluluktan kaynar. Bunun sebebi nedir? Bakın acaba, o dudağının kırmızılığı saf kadeh gibi olan, sevgili mi gelir?

Gönül içki küpüne teşbih edilmiş. Zevk ve neş'e de içkiye teşbih edilmiş. Safa-musaffa kelimeleriyle iştikak sanatı yapılmıştır.

24.4. Ruḫ-u zülfin görürem ḫūblaruñ düşde 'aceb
Bu bahār içre 'aceb başuma sevdā mı gelür

---

Düşde güzellerin yanaklarını ve zülflerini acaib görürüm. Acaba, bu bahar içinde sevdaya mı tutuldum.

Rüyada acaib şeyler görmek, bir etkinin sebebiyledir. Ayrıca düşte acaib şeylerin görülmesi daha çok ateşli hastalıklar sırasında olur. Şâirin sevdâdan kastı, âşk hastalığıdır.

Sevdâ : Siyah, siyahlık demektir. Bu da bize belâ ve musibeti kötü talii çağrıştırır. Şâir bu kelimeyi her iki manayı da kastederek tevriyeli kullanmış olabilir.

Sevdâ-zülf kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

24.5. Ḳoma ġamzen beni oḳa diküb öldüri-yorur
Cānuma geçdi benüm saña temāşā mı gelür

---

Gamze için bkz : 11/3
Can için bkz : 4/2

Beni oka dikip öldüren gamzeni bırakma. O ok, benim cânıma geçti, bu sana seyredilecek birşey gibi mi gelir?

Gamze-Ok münasebeti kurulmuş. Gamze bu benzetmeden dolayı, yaralayıcı hatta öldürücüdür.

Canına geçmek; gamzenin (okun) canın tâ son noktasına varması yani öldürmesidir.

24.6. Kulağ urmaz nice kim ney gibi feryâd iderem
Yârâ yâ Rab bu figânum kurı ġavġâ mı gelür

---

Aşık için bkz : 1/1
Ney için bkz :49/4

Ya Rabbi! Sevgili benim ney gibi feryâd edişime hiç kulak vermez. Bu yakarışlarım haykırışlarım ona kuru kavga mı gelür.

Mûsıkî âletlerinden biri olan ney, sesi itibariyle divanlarda yer alır. Sesi,adeta inler gibi, yalvarır gibidir. Ve üflenerek, zor bir şekilde çıkan bu ses, insanın ta içinden derinden nefes almasıyla çıkar. İşte âşığın bu yakarış hâli de neye teşbih edilir.

24.7. Ḥüsnüñüñ gülşenine medḥ-ü-s̱enâ eylemege
Daḫi Ca'fer gibi bir bülbül-i gûyâ mı gelür

---

Bülbül, gül için bkz : 15/5

Senin güzelliğinin gülbahçesine medh ve senâ eylemek için, Ca'fer gibi söyleyen bir bülbül mü gelir.

Güzellik, ilâhi bir kaynaktan, Allah (CC) dan gelmektedir. Ve bu güzellik ulvî bir gayede kullanılır. O da, sahip olunmak için değil, temaşâ edilmek içindir. Güzelliğin idrâki ve takdiri ise yaratılışa ve bilgiye bağlıdır. Bunu da en iyi âşıklar yapar.

Yaratılışına güzellik konmamış insanlar (rakibler) ve (nâdân) lar güzellikten ve güzelden anlamaz, onun değerini takdir

edemezler. Güzellik, incelik ve nezaketi de yanında getirir.

Güzelliğin tesir şekilleri: Güzelliğin hayret verici ve şoka uğratıcı yanı vardır. O insana ızdırap verir, acısı sonsuzdur. Onun yok etmek istediği şeyler;sabır,akıl ve huzurdur. Kendisini temaşa edende,olağanüstü haller yaratabilir. Hatta, onu temaşa etmeğe bile lüzum yoktur. Onun adını duymak bile insanı sarsmağa yeter.

Güzelliğin ayrıca ibtilâ edici bir yönü vardır. Onu bir kere temâşâ eden, bir daha görmek ister.

O çabuk yayılır, bir hastalık gibi vücudu sarar, insanda temellük arzusunu uyandırır, insanları kıskandırır.

Onun anlatılması ve dinlenilmesi ona zevk verir. Ancak güzelliğin değer kazanması veya değerinin artması için onu takdir eden bir gözün ve ondan etkilenen bir gönlün varlığı gerekmektedir. Güzelliği ölçen,gözdür. Onu geliştiren, arttıran da gözyaşıdır. Âşık ne derece ağlarsa, ona tesir eden güzelliğin, o derece fazla ve tahammül edilmez olduğuna inanılır.

Aynı şekilde,güzelliğin derecesi,onun tesiri altında kalan kişilerin sayısının çokluğuyla da ölçülür.

Âşıkların güzellik üzerine söylediği bir söz vardır ki, yukarıdaki beyitle ortaklık arzeder: "Bülbül gazelhân olmasaydı, gülün güzelliği ortaya çıkmayacaktı."

Güzellik üzerine kurulu teşbih ve mecazlar;

Bağ, Bahar, Gülşen, Gülistan, Gülzâr, Bostan, Gül, Çiçek, Çemen, Lâle-zâr, Nûr, Güneş, Ay, Sabah, Gün, Pertev, Bezm, Şem', Câm, Meydân, Gül-gûn, Bayram, Âyine, Gelin, Genç, Mevc, Deniz, Deryâ, Bahr, Mushaf, Ka'be, Harem, Kıble, Ayet, Kilise, Bût-hane, Cennet, Mahşer, Dîvan, Devlet, İklim, Mülk, Rûm, Kîşver, Levh, Nüsha, Kitap, Berât, Fermân, Defter.

25.1. Öldi cān ġuṣṣadan behey kāfir
Döndi tābūta ten behey kāfir

---

Gam için bkz : 21/3
Can için bkz : 4/2

Behey kâfirİ Cânım, dertten kederden öldü.
Behey kâfirİ Vücudum tabuta döndü.

Cânın, dertten kederden ölmesi, tasavvufî mânâda fenâfillahtır.

Tenin tabuta dönmesi ise, kupkuru, aç, bakımsız kalması, ölmesidir.

Ten, daha çok can ile olan münasebeti açısından ele alınır.

Sevgilinin, âşıktan yüz çevirmesi, canın bedenden çıkması demektir. Görünmesi, yüz vermesi ise, ölü bir cisme taze can gelmesi şeklinde yorumlanır. Âşığın vücudu, çektiği derd, ızdırap ve acılardan dolayı devamlı hastalıklı ve zayıftır.

Sevgilinin kafir olarak görülmesi, kafirin merhametsiz ve bilhassa müslümana musallat oluşu, onu öldürmek daha doğrusu şehit etmek isteyişi, bunun için çeşitli hilelere başvuruşu ile ilgilidir.

Kafir, ayrıca saç ve zülf için de, kullanılır bir tabirdir.

25.2. Cevrüñüñ can ise me'āli meh al
Cāna ḳalmaz seven behey kāfir

---

Can için bkz : 4/2
Cevr ü cefa için bkz : 25/3

Ey ay yüzlü sevgili! Senin eziyetlerinin anlamı, kastı, cân ise, al. Behey kafir! Seven canını vermekten çekinmez. Seven için canın bir kıymeti yoktur.

25.3. Yiter atduñ cefâ ṭaşın raḥm it
Burc degüldür beden behey kāfir

---

Behey kâfir! Attığın eziyet ve acı taşı yeter. Merhamet et. Beden kale değildir.

Eskiden kaleleri fethetmek için, mancınıkla kaleye uzaktan taşlar atılırdı.

Şair, sevgilinin yaptığı eziyetleri, kötülükleri taşa teşbih etmiştir.

Sevgiliden gelen ve bilhassa âşığa yönelen cevr ü cefâ bir bakıma sevgilinin âşığı hatırlaması demektir. Bunu yaratan belli başlı âmil, hicrandır. O,sadece onu çekmekle yükümlüdür. Bazen ondan şikâyet edilir, bazen de ondan şikâyet etmek gerçek âşıklık değildir, denilir.

Cevr ü cefânın sınırı yoktur. Sevgilinin bir lutfûna karşılık olarak, binlerce cefâsı vardır. Sona ermesi vuslata bağlı olan cefânın,en kuvvetli silâhı sabırdır. Fakat onun da bir sonu vardır. Bir diğer silah da içkidir.

Cefâ, âşık için bir liyakattir, bir üstünlük halidir. Cefâ, sevgilinin vazgeçemediği, vefâ ise âşıkta bulunması gereken vasıflardır. Rakib de âşık için cevr ü cefâya sebep olan bir unsurdur.

Cefânın taşa teşbihinde, taşın, sertliği, kırılmazlığı ve can yakıcılığı kastedilir.

Cevr ü cefâ üzerine kurulu teşbih ve mecâzlar;

Ok, Tîr, Kemân, Tîg, Diken, Taç, Dest, Yük, Mansıb, Âteş, Nakd.

25.4. Arturub nāzuñı niyāzumdan
Ḳaçma benden igen behey kāfir

---

Behey Kafir! Benim yalvarıp yakarmamı gördükçe, nazını arttırarak benden kaçma !

25.5. Ne sürürsin beni mahallünden
Bülbülündür çemen behey kâfir

---

Mahalle, eşik, kapı için bkz : 11/1
Bülbül için bkz : 15/5

Behey Kafir! Beni, bulunduğun yerden ne uzaklaştırıyorsun. Bütün çimenlik senin bülbülündür.

Şair, sevgilisinin kendisini yanından kovmasından şikayet ediyor. Fakat ona göre gidecek yer yok. Veya o gitse dahi, şairin bülbüllüğünün yerini bütün çemen alacak. Yani, sevgili için âşıktan kurtuluş yolu yoktur.

Bülbülün yeri gülbahçesi, çemendir. Âşığın yeri de sevgilinin yanıdır. Şair ayrıca bunu da kastediyor.

25.6. Hele bir bî-güneh müsülmânı
N'olur öldürmeden behey kafir

---

Behey Kafir! Günahsız bir müslümanı öldürmeden dursan, ne olur?

Sevgilinin, göz, kirpik ve gamzeleri öldürücüdür. Saçlar siyahlığı ve öldürmedeki acımasızlığı dolayısıyla kafir'dir. Âşık da, sevgiye inanan, âşka inanıp, iman eden ve ona (sevgiliye ve âşka) teslim olan müslümandır.

Aynı zamanda âşık, kusursuz ve suçsuzdur. Tek kusuru ve günahı "sevmek" tir.

25.7. Beyt-i ma'mūr iken dil-i Ca'fer
Böyle yıkmak neden behey kāfir

---

Gönül için bkz : 1/3

Behey kâfirī Ca'ferin gönlü, bayındır, şenlikli bir beyt(ev) iken, böyle yıkmanın sebebi ne?

Ma'mur-yıkmak kelimeleri arasında tezad sanatı vardır.

Şair, gönlünü ma'mur bir eve benzetmiş.

26.1. Bağrını ḫüsrevlerüñ şīrīn lebüñ pür-ḫûn ider
Zülf-i şebdīzüñ firākı yaşların gülgūn ider

---

Dudak için bkz : 5/7
Zülf için bkz :12/6
Gözyaşı için bkz: 10/4

Güzel dudağın, Hüsrevlerin bağrını kan içinde bırakır. Gece renkli (siyah) zülfünün ayrılığı, gözyaşlarını pembeleştirir, gül renginde yapar.

Gözyaşlarının gülgûn olması; kanlı gözyaşı demektir. Bu da tâ ciğerden gelir ki, âşıklarca makbul olanı da budur. Aynı zamanda âşık, geceleri ağlar.

Şebdiz: 1. Gece renkli
2. Karayağız at
3. Hüsrev:Pervizin atının adı

Şirin-Leb: 1. Tatlı dudak
2. Şirinin dudağı: Tevriyeli kullanılmıştır.

Şirin, İran hükümdarı Hüsrev'in karısıdır.

(Hüsrev-Şirin-Şebdiz) (Pür-Hûn-Gülgûn) kelimeleriyle tenâsüb sanatı yapılmıştır.

26.2. Ġamzeñi siḥr ile çeşmüñ rām idübdür kendüye
Gör nice cādūdur ol kim sâḥiri meftûn ider

---

Gamze için bkz : 11/3
Göz için bkz : 17/2

Gözün, gamzeni sihirle kendine bağlar, Gör, o büyücüyü kendinden geçiren nasıl bir cadıdır.

Gamze, gözün kenarlarında ve yanakta bulunur. Göz sihirbâzdır. Gözün kenarında bulunan gamze zaten göze râm olmuş, bağlanmıştır. Yanaktaki gamze ise, güldüğümüzde yukarı doğru yâni göze doğru yükselir. İşte, şairin kastettiği budur.

26.3. Ger hilāli beñzedürse ḳaşuna n'ola raḳîb
Egri fikri ḳanda olsa ṭab'ı nâ-mevzūn ider

---

Rakib için bkz : 2/2

Eğer, rakib hilâli senin kaşına benzetirse ne olur. Onun, yanlış fikri nerede olursa olsun, tabiatı, huyu icabı ölçüsüzdür.

Şair, sevgilisinin diğer âşığını, yani rakibi küçümsüyor. Onun benzetmesi uygunsuzdur, ölçüsüzdür diyor.

Sevgilisinin güzellik unsurlarını teşbih etmek ve onları zikretmek ancak kendisinin yapabileceği bir iştir. Aynı zamanda kendine bir güçlülük payı çıkartıyor.

26.4. Gün mi var kim eylemez zülfeynini âşüfte-hâl
Gör ne meh-rûdur bu kim leylîleri mecnûn ider

---

Âşık için bkz : 1/1
Güzellik için bkz : 24/7

Şu hali perişan olmuş, çılgının, senin zülflerini anmadığı, yâd etmediği bir gün mü var. Bu nasıl bir güzelliktir ki (ay-yüzlülüktür ki) leylâları mecnun eder çıldırtır.

Leylî-mecnûn : tenasüb sanatı vardır.

26.5. Leblerüñe dem-be-dem Ca'fer okur medh-ü senâ
Gûyiyâ şîrînlik içün şekkere efsûn ider

---

Dudak için bkz : 5/7

Ca'fer senin dudaklarına her ân medh ü senâlar düzer. Onun böyle yapması, şekere tatlı olması için büyü yapmaya benzer.

Sevgilinin dudağının medh ü senâya ihtiyacı yoktur. Onlar zaten güzel ve mükemmeldir. Onları övmek, tatlılıklarını anlatmak, "ma'lûmu ilâm" demektir.

Şair bunun da zaten tatlı olan şekere, tatlı olması için büyü yapmak kadar abes olduğunu söylüyor.

Leb-şirin-şeker kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

27.1.Manẓūrı dīdemüñ ḳaçan ol māhitāb olur
Burc-ı şerefde ẕerrelerüm āfitāb olur

---

Ne zaman ki, gözümün baktığı yer o ay yüzlü olur ( o ay yüzlüye bakarım), burc-ı şerefte zerrelerim artık güneş olur.

Burc: Felek-i atlasta önce gelen ve kamerden itibaren sekizinci olan felektir. Felek-i büruc ve Felek-i sevabit namiyle anılır. Bu felek sabit yıldızlarla doludur.

Eskiler, bu sabit yıldızların, her birini isimlendirmişler,fakat tefrik etmek güç olduğu için altmış kısma ayırmışlar ve her bir kısma yıldızların arzetmiş olduğu yakınlık ve görünüşleri itibariyle isim vermişlerdir.

Başta güneş ay olmak üzere bütün seyyâreler garptan şarka olan kendi tabiî devirlerinde burçları dolaşır. Eski edebiyatımızda

da bir çok beyitlerde burç ve "burc-i şeref, burc-i saadet, bûrc-i devlet, bûrc-i melâhat" gibi hususî tabirler halinde kullanılır. Bunların hepsinin kullanış gayeleri ayrıdır. Burçlar dokuzuncu felek hariç diğerlerinin en yükseğidir. Aynı zamanda güneşin ve ayın devamlı uğradıkları yerdir. Bunlardan bilhassa ay-beytimizde olduğu gibi - diğerlerine nisbetle çok çabuk seyretmesi dolayısıyla burçlarla en çok bir arada müteلaa edilen seyyaredir. Sonra güneş gelir

Bu münasebetle yüceltmek ve yükseltilmek istenen güzellik,baht mertebe ve bazı şahıslar için bu yolda bir ifâde tarzına başvurulur: "Mah-ı bürc-i sipihr, Meh-i bürc-i şeref" gibi tabirlerin arkasında yatan mana da bu olacaktır.

Burçlar "Sevr; Cevza, Akrep, Kavs, Delv, Hût" burçları olarak isimlendirilir.

27.2. Zülfüñ olursa ruḫlaruña perde ġam degül
Zîrā niḳâbı mihr ile mâhuñ seḥâb olur

---

Zülfün, yanaklarına perde olsa tasa ve keder vermez. üzülmeyiz. Zira, Güneş ve Ay'ın örtülmesi de bulutla olur.

Şair sevgilisinin yanaklarını ay ve güneşe zülfünü de buluta teşbih etmiştir.

27.3. 'Ārız olalı 'ārız-ı dildāra ḫat-ı sebz
Gūyā benefşeden gül-i surḫa niḳâb olur

---

Sevgilinin gönül alan yüzüne, yeşil hatları meydana çıkalıdan beri, adeta menekşeden kırmızı güle örtü olur.

Yüz-gül-i surh kelimeleri arasında tenasûb sanatı vardır.

Hat-ı sebz ile menekşe kelimeleri arasında da tenâsûb sanatı vardır.

27.4. Gamzeñ muḳīm olursa göñülde 'aceb degül
Uġrılaruñ maḳāmı ribâṭ-ı ḫarâb olur

---

Gamze için bkz : 11/3
Gönül için bkz : 1/3

Gamzen, gönülde devamlı dursa acaib değildir. Çünkü; şakîlerin makâmı harâb hânelerdir.

Gamze eşkiyaya, gönül ise harab-eve teşbih edilmiştir.

27.5. Ca'fer mürīd-i pīr-i ḫarābāt ise ne ṭañ
Çünkim bu ṭavr lâzım-ı 'ahd-i şebâb olur

---

27.3. 'Ârız olalı 'ârız-ı dildâra ḫaṭ-ı sebz
Gûyâ benefşeden gül-i surḫa niḳâb olur

---

Sevgilinin gönül alan yüzüne, yeşil hatları meydana çıkalıdan beri, adeta menekşeden kırmızı güle örtü olur.

Yüz-gül-i surh kelimeleri arasında tenasûb sanatı vardır.

Hat-ı sebz ile menekşe kelimeleri arasında da tenâsûb sanatı vardır.

27.4. Ġamzeñ muḳîm olursa göñülde 'aceb degül
Uġrılaruñ maḳâmı ribâṭ-ı ḫarâb olur

---

Gamze için bkz : 11/3
Gönül için bkz : 1/3

Gamzen, gönülde devamlı dursa acaib değildir. Çünkü; şakîlerin makâmı harâb hânelerdir.

Gamze eşkiyaya, gönül ise harab-eve teşbih edilmiştir.

27.5. Ca'fer mürîd-i pîr-i ḫarâbât ise ne ṭañ
Çünkim bu ṭavr lâzım-ı 'ahd-i şebâb olur

---

Ca'fer meyhâne pirinin müridi olsa ne olur? Bundan şaşılacak birşey yoktur. Çünkü bu durum (muğbeçe, meyhane piri olma) gençlik zamanının gereğidir.

Mürid ( genç), pir-i ḫarābāt (ihtiyar yaşlı) arasında tezat vardır.

28.1. Lebüñe öykünelden ġonca-ı ter
Ṣabā ḫışm eyleyüb aġzını yırtar

---

Rüzgâr için bkz : 10/6
Gonca için bkz : 13/2

O taze gonca, sevgilinin dudağına benzemek istediğinde saba rüzgârı kızgınlıkla onun ağzını yırtar.

Gülün açılması olayını bir sebebe dayandırarak hûsn-î talil sanatı yapıyor.

Gül, en güzel çiçektir. Kokusunun güzelliği, renginin güzelliği, ufaklığı ve şekli yönünden dudağa teşbih edilir.

Leb-ağız kelimelerinde tenâsûb sanatı vardır.

28.2. Hevā-yı ḳaddüñ ile serv gibi
Delürmiş ṭaġlara düşmiş ṣanavber

---

Ey Sevgili! Çam fıstığı ağacı, senin serviye benzeyen boyunun arzu ve isteğiyle delirip, dağlara düşmüş.

Boy için bkz : 49/3

Şair çam ağacının dağda yetişmesini onun sevgilinin boyuna özenip, çıldırması ve dağa çıkması sebebine bağlıyor. Dolayısıyla Hûsn-i talil sanatı yapıyor.

"Hevâ" veya "Hevâdar" "Aşk, arzu, istek, aşık veya hava" manalarına gelen bu kelimeler, boy kelimesiyle birlikte kullanılınca kastedilen mana aşk, arzu v.s. olmakla birlikte ikinci anlamı da düşündürülerek sevgilinin boyunun yüksekliğine işarette bulunulur.

Boy unsuru ile "salınmak, seyr etmek, hıraman, selvi" gibi vasıfları birlikte görürüz.

Boy-servi hayali klişeleşmiş "teşbih-i kinâyet veya mecâz-ı örfî haline gelmiştir. Aradaki benzerliğin uzunluk, mevzun oluş ve hareketlerdeki ahenk olduğu açıkça bellidir.

28.3. Görenler ḫaṭṭuñı ḫaddüñde eydür
Benefşe bitürür berg-i gül-i ter

---

Menekşe için bkz : 14/7
Yanak için bkz : 10/1
Hat için bkz : 5/5

Sevgilinin yüzünde hatt (ayva tüylerinin) bittiğini görenler, taze gül yaprağında menekşe yetişiyor, derler.

28.4. Lebüñüñ hatt-ı reyhānın muhakkak
Hat-ı Yākūtdan tercīh iderler

---

Hat için bkz : 5/5

(Âşıkların) senin dudağının üzerindeki fesleğene benzeyen hattını, muhakkak ki, Yakût hattına tercih ederler.

Hattı reyhân-Muhakkak-Hatt-ı Yakut: Hepsi birer yazı çeşidi olmak hasebiyle, tevriyeli kullanılmıştır. Ayrıca, bunlar arasında tenâsûb sanatı da vardır.

28.5. Mezārında bite güllerle lâle
Ölürse ruhlaruñ şevki-yle Ca'fer

---

Gül için bkz : 15/5

Ca'fer senin yanağının özlemi ve isteği içinde ölürse, mezarında lâle ve gül bitsin.

Gül canlılığın, âşkın sembolüdür. Lâle ise, ölümün sembolüdür.

29.1. Ehl-i diller yüzüñe cennet-i a'lā didiler
Sāye-i ḳaddüñe hem-sāye-i Ṭûbâ didiler

---

Yüz için bkz : 2/3

Gönül ehli! Senin yüzündeki güzelliğe bakıp cennet-i a'lâ dediler. Boyunun gölgesine bakıp da adeta Tûbâ gölgesi dediler.

Tûbâ ağacı, cennette bulunan ve aynı zamanda gölgesi ile ma'ruf bir ağaçtır. Kökü yukarıda, dalları aşağıda olan bu ağacın yeri Sidre'dir. Hemen çoğunlukla, sevgilinin boyu için müşebbehünbih olur.

Dallarının aşağıda olması "kırılma" olarak değerlendirilir ve sevgilinin boyuna benzeme arzusuna dayandırılır.

29.2. Her nefesde lebüñ iḥyā-yı memāt itdügi-çün
Dem-i cān-perverüñe hem-dem-i 'Īsā didiler

---

Dudak için bkz : 5/7

Senin dudağının her nefeste ölüleri dirilttiği için, senin bu can verici özelliğinden dolayı sana 'İsâ dediler.

Hz.İsa, ölüleri diriltme yani hayat verme mucizesi ile ele alınır. Daima bir hayat hassası ve hayat emaresi olması düşüncesiyle nefes unsuru, başta "dem" olmak üzere çeşitli kelimelerle zikredilir. Ayrıca, dudağın hayat verme özelliğini de hatırlamak gerekir.

29.3. İşidenler baña cevr itmege ḳaṣd itdügüñi
Yoḳ degül saña vefā itmege meyli didiler

---

Cevr ü cefâ için bkz : 25/3

Senin maksadının, bana eziyet ve işkence etmek olduğunu işitenler, bunun sana vefa etmeğe meyli yok dediler.

29.4. Varaḳ-ı ṣūret-i zībāñı görüb ehl-i naẓar
Defter-i ḥüsnüñe mecmūʿa-i maʿnā didiler

---

Yüz için bkz : 2/3

Senin süslü yüz yaprağını gören nazar ehli, senin güzellik defterine, adetâ ma'nalar mecmuası (manaların toplandığı yer) dediler.

Varak-Defter-Mecmua kelimeleri arasında tenâsüb san'atı vardır.

Sevgilinin yüzü adeta bir defter yaprağına teşbih edilmiş. O yüz üzerinde bulunan unsurlar (kaş,göz,dudak v.s.) ve toplandıkları yer, bir ma'na mecmuası şeklinde tasvir olunmuştur.

29.5. Ġam-ı zülfüñle çü düşdi ḳara sevdālara dil
Baña Mecnūn oḳıyuben saña Leylā didiler

---

Gam için bkz: 21/3
Zülf için bkz:12/6

Gönlüm, senin saçlarının (zülfünün) üzüntüsüyle kara sevdalara düştüğünde, bana Mecnûn, sana, Leylâ dediler.

Gam-Kara Sevda kelimeleri arasında tenâsûb sanatı vardır.

Mecnûn-Leylâ kelimeleri arasında telmih san'atı vardır.

29.6. Ġayrla sen mehi bir gördügine zāhid-i şehr
Giceden gündüzi farḳ itmedi a'mā didiler

---

Zâhidin, başkalarıyla seni ayırt edemeyip bir gördügünü işitenler, geceden gündüzü ayırt edemedi, kör dediler.

Zâhid, Âşık'ın düşmanıdır. Âşık devamlı onunla karşılaşır. Zâhid, kaba ham sofudur. Âşık rakibini küçültüp, aşağılamak için, ona zâhid de der.

29.7. Sûz ile sözde çü gösterdi kerâmet Ca'fer
Anuñ erbâb-ı kemâl adını Şeyḫī didiler

---

Ca'fer, bu âşkta ve sözlerinde kerâmet gösterdiğinden, olgun kişiler onun adına Şeyhî dediler.

Sûz-söz kelimeleri ile iştikak san'atı yapılmıştır.

Şeyhî: Sivas'ta doğmuştur. Asıl adı Abdûlhamit'dir. Hâlvetiye tarîkatindandır. Divanından başka yirmi eseri vardır. İlmi, tarihi bilgisi ve şairliğiyle tanınmış bir şahsiyet idi. 1639 yılında ölmüştür. Divanı basılmıştır.

Şair, kendisini Şeyhî'ye benzetiyor.

30.1. Gördi yaraşduğın ol mâh-ı dil-ârâya kemer
Bağladı reşk eyleyüb hâle dahî aya kemer

---

O gönül alan ay yüzlüye kemerin yaraşdığını gören hâle, onu kıskanarak ayın etrafına kemer doladı.

Hâle, Ay'ın etrafını çepeçevre çeviren parlak ışıktır. Şâir,bu tabiî olayı, hâlenin sevgilisini kıskandığı için böyle yaptığına bağlayarak Hüsn-i Ta'lil yapıyor.

30.2. Şol ümîde ki nigârını kenârına çeke
Der-mîyan eyledi varın kodı ortaya kemer

---

Bel için bkz : 12/4

Kemer sevgilisini yanına çekmek ümidi ile bütün varını yoğunu ortaya koydu.

Kemerin, sevgilinin belini sarması âşık tarafından itham edilir ve kıskanılır. Kemerler ya altın ya da gümüşten olmaktadır. Yani değerli oldukları için sevgilinin beline dolanma hakkına sahip olabilirler.

Şair,"varın kodu" derken kemerin maddî-manevî varlığını kastetmektedir.

30.3. Ney-şeker gibi serâser teni şîrîndür anuñ
N'ola bağlansa ger ol serv-i dil-ârâya kemer

---

Servi için bkz : 28/2

O gönül alan selvi boylu sevgiliye kemer bağlansa ne olur ki, zaten onun teni, vücudu şeker gibi tatlıdır.

30.4. Âfitāb-ı feleg-i ḥüsne muḳārin olalı
Yirde ġālib görinür gökdeki cevzâya kemer

---

Kemer, güzellik feleğinin güneşine yakın olduğundan beri, yerde olduğu halde gökdeki cevzâ burcuna galib görünür.

Cavzā': Astronomide, ikizler burcu, semanın kuzey yarım küresinde görünen iki parlak yıldızlı bir burçtur. Güneş, mayıs ayında bu burca girer.

Afitab-Felek-Gök-Cevzâ kelimeleri arasında tenâsüb sanatı yapılmıştır. Aynı zamanda beyitte bütünüyle mübalağa sanatı yapılmıştır.

Şair, sevgilisinin yüceliğini, ululuğunu, sevgilinin beline dolanan kemerin, gökteki cevzâ burcuñdan daha yüksekte olduğunu söyleyerek gösteriyor.

Yeryüzü ile felek arasındaki mesafe, insanın çaresizlik veya ümitsizliğini ifâde etmek için kullanılır. Ancak bütün bunların altında eski inanç ve telâkkiler yatar. Buna göre bütün bu şikayet

vb. şeylerin sebebi bizzat felekler ve bu feleklerin içerisinde bilhassa en yüksek olan 9.felek (Felek-ül-eflâk)tır. Bu felek, diğer bütün feleklerin batıdan doğuya olan tabiî dönüşlerini, kendi dönüşüyle doğudan batıya zorlar ve böylece onları kendi tabiî hallerinde ve seyirlerinde bırakmamış olur. Bu sanki, âşığın normal gidebilecek olan talihine bir müdahale ve onu tersine çevirme olarak kabul edilmiştir.

Yüzyıllardan beri edebiyatımızda ve kültürümüzde süregelen feleğe dair şikâyet ve bedduaların önemli bir yanı, bu inanış ve telâkkiye dayanır.

30.5. Ca'ferüñ döndi kemer ḥalḳasına ḳâmeti çün
Gördi muḥkem sarılur ol būt-i ra'nāya kemer

---

Kemerin, o put gibi güzel sevgilinin beline sıkı sıkıya sarıldığını gören Ca'ferin boyu,adeta kemer halkasına döndü.

Şair, durumundan hem şikâyetçidir hem değildir. Şikâyetçi olması, sevgiliye ulaşamama üzüntüsünden dolayıdır. Şikâyetçi olmaması ise, kendisini sevgilinin kemerindeki halkayla teşbih ederek ona yakınlık sağlamasından dolayıdır. Böylece tedâi san'atı yapımış olmaktadır.

31.1. Tīğ-i ḫūn-rîzūñ beni herdem şu deñlü pāreler
K'acıyub ḳan ağlar ey dilber benüm-çün yāreler

---

Kirpik için bkz : 5/2

Ey dilberİ Senin kan dökücü kılıcın beni heran öyle bir şekilde parçalar ki, yaralarım bana acıyarak, benim için ağlarlar.

Kirpik, şeklinin inceliği ve kıvrımından, aynı zamanda sivriliğinden dolayı kılıca benzetilir. Bundan dolayı, kılıç yaralayıcı, parçalayıcı, kan dökücü unsurları bünyesinde taşır.

Kirpiğin bu vasfına uygunluk arzetmesi gereken göz, (bakış) ve kaş da bazı vasıfları yüklenir. Kirpiğin yaralayıcı vasfını, göz (bakış) öldürerek tamamlar.

Yaranın ağlaması, yaradan akan kanlardır. Yâre-Hûn-rîz-Ağlamak kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

Yaranın ağlaması ile mübalağa, yaranın acıması ve ağlamasıyla da teşhis sanatı yapılmıştır.

31.2. Gösterür surḫ eşrefîler tâze dāğı 'âşıkuñ
Bir ḳızıl manḳura almazlar velî meh-pâreler

---

Surh eşrefiler âşığın taze yarasını gösterir. Fakat sevgililer onu bir kızıl mangıra bile almazlar.

Eşrefî: Eski paralardan birinin adıdır. Yavuz Selîm, Mısır'ı fethettikten sonra 923 tarihli ve namına olarak orada sikke kestirmiş ve bunların üzerinde yalnız "sultan" ünvanının derciyle iktifa olunmuştur. Üzerlerinde "şâh" ünvanı bulunmayan bu altınlarla diğer emsaline Mısırda "Sultânî" denildiği gibi "eşrefî" de itlak olunurdu.

Sair mahalde olduğu gibi Mısırda dahi sikkeye sahip olan hükümdarın nâmına nispet etmek adet olduğundan Sultan Selim'e mağlup olmuş olan Mısır Meliki tahta cülüs zamanında seleflerinin

isrine ittibaen "Melik-i Eşref" ünvanını takınmış olmasıyla bu namlara kesilmiş olan altınlarla "eşrefî" itlak olunurdu. Bu olaydan sonra da Osmanlı altınları "eşrefî, şerafî, şerifî" adlarıyla anılmaya başladı.

Bu altınlar yalnız bir iki sene bastırılmış, daha sonra Osmanlı paraları şekline tahvil edilmiştir.

31.3. Her ḥabāb-ı bādenün ḳalmış dimāġında hevā
Yād-ı la'lüñle şarāba düşmiş ol āvāreler

---

Bütün içki mahmurluğunu yaşayan kimselerin aklında, hep arzu ve istek kalmış. O başıboş serseriler, senin dudağının hatırasıyla, onu anarak şarap tiryakisi olmuşlar.

"Harâb" kelimesi, aynı zamanda suyun (şarabın) üzerindeki hava kabarcıklarına da denilir.

"Şaraba düşmüş" derken şarabın üzerinde gezinen hava kabarcıkları kastedilmiş.

31.4. Bulınub ḳan içre nāgeh ḳorḳudan her sīnede
Tīġinüñ gizlendügi cānā cigerler pāreler

---

Ciğer için bkz:10/7
Tig(Kirpik) için bkz : 5/2

Senin kılıcının gizlendiği her sinede, ansızın kan içinde kalarak, cân için ciğerler parçalanır.

Kılıcın gizlendiği her sine; "Sevgilinin bakışlarının saklandığı, yâni âşkın, sevginin gizlendiği kalb" demektir.

Tig, kan, pare kelimeleri arasında tenâsûb sanatı vardır-

31.5. Zülfüñe dil bağlamış Ca'fer gibi sünbüller âh
Ne ʿaceb sevdâya düşmiş bu kilimi ḳareler

---

Sünbüller Ca'fer gibi senin zülfüne gönül vermişler. Bu kilimi kareler (sünbülün içindeki siyahlık) ne acaib sevdaya düşüp, âşka tutulmuş?

Sünbül çoğunlukla sevgilinin saçları için benzetme unsuru olarak kullanılır. Bu kullanış esas olarak ele alınan hususiyeti, şekline ve kokusuna dayanır. Sünbülün "teşbih-i tafdîlî veya teşbihi makbul" olarak ele alınması en çok başvurulan yoldur. Yani sünbül aslında müşebbehünbih olduğu halde aksine, sevgilinin saçına özenen, onu kıskanan bir unsur olarak görülür.

Sünbül, taçın daha çok yanakla bir arada bulunması dolayısıyla ve yanağın da güle teşbih edilmesiyle çiçek olarak en çok gül ile birarada bulunur.

Sünbülün, şekil itibariyle arzetmiş olduğu hususiyet, dağınık ve bu dağınıklığın aşağı doğru kıvrılmasıdır.Ki tabiî olarak bu şekil kıvrımlı bir saç manzarası arzeder. Ayrıca sünbül,cârûb, sâyebân, abdâl'dır.

Deste deste edilip bağlanması ile de düşünülen sünbül için kullanılan bazı sıfatlar vardır ki, bunlar "perîşân-ser-gerdân-ser-geşte-şeydâ-ter-miskîn" dir.

Beyitte, sünbülün bütün bu özellikleri kastedilerek, içindeki siyah olan noktanın âşk derdinden dolayı olduğu söyleniyor. Dolayısıyla Hüsn-i Talil yapılıyor.

32.1. Ey gül-i ra'nā ṣabānuñ cünbüşi āhestedür
Geh yürür geh diñlenür beñzer ġamıñdan ḫastedür

---

Rüzgâr için bkz : 10/6
Saba için bkz : 45/5

Ey iki renkli gül gibi olan sevgili! Saba rüzgârının da hareketleri yavaş yavaştır, bazen yürür, bazen dinlenir. O da bilinen benzer hastalığın gamından, üzüntüsünden hastadır.

Şair, saba rüzgârıyla, âşık arasında münasebet kuruyor. Âşık, sevgilinin âşkından hastalanmış, delirmiştir. Hareketleri, halsiz kaldığından yavaştır. Dikkati dağılmıştır. Ayrıca, anlamsız, delice hareketler yapar. Rüzgâr da âşık gibi, adeta "derd-i ışk"a düşmüş gibi hareket etmektedir.

32.2. Her denīye akṣa ṭañ mı bir içim ṣudur nigār
Böyledür ṭab'-ı ṣuyun elbette meyli pestedür

---

Bir içim su alan sevgili, alçaklara yönelse, (onlara sevgiyle davransa) üzülünülür mü? Aşağılara akmak, meyletmek tabiî ki suyun karakterindendir.

Şâir, rakiplerini aşağılayıp, hicvediyor. Sevgilinin suyla olan münasebeti, hem hayat vericiliği, hem ele geçirilemeyişi, hem de yerinde durmayışı akılcılığı gibi durumlarıdır.

32.3. Kıpkızıl dîvânen olmağın çekübdür bende halk
Kanda kim bir bağ tâze lâle yâ gül destedür

---

Senin kıpkızıl divanen olmakla halk köle olmaktadır. Nerde ki, bir bağ taze lâle ya da gül vardır, o destedir.

Lâle yahut gül nasıl deste deste, tomar tomarsa halk da senin etrafında öyle toplanmıştır.

Bende mülkî ve askerî mensuplarının imzalarının üstüne koydukları bir tabirdir. Yine bunlar tarafından konuşma ve yazılarda "bendeniz, bende-i dîrîneleri" şeklinde de kullanılırdı. Daha mübalağalı olarak,"bende-i çaker-i kemîneleri" de denilirdi.

Farsça bir kelime olan bende'nin manası bağlanmış demektir. Bu kelime esir, âbit, kul, köle taraftar, müntesip, muhlis manalarında da kullanılırdı.

Bende çekmek ise ricalin imzalarının üstüne koydukları tabire denir. Bu ekseriyetle kırmızı mürekkeple çekilirdi. Ayrıca bende ( بنده ) kelimesinin sonundaki yuvarlak he (ه) nin şeklinden istifâde ederek demet deste, haline getirilmiş, kırmızı gül veya lâle ile sevgili ve âşık mazmunu ortaya konur. Çünkü âşıkların gönülleri yaralıdır ve onlar hep sevgilinin mahallesi veya evi etrafında toplu halde bulunurlar.

Bunun için şâir, "nerede bir bağ taze lâle yakut gül vardır, o demet halinde deste destedir" demektedir.

32.4. Hüsn ilinde fitne olduğına şāhum muttasıl
Şāhid ol yitmez mi kim ebrūlarun peyvestedür

---

Ebru,kaş için bkz: 23/3

Ey şahım (sevgilim)! Senin, güzellik ilinde fitne olduğuna daima bitişik olan kaşlarının şâhidliği yetmez mi.

Göz fitne kaynağıdır. Kaşlar da bu fitnenin şâhidi olarak teşbih edilmiş. Yıkıcılık, karıştırıcılık (fitne) konusunda sanki kaş ile göz arasında bir anlaşma, bir ortaklık mevcuttur. Bu sebeple birinin yaptığına diğeri şahittir. Ayrıca kaş da fitne kaynağıdır.

Muttasıl-peyveste kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

Zâtî'nin bu beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır.

Ben buradan bilmişem 'âşkları öldürdüğün
Kaşlarunun kara yası muttasıl peyvestedür
Zati, Gazeliyat, 439/3

32.5. Ca'fere 'ār itme kâğıd yazmadan kim bülbüle
Ġoncalar gül cānibinden nāme-i ser-bestedür

---

Gonca için bkz : 13/2
Gül-bülbül için bkz:15/5

Goncaların bülbüle gül tarafından (yazılmış) ser-beste nâmeler oluşu gibi sen de Ca'fere kağıt yazmaktan utanma.

Goncanın ele alınışı, kapalı hâline dayanır. Kapalı hali, güle dair bir sırrı gizlemekte olarak değerlendirilir.

Nâmeler kapalı boru şeklinde bir muhafazada saklanır. Ve haberleşme bu şekilde sağlanır. Nâme ile gonca arasında bu açıdan bir benzerlik vardır.

Gül cânibinden kasıt ise, sevgilinin bulunduğu yerdir.

33.1. Gönlümün uslanacağın benüm Allāh bilür
'Işkı terk it diyeni düşmen-i bed-ḫ̌āh bilür

---

Âşk için bkz : 2/4
Âşık için bkz: 1/1

Benim gönlümün uslanacağını Allah bilir. Bana âşkı terk et diyeni, hep kötülüğümü isteyen düşman olarak bilir.

Âşk yolu Cenâb-ı Hakk'a ulaşmak için tutulan yoldur. İnsan o yoldaki acı, eziyet ve ızdıraplara karşı sabırlı ve dayanıklı olmasıyla mertebe kat eder. Ne kadar çok acı çeker ve buna sabırla göğüs gererse bu yolda o kadar olgunlaşır. Ve Cenab-ı Hakk'a o kadar yaklaşır. Bu da istenilecek bir mertebedir.

33.2. Öldürürseñ bugün öldür beni yarına ḳoma
Ki benüm ireceğüm yārına Allah bilür

---

Ey Sevgili! Beni öldüreceksen bugün öldür, yarına bırakma. Çünkü yarına erişip erişemeyeceğimi ancak Allah bilir.

Şair, kısaca sevgilisinin eliyle ölmek istiyor. Tabii ki sevgilinin öldürmesi, âşığa bakmasıyla, nazar etmesiyle olur. Dolayısıyla sevgili âşığa (öldürmek için) bakacaktır. Bu da (sonu ölüm de olsa) aşık için bir fırsattır.

33.3. Aḳa aḳa yüzüm üstine yol itsün yaşum
'Âlem-i vaṣla çü 'ārifler anı rāh bilür

---

Gözyaşı için bkz : 10/4

Benim gözyaşım aka aka yüzümün (yanaklarımın) üstünü yol yapsın, eritsin. Çünkü 'âriflere göre o yol ulaşma âlemine bir yoldur.

Beyitte zahirî olarak, sevgiliye ağlamayı ve ona ulaşmanın ancak, ağlama acı çekme sonucu mümkün olabileceği anlatılıyor.

Aslında, sevgili Cenâb-ı Hakk'ın sembolüdür. Allah'a ulaşmak ise; ona ibadet etmek, günahların affı için tövbe, istigfâr edip yalvarıp yakarmadır. Allah'tan af istenirken insan elinde olmayarak acizliğinin farkına varır ve ağlar. Günahları için acı çeker. Şair, Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın ancak bu yoldan olacağını belirtiyor.

33.4. Gözlerüñi ḥarem-i cāna açılmış der-i nāz
Añlayañ ḳaşlaruñı ḥācib-i dergāh bilür

---

Sevgili için bkz : 1/5

Sana bakan, senin gözlerini canın haremine

(en mahrem gizli yerine) açılan birer nâz kapısı gibi anlayan, kaşlarını da o dergâhın kapıcısı (perdecisi) olarak bilir.

Hâcib; perde, perdeci, kapı, kapıcı anlamlarına gelmekle birlikte genellikle kaşlar için kullanılır. Eskiden kapısı olmayan yerlere siyah perde gerilirdi. Siyah olmasının sebebi de içerisinin görünmemesinden dolayı idi. Ayrıca kapıcılar da zencilerden veya arap ırkına mensup kişilerden olurdu.

Dolayısıyla, gözün hareme teşbîhî neticesinde, kaşların siyahlığı ile zenci kapıcı benzetmesi de yapılmıştır.

Kâbe örtüsü siyahtır. Kaşlar da siyahtır. Kısaca sevgili-kâbeye teşbîh edilmiştir.

33.5. Fikr alur Ca'feri şol dem̃lü ḫayālüñle ki gāh
Yitürür bilmez olur kendüzini gāh bilür

---

Aşk için bkz : 1/1

Ca'feri senin hayalinin fikri o hale getirdi ki, kendini bazen bilir, bazen bilmez.

Yani, ey sevgilim senin hayalinin fikriyle düşüncesiyle öyle bir hale geliyorum ki, bazan hayal âleminde, bazen de gerçek âlemdeyim. Bazen bu âlemlerden hangisinde olduğumu bile fark edemez haldeyim.

Necâtinin Tacizâde ile ortaklık arzeden bir beyti vardı.

Lutf idüb sorar isen hasta Necâtî hâlin
Gâh olur bilmez olur kendüzini gâh bilür
Necati, Gazeliyat, 64-10

34.1. Dilüm ğamkîn gözüm nemkîn yaşum ḳana boyanıḳdur
'Aceb olmaz budur ḥâli anuñ her kim ki 'âşıḳdur

---

Gönül için bkz : 1/3
Âşık için bkz : 1/1
Gözyaşı için bkz:10/4
Gam için bkz :21/3

Gönlüm gamlı, gözüm yaşlı, gözyaşım ise kanlıdır. Âşık olan kimsenin halinin böyle olması acaib değil, gayet tabiîdir.

34.2. Saña boynın eger gerçi benefşe-vâr yüzbin var
Hezar aḥsente gül gibi yüzüñ aġ alnuñ açıkdur

---

Yüz için bkz : 2/3

Sana yüzbinlerce menekşe boyun eğer, Binlerce güzel gül gibi yüzün ak, alnın açıktır.

Gülün yapraklarının ucundaki kıvrımlar dışa, dönük, dışa açıktır. Açık alından kastedilen, gülün bu halidir.

34.3. Delürdüm derd-i 'ışḳuñdan saçuñ zencîri ḥaḳḳumdur
Ḥabîbüm kimsenüñ ḥaḳḳın ḳoma boynuñda yazıḳdur

---

Saç için bkz : 12/6

Senin âşkının derdiyle delirdim, zincire

benzeyen saçınla bağlanmak benim hakkımdır. Kimsenin sende hakkı kalmasın, yazıktır.

Deliler etrafa saldırdıkları için zincirle bağlanırlar. Saç sevgilinin âşığını bağladığı, kendine bend ettiği bir vasıtadır.

Şair, bu hale geldim delirdim, senin saçınla bağlanmak hakkımdır, yani artık sana kavuşmalıyım diyor. Yoksa sende hakkım kalacak, yazıktır, kimsenin hakkını boynunda bırakma diyor.

34.4. Ya ẓâhirde ya bâṭında seni görmek ümîdi-yle
Uyur dün gün ḳara baḫtum gözüm dâ'im uyanuḳdur

---

Gözüm görünen alemde de, görünmeyen alemde de seni görmek ümidiyle daima açık ve uyanıktır. Fakat kara bahtım (bunun aksine) gece-gündüz uyumaktadır.

Şair, talihinin, bahtının hiç açılmadığını talihsizliğini anlatıyor. Göz, sevgiliyi görmek için her an açık ve beklemektedir. Fakat talih baht kapalı olduğu için, ona (göze) bu fırsatı verememektedir.

34.5. Ṭurursa serv-i bâlâdur oṭursa verd-i ra'nâdur
Güzel oldur ki ṭurduġı oṭurduġı yaraşıḳdur

---

Serv için bkz : 28/2

O sevgili ayakta dursa adeta upuzun bir selvi gibi, otursa güzel latif bir gül gibidir. Aslında güzel; durduğu da, oturduğu da ona yakışan kimsedir.

34.6. Seňüň gibinüň ey bülbül uçurmışdur hezārın ol
Gül-i ra'nāya aldanma iki yüzlü münāfıḳdur

---

Gül-bülbül için bkz : 15/5

Ey bülbül! Sakın o çift renkli güle, o münafıka aldanma. O, senin gibi binlercesini yok etmiştir, öldürmüştür.

Gül-i rânâ : Çift renkli gül olarak ele alınır. Şair, bunu münafıklık, yalancılık özelliğine bağlıyor.

Zâtinin bu beyitle ortaklık arzeden bir beyti vardır.

Gice gündüz bir iki gün gelür yüzüne mahlûkun
Bu dehr-i dûna aldanman iki yüzlü münâfıkdur
Zâti,Gazeliyat, 463/6

34.7. Seḥerden gün gibi dilber n'ola 'arż-ı cemâl itse
Çü Ca'fer ṣubḥ-veş anuň reh-i 'ışḳında ṣādıḳdur

---

Subh için bkz : 3/1

Sabah vaktinde, dilber gün gibi, güzelliğiyle ortaya çıksa ne olur. Zaten Ca'fer onun âşkı yolunda, sabah vakti gibi sâdıktır.

Seher, günün başlangıcını haber verir. Aynı zamanda tazeliğin ve güzelliğin habercisidir. Seherden sonra devamlı sabah olduğu için, adeta birbirlerine söz vermişler gibi bu tabiî olay devamlı aralıksız olarak tekrarlanır. Şair kendini sevgilisinin yolunda sabahın bu olayını telmih ederek sâdık olduğunu söylüyor.

Ayrıca seher ve sabah ayrılmaz iki tabiî olaydır. Biri olmadan diğeri olmaz. Şair, kendisiyle sevgilisinin de bu şekilde olduğunu ayrı düşünülemeyeceğini söylüyor.

Sabah ile ilgili üç tabir veya mefhuma rastlarız ki bunlar, "subh-ı sâdık, sabh-ı kâzip ve subh-ı ezel" dir. İlk ikisi, birbirine yakındır. Subh-ı kâzip, tanyeri ağarmadan ufukta görülen ve sonra kaybolan beyazlıktır. Subh-ı sâdık ise; aldatıcı ağartıdan sonra görülen, ve hakiki olarak sabahın olacağına işaret eden, kaybolmayan beyazlıktır. Şair, beyitte işte bu (Subh-ı sâdık) sabahı kastediyor.

Subh-ı ezel ise; ruhların var olduklarının şuuruna erdikleri toplantıya (elest bezmi) veya bu toplantının başlangıcına işareten kullanıldığı sanılmaktadır.

35.1. Cān ki bir gün-yüzlü māhuñ āsitânın yaşdanur
Bendedür ḫāk-i der-i şāh-ı cihānun yaşdanur

---

Kapı, eşik için bkz :11/1

Cihan şahının kapısının toprağına kul olan cân, gün-yüzlü sevgilinin eşiğine yaslanır.

Sevgilinin eşiği veya kapısı âşık için çok önemlidir. Ulaşılması ve bulunulması gereken bir mevkî olduğundan dolayı, âşığın şiddetli arzu ve hevesleri ona doğrudur.

Eşik veya kapı, sevgilinin göründüğü yer olması yanında, ayak izleri, ayak tozu, saçılan bir takım kokular gibi bazı şeyleri ihtiva eder.

Ayrıca âşık-vuslat olmadığı için-sevgilisine yakın olmak isteyeceğinden dolayı, ona en yakın yer olarak eşik veya kapısını mesken edilir.

Yine beyitte geçtiği gibi, eşik veya kapıya devlet-kapı (yüce-mansıp) mefhumunu vererek sevgilinin kapı veya eşiğini yüceltmek içindir.

35.2. Rāḥat olur baş ḳoyub bālin-i devlet üstine
Kim ki zānū-yı habīb-i dil-sitānın yaṣdanur

---

Gönül eşiğinde, sevgilinin dizine yaslanan kimse, devlet koltuğuna yaslanır gibi rahat olur.

Kısaca; "sevgiliyle beraber olan kimse, devlet koltuğunda oturur gibi, rahat keyifli gelecekten endişesiz bir şekilde yaşar" denmektedir.

35.3. Bir gümüş ṭāḳa cemāli şemsesi taṣvīr olur
Sā'idi üzre düşüp dilber ki yanın yaṣdanur

---

Kolunun üzerine düşüp yanına yaslanan güneş gibi parlak bir güzelliğe sâhip olan dilber, gümüş bir tâka, nakş edilip, resm olur.

Şair, adeta kolunun üstüne dayanmış duran bir 19. Yüzyıl kadın heykeli veya resmini anlatır gibi güzel tasviri yapmıştır.

35.4. Türk-i tîr-endâzı kim cān ile dil ṣayyâdıdur
Uyḳuya varmış kemin-gehde kemânın yaṣdanur

---

Uyur gibi durarak pusu yerinde kemanına yaslanan sevgili, ok atan Türk gibi can ve gönül avlar.

Burada keman; sevgilinin kaşı, ok ise kirpikleridir. Sevgilinin bu uyku ile uyanıklık arası hâli âşığı kendisine yaklaştırıp avlamak içindir. Buna "tegafül uykusu" da denir.

Şair, sevgilinin bu halini, avının yaklaşması için sessiz kalıp, pusuda tetikte bekleyen avcıya teşbih edilmiştir.

35.5. İşigin kim bekleyüb yatur güzeller dilberüñ
Ṣan melâ'ik Ca'ferā 'arş āsitānın yaṣdanur

---

Felek için bkz : 30/4

Ey Ca'ferī O dilberler güzeli sevgilinin eşiğini kim bekleyip, yatıyor. Sanki melekler arşın eşiğine yaslanmış, yatıyor.

Şair, yine sevgilisinin yüceliğini; güzellik yönünden, melek, ululuk ve yükseklik yönünden, asitana (gökyüzüne) benzeterek anlatıyor.

36.1. Bir şāha ḳul oldum ki temāşāya ḳomazlar
Ḳılmağa naẓar ol ruḫ-ı zībāya ḳomazlar

---

Ben öyle bir şâha kul oldum ki, etrafındakiler o güzel yanaklı şâhı seyretmeme ve hatta bir bakış dahi atmama fırsat vermiyorlar.

Şairin, şahtan kasdı sevgili, etrafındaki kimseler de (aşığı seyretmeye fırsat vermeyenler) sevgilinin güzellik unsurları olan, kaş, göz, saç, dudak, burun vs.dir.

Çünkü bu unsurların herbirinin değişik vasıfları vardır; Göz, öldürücüdür, kirpik yaralayıcıdır, saç zincirler, bağlar vs. İşte bundan dolayı şair "temaşaya komazlar" denmektedir.

36.2. Zülf-i siyahı perde-i Beyt-ül Ḥarem iken
Yüz sürmeye ol zülf-i semen-sâya ḳomazlar

---

Zülf için bkz : 12/6

Sevgilinin etrafındakiler o Ka'be örtüsü gibi siyah ve yasemin kokulu (yaseminimsi) zülfüne yüz sürmek için, beni bırakmazlar.

Şair, sevgilisinin zülfünü Ka'be örtüsüyle bir tutarak ona mudaddeslik kazandırıyor. Ka'be örtüsüne hacılar yüz sürerek ağlar, ve günahlarının afını Allah'tan niyaz eder. İşte şair, sevgilisinin zülfüne, saçına yüz sürmek için bir vesile yaratıyor.

36.3. Cānum leb-i la'linden ider ġamzeleri dūr
Miskīn megesi ḳonmaġa ḥelvāya ḳomazlar

---

Gamze için bkz : 11/3

Sevgilinin gamzeleri, beni la'l dudağından uzaklaştırır, yaklaştırmaz. Bu tembel sineği helvaya kondurmamaya benzer.

Gamze, ok, temren (tir, hâdeng, peykan): Yaralamak, yara meydana getirmek, delmek, öldürmek, avlamak, korkutmak gibi birçok vesileler için kullanılır.

Dudağın diriltici unsuruna karşı, gamzenin korkutucu ve öldürücü vasfı, âşıkta bir heyecan oluşturur. Ve âşık-helvaya konmak için etrafında dolanıp, fırsat kollayan sinek gibi-sevgilinin etrafında dolanır.

36.4. Şevḳ ile eger aġzuma biñ kez gele cānum
İrişmege ol la'l güher-zāya ḳomazlar

---

Dudak için bkz : 5/7

Ben, sevgiliye ulaşma heyecanı ile bin kere canım ağzıma gelse de, o cevher saçan dudağa erişmeye beni bırakmazlar.

Canın ağza gelmesi, insanın ölmesi demektir. Fakat beyti tasavvufî olarak ele alırsak; Can, dünya nimetleri ve

insanın dünya ile bağlantısını kesmesini engelleyen dünya meta'larıdır.Hevâ, arzu istek vs. hepsi bu candan kaynaklanır.

Canın ağza gelmesi ise, işte bu arzu ve isteklerin son bulması yani fenâfillahtır. Fakat şair bu duruma gelemediğini, dünya nimetlerini bırakamadığını, kısaca dünyevî unsurların ağır bastığını söylüyor.

36.5. Câm-ı lebinün cür'asıdur bûse-i cân-bahş
Bir cür'ayı da 'âşık-ı şeydâya komazlar

---

Dudak için bkz : 5/7
Can için bkz : 4/2

Can bağışlayan buse dudak kadehinin (dudağının) cür'asıdır. Bu bir cür'ayı da çılgın âşığa bırakmazlar.

Düşmanlar rakipler, âşığı sevgiliye kavuşturmamak için herşeyi yapıyorlar. Sevgilinin içki içtiği kadehte kalan bir yudum içki, âşığı tekrar hayata döndürecektir. Çünkü, o içkiye sevgilinin dudağı değmiştir. Dudağın, hayat verici vasfı da buna eklenince âşık için bir damla içki dahi yeterli olacaktır. Fakat düşmanları, âşığa bu fırsatı vermezler. Mücadele böyle sürüp gider.

Ayrıca "câm-ı leb"den maksat sevgilinin dudağıdır. Şair kısaca, sevgilisinin dudaklarını öpemediğini söylüyor.

36.6. 'Âşık dem-i vaşlına kaçan yol bula anun
Şeh bezmine derviş-i fürū-māye komazlar

---

Âşık onun kavuşma anına nasıl yol bulsun (bulabilsin). Şah bezmine sütü bozuk, aşağılık dervişi bırakmazlar.

Şair, irad-i mesel yaparak sevgilinin meclisinde bulunamayışını -şâhların meclisinde sütü bozuk, aşağılık dervişlerin bulunamayacağını-örnek getirerek, sebep gösteriyor.

Dolayısıyla, Şair kendisini aşağılık, sütü bozuk dervişe, sevgiliyide şaha benzetiyor.

36.7. Ca'fer boyunı halka dahi eylese devrān
Yüz sürmeğe dergāh-ı mu'allāya komazlar

---

Ey Ca'ferī Devran, senin boyunu halka gibi yusyuvarlak da yapsa, O yüce dergaha yüz sürmek için seni bırakmazlar.

Devran, kader, talih, alınyazısıdır. Şair, talihin iyi olmadığını, şansız olduğunu ifade ediyor. Yani, bu kötü kader, eziyetten, acıdan, işkenceden benim belimi büküp, yusyuvarlak bile yapsa, sevgilinin o yüce makamına yüz sürmem için beni bırakmaz.

37.1. Her ne dil k'anuñ dimāġında ṣaçuñ sevdāsı var
Anā raḥm it kim başında 'ālemüñ ġavġası var

---

Gönül için bkz : 1/3
Saç için bkz :12/6

Her gönlün aklında, düşüncesinde sevgilinin saçının sevdası var. Başında âlemin kavgası olan o kişiye merhamet et.

Şair, gönül akıl tezadını sergiliyor. Gönlün aklından kasıt, gönlün hep sevgiliyi anması, vaktini hep onunla meşgul olarak aklı fikri onda olarak geçirmesidir.

Saçın sevdası: 1. Saçın siyahlığı, onun düşüncesi.
2. Saçı için delirmiş olma. Sevgilinin siyah saçıyla, sevda (âşıklık) ve delirmek arasında tenâsüb sanatı yapılmıştır. Aynı zamanda saç şekli itibariyle zincire teşbih edilir. Deliler ise zincirle bağlanırdı. Bu beyitte uzak bir ihtimal de olsa, o zincirle bağlanma isteği yatıyor.

"Ana rahm it" mısraını iki şekilde ele alabiliriz: Birinci hitap, sevgiliyedir: Ey Sevgilim! Ona acı, merhamet et. Onun başında büyük kavgalar, belalar var.İkinci hitap ise;Allaha dır.Yarabbim! Ona acı, merhamet et. Onun başında âşıklık gibi bütün âlemi sarsabilecek büyüklükte kavga var.

37.2. Ḥüsn ili sâḥirlerin kendüye maġlūb itmege
Gözleñüz her sâ'idinde bir yed-i beyżāsı var

---

Ona (Sevgiliye) dikkatli gözlerle bakın. O güzellik memleketindeki sihirbazları mağlup edip, kendine bağlamak için her kolunda parlaklık, ve mucizevîlik vardır.

Hz. Musa'nın eli mucizelidir. Kendisi kelimullahtır. Asası da her şekle girer. Şair tüm bu vasıfları "yed-i beyzâ" sıfatıyla anlatarak, sevgilinin elinin büyüleyici güzelliğini anlatıyor.

37.3. 'Ālem-i ḥüsnüñ bahârı eyler iken ruḫlāruñ
Bu ne sırdur her birinüñ bir şeb-i yeldâsı var

---

Ruh için bkz : 10/1

Senin yanakların, güzellik âlemini bahar haline getirirken, bu nasıl bir sırdır ki, herbirinin uzun bir gecesi vardır.

Yanak-bahar münasebeti : Bahar olunca güller açılır. Ancak bahar hali, bilhassa yağmurlarla kendisini gösterir. Diğer beyitlerde bu yağmur, âşığın gözyaşları şeklinde teşbih edilir.O gözyaşları, gülü besler, açtırır, büyütür.

Şeb-i yeldâ: Yılın en uzun gecesi olan 23-24 Aralık gecesidir.

Şair, sevgilisine sitem ederek, rakiplerinin herbirinin onunla uzun birer gece geçirdiğini, onların vuslatta taltif edildiklerini, fakat bunun kendisi için hâlâ söz konusu olmadığını söylüyor.

37.4. Lâle vâlih ḫaddüñe ḥayrân benefşe zülfüñe
Her birinüñ dōstum başında bir sevdâsı var

Menekşe için bkz: 14/7

Lâle şaşkın bir şekilde yanağına, menekşe de zülfüne hayran kalmış. Dostum! Herbirinin başında bir sevdâsı var.

Lâlenin şaşkınlığı, sevgilinin yanağının güzelliğine ve renginin tabiîliğinedir. Menekşenin, zülfe hayranlığı ise, onun kokusunadır. Her ikisi de haset ve kıskançlıkla gam içine düşüp, sevdaya tutulmuşlardır.

Şâir, lâle ve menekşenin ortalarında bulunan siyahlığı, âşıklık derdi, sevda ile bağlayarak hüsn-i talil yapıyor.

37.5. Ca'ferâ gül ğam yemez bülbül hezâr olsa helâk
Yansa biñ pervâne şem'ün ṣanma kim pervāsı var

Gül için bkz : 15/5
Pervane için bkz : 37/5

Ey Caferî Bülbül binbir parçaya bölünerek helâk olsa gül hiç üzülmez. Bin pervâne böceği, mumun ışığına yansa, mumun umurunda değil, korkusu yok.

Şair, sevgilinin karşısında düşdüğü durumu ve sevgilinin ona karşı tavrını anlatıyor.

Pervane böceği, ışık etrafında dönen, ondan hiç ayrılmayan ve en sonunda onun etrafında dönerken içine düşüp âlen bir böcektir. Ekseriya geceleri ateşe gelir.

Eski edebiyatımızda pervâne-ışık veya pervane-ateş âşık-sevgili teşbihini getirmiş ve klasikleşmiş bir yapıya bürünmüştür.

38.1. Ne fettānlık durur Yā Rab bu kim ol gül'izār eyler
Ki bir göz yumup açınca nice diller şikār eyler

---

Gönül için bkz : 1/3

Yarabbim! Bu nasıl bir baştan çıkarıcılıktır ki, O gül-izar bir göz yumup açınca, birçok gönüller avlanır.

Eski edebiyatımızda göz; fitne, karışıklık kaynağıdır. Gözün şöyle bir bakması, kişileri bana baktı düşüncesiyle birbirine düşürür. Hatta, bazen gözün bu vasfıyla kıyametin kopması, mahşer günü vs. konu edilir.

Göz, açılıp kapanırken kirpikler birbirine girer ve tekrar göz açıldığında düzelir. Şairin göz kapamaktan kastı, kirpiklerin bu hareketinden yola çıkarak ortalığın-aynen kirpikler gibi-birbirine girmesidir.

Ve bu göz ucuyla bakış, nazar kişileri kendine çekerek, cezbeder, bağlar. Böylece sevgili, onları da kendine bağlayıp, avlamış olur.

38.2. Degül bu ḫaṭ ġubār irmiş dilā haddine zülfinden
Ruḫı key sādelikden ol ġubārı āşikār eyler

---

Yanak için bkz: 10/1

Ey gönül! Bu hat değildir. Zülfünden yanağına toz erişmiş. Yanağı çok sade ve berrak olduğundan o tozu aşikâr eyler.

Şair, sevgilinin yanağının çok parlak ve berrak olduğunu, en ufak bir tozun bile görülebildiğini anlatıp, onun yanağını mübalağalı bir şekilde övüyor.

38.3. 'Aceb mi ruḫlaruñ şevḳi yaḳub nūr eylese şem'i
Yanar od eylemez anı kişiye k'intiẓār eyler

---

Yanak için bkz: 10/1
Mum için bkz : 12/7

Parlak yanakların şiddeti, arzu ve istekleri, mumu yakıp, nur yapsa acaib midir? Bekletir, özletir, yanar onu kişiye ateş yapmaz.

Mum sönük bir halde sevgilinin yanağının karşısındadır. Sevgilinin yanağı, parlaklığı, ışık saçıcılığı ve güzelliği ile mumu kıskandırır. Mum, ona benzemek için çalışır, çabalar, bekler, özler ve sonunda sevgilinin yanağının ışığıyla yanar.

Mumun yanması, bir nevi vuslattır. Fakat âşık o kadar bekler, sabreder, acı çeker, ama bir türlü vuslata erişemez.

38.4. Şühûb şeklinde âteşler degüldür şaçılan dehre
İzi tozına ol mâhuñ melekler zer nisâr eyler

---

Kıvılcım şeklinde yeryüzüne yağıp, saçılan ateşler değildir. O ay yüzlü sevgilinin iz-inin tozuna, melekler altın saçar.

Sevgilinin ayağı, topuğu önemli bir unsurdur. Tacizâde, daha ileri giderek, onun geçtiği yollara o yollardaki ayak izinin tozuna kıymet vererek yüceltir.

Şühüb; akan yıldız anlamına da gelir. Şair, yıldız kayması gibi tabiî bir olayı, meleklerin sevgilisinin izinin tozuna altın saçması şeklinde yorumlar.

38.5. Ruhuñ devrinde ta'ñ mıdur boyansam kana yaşumdan
Bahâr olsa yağan yağmur çü hâki lâle-zâr eyler

---

Senin zamanında gözyaşımdan kana bulansam ayıp mıdır? Baharda yağan yağmur yeryüzünü lâle bahçesine çevirir.

Âşık sevgiliye kavuşmak için gece-gündüz ağlar. Fazla ağlamaktan gözyaşı kanlı akmaya başlar. Âşıklık mertebesinde, bu durumda şikâyet edilmemesi gerekir ve böylece merhale kat edilir.

Lâle, bahar yağmurlarıyla çıkar. Lâle-zâr daha çok âşığın gözyaşları, sevgilinin güzelliği ve savaş meydanı için müşebbehünbih olarak kullanılır.

Yani, bahar vaktinde yağmur yağıp, her taraf kırmızı lâlelerle donanır. Ben de senin devrinde gözyaşı kanına boyansam ne olur.

Bahar-Sevgili, Yağmur-Gözyaşı,Lâle-kanlı-gözyaşı kelimeleri arasında tenâsûb sanatı vardır.

38.6. Görinen gözde kirpikler degüldür merdüm-i çeşmüm
Miyānūñ yādına her dem nice mūyı kenār eyler

---

Gözde görünen, kirpikler değildir. Benim gözbebeğim senin (kıl gibi ince) belini hatırladığı için kılları etrafına dizer.

38.7. Perīşān u müşevveşdür ḳara zülfüñ gibi Ca'fer
'İnāyet olmasa şehden anı ġam hāksār eyler

---

Zülf için bkz : 12/6
Gam için bkz : 21/3

Ca'fer, senin siyah zülüflerin gibi perişan ve darmadağındır. O şahdan yardım olmasa, gam onu yerle bir eder.

Kara-zülf ve gam arasında tenasüb vardır.

39.1. Anda ki Ḥaḳ güzellere ḳāmet virüb durur
Ḳāmet yirine saña ḳıyāmet virüb durur

---

Sevgili için bkz : 1/5
Kıyamet için bkz : 7/2

Cenâb-ı Hak güzellere boy-bos verir. Sana ise boy-bos yerine kıyamet (özellikleri) verip durur.

Kamet-kıyamet kelimeleriyle iştikak sanatı yapılmıştır.

39.2. Tefsīr-i ṣuḥf-ı ḥüsn ideliden kelāmuma
Şekker lebüñ ḥadīṣi ḥalāvet virüb durur

---

Dudak için bkz : 5/7

Senin tatlı dudağın güzellik sahifelerini tefsir ettiğinden beri, benim sözlerime yeni yeni tatlılık ve canlılık verip durur.

Kelâm-Hadis-Tefsir kelimeleri tenâsüblü kullanılmıştır.

Dudağın, şekere teşbihinde temel iştirak, her ikisinin de sorulma ve emilmeye dayanan tat ve lezzet yönlerinin olması ve bu münasebetle ağızla, dil ile yakından ilgili bulunmasıdır.

Kelâm ile şeker ve kelâm ile dudak arasındaki bağlantıyı da buna eklemez lâzımdır.

39.3. Ḳaşı hilāl-i 'īdi żaʻīf-ü-naḥīf idüb
Mihri cemāli şemse ḥarāret virüb durur

---

Kaş için bkz : 23/3

(Sevgilinin)kaşı, bayram hilâlini, zayıf ve ipince yapar. Güzelliğinin parlak güneşi de, güneşe canlılık verip durur.

Eskiden ramazanın geldiği hilalle tesbit olunurdu. Hilâlin inceliğinin sebebi ise , hilâl, sevgilinin kaşını görünce kıskanır, haset eder, dolayısıyla kıskançlıktan ve benzeme isteğinden dolayı zayıflar.

Güneş de, hilâl gibi, sevgilinin güzelliğinin parlak güneşine karşı aynı duyguları taşır.

Şair, ay ve güneşi sevgilinin kaşı ve güzelliği noktalarında toplayarak mübalağa yapıyor.

39.4. Rāżī olub cefāya dil anuñla ḫoş geçer
Allāh aña ne ḳūt-u-ḳanā'at virüb durur

---

Cevr ü cefa için bkz : 25/3

Gönül, cefâ, eziyet ve acıya razı olup onunla hoşça ömür geçirir, Allah ona ne yiyecek ne de kanaat verir.

Kısaca, âşık Allah'tan hiçbirşey istemez.Sadece sevgilinin kendine yaptığı eziyet ve cefaların devamlı olmasını ve artmasını ister, kanaat edip, yetinmez.

39.5. Şöhret bulursa Ca'ferüñ eş'ārı vechi var
Sūz-ı derūnı sözine ḥālet virüb durur

---

Ca'ferin şiiri şöhret bulursa, onun (sevgilinin) yüzündendir (O vasıta olmuştur).Onun (Ca'ferin) içinin yanıklığı, sözüne değişiklik verir.

Şair, sözlerinin güzelliğinin sebebini, içinin yanışına, dolayısıyla âşkına ve âşkının ona verdiği ilhama bağlıyor.

40.1. Lāle-zār olmışdur āteş-dānlar āzer devridür
Ḳalmadı ḫoş-bū çiçekler şimdi micmer devridür

---

Ocaklar, mangallar adeta lâle bahçesine dönmüştür, âteş devridir. Hoş kokulu çiçekler kalmadı. Şimdi micmer devridir.

Micmer; içinde tütsü yanan bakır yahut bronzdan küçük şamdan şeklindeki aletin adıdır. "Buhurdân" da denilir. Amber tozundan yoğrularak mum haline getirilen madde dikilerek yakılırdı.

Şair, kış mevsiminin tasvirini yapmaktadır.

40.2. Âteş olmışdur fürūzān ab olmış müncemid
Şākiyā şun āb-ı ḫuşkı kâteş-i ter devridür

---

Gözyaşı için bkz :10/4

Parlaklıklar; âteş, sular ,buz haline gelmiştir. Ey saki kuru suyu sun, çünkü devir, kırmızı şarap ve gözyaşı devridir.

Âteş-i ter; 1. Kırmızı şarap
2. Gözyaşı
3. Hastalık "Harp,Savaş"

40.3. Gitse elden ġam degüldür yāsemīn ü er ġavan
Sāġar-ı billūr u cām-ı la'l-peyker devridür

---

Erguvan ve yasemin elden çıksa üzüntü sebebi değildi r. Çünkü devir, billur kadeh ve kırmızı renkli (kırmızı şarapla dolu kadeh) cam devridir.

Yasemin çiçeği daha çok rengi ve yaprağı itibariyle ele alınır ve sevgilinin yanağıyla teşbih haline getirilir. Ayrıca kokusu itibariyle de mevzubahs edilir.

Erguvan ise daha çok dudak ve şarabla birlikte zikredilir. Böylece rengi mevzu bahs olmaktadır. Her ikisi de baharda yeşerir, kışın ölür.

Kısaca Şair, baharın güzel günlerinin gittiğini fakat bunun üzülecek bir olay olmadığını, çünkü en az bahar kadar güzel olan kış mevsiminin ve işret meclislerinin geldiğini söylüyor.

40.4. Şimdi k'oldı yiryüzi āyīne-i gītī-nümā
Cām-ı mey nūş eyle kim cām-ı Sikender devridür

Şimdi, yeryüzü cihanı gösteren bir ayna oldu kadehteki içkiyi iç, devir İskender'in camının devridir.

İskender:, Makedonya Kralı Phylippe'in oğlu olup Aristo'dan ders almış ve yirmi yaşında hükümdar olmuştur. İskender-i Zülkarneyn ismiyle de anılır. Yunanistan'ı, İran'ı, bütün Anadolu'yu, Suriye'yi ve Mısır'ı, Hindistan'ı işgâl eden bu kumandan otuzüç yaşında ölmüştür.(M.Ö. 356-323) Skender şeklinde de anılır.

İskender, daha çok Hızır ile birlikte ab-ı hayat aramaları ve bunun için onunla zulumata girmeleri, İskender'in zulumatta yol bulamaması gibi hadiseler içinde mevzuu bahs edilir. Ordusunun çokluğu da bu hususiyetlere dahildir. Bazı yerlerde baht sahibi ve cihangirliği (gīti-cihan) ve bu beyitteki gibi aynası söz konusu olur.

İskender'in büyük bir aynası vardı. Bu aynaya yansıyan güneş ışınları düşmana çevrildi. Şair, bu aynayı-aynanın gösterme hususiyetinden faydalanarak dünyayı görmek açısından ele alıyor.

40.5. Āsumānı gör meh-i nevden ḳadeḥ almış ele
Ya'ni dir faṣl-ı zemistān irdi sāġar devridür

Asumana bakı Yeni aydan bir kadeh eline almış. Adeta "kış zamanı, mevsimi bitti, kadeh (içki) devridir" der gibidir.

Yeni ay, incecik ve oval, yani kadeh şeklindedir. Şair, bunu teşbih unsuru olarak kullanıyor.

Ayrıca kışın bitmesinden, yeni aydan kasıt, kış aylarının bitip, bahâr aylarının gelmesi şeklinde de düşünülebilir. Çünkü, baharda Hıdrellez ile başlayan kışın gitmesi ve baharın gelmesi eğlence ve işretler söz konusudur.

40.6. Lâle-i terden bedel olmışdur āteş-pāreler
Ṣoldı nesrīn ile nergis manḳal-ı zer devridür

---

Ateş parçaları taze lâlenin yerini tutar olmuştur. Nesrin çiçeği ile nergis çiçeği soldu, devir altın mangal devridir.

Nesrin çiçeği; sevgilinin yüzü ve yanağına matufdur. Kokusu ve bilhassa rengi ile ele alınır. Ortasındaki sarı tozları, açılma hali, demet edilişi, yabanî oluşu da söz konusudur. Nesrin, âşığın gözyaşları için de müşebbehünbih olarak ele alınır.

Nergis çiçeği; hemen daima sevgilinin gözü ile teşbih durumundadır. Ekseriyetle, mertlik, uykululuk ve bir bakış hali içinde görülür. Bu hususiyetleri, onun yapısında varolduğu bilinen narkotik unsura ve bu arada kapanmayan bir gözü andırmasına dayanır. Nergis, bu haliyle sevgilinin gözlerini düşünen bir âşık durumuna düşer.

Nergis, kızıl rengi itibariyle altın unsuruyla karşılanır. "Yolları zer-nigar eylemesi eline cam-ı zer alması" vs. hep bu sebeptendir. Ayrıca onun, altın bir kâseye kuyumcu dük-

kânına altın ve micmer şamdana benzemesi hep bu renk hususiyetine dayanmaktadır.

Şairin, beyitte geçen mankal-ı zer teşbihi de bu sebepten dolayıdır.

Nesrinin sarı tozları ise direk olarak bu mefhumu çağrıştırır.

Şair kısaca, kışın geldiğini söylüyor.

Âteş-pâre ve mankal-ı zer arasında tenâsüb vardır. Şair yine kış ayından bahsetmektedir.

40.7. İrdi hengâm-ı şitâ yâkut-ı seyyâl al ele
Ca'ferâ sarrâf isen bil kim ne cevher devridür

---

Ey Ca'ferî Kış mevsimi bitti, eline akıcı yakut al. Sarraf isen bil ki, cevher devridir.

Yakut-ı seyyâl; akıcı yakut, kırmızı şaraptır.

Cevher-yakut-sarraf kelimeleri arasında tenâsüb sanatı vardır.

Yine Tacizâdenin Şeyhî'den etkilenmiş olması muhtemel bir beyit sözkonusudur. Fakat, aynı imaj ve motifleri kullandığı halde değişik telakki ve tasavvurlara sebebiyet vermektedir.

Bilmezem yakut-ı ahmer mi lebün ya kut-ı rûh
Bir sor ey sarrâf-devrân kim ne cevher devridür.
Şeyhî, Gazeliyat, 29/4

41.1. Rūḥ-ı mücessemdür tenüñ sen cāna ṣıḥḥāt yaraşur
Dermānıdur dil derdinüñ dermāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Gönül için bkz : 1/3

Senin tenin, vücudun, adeta cisimleşmiş bir ruhtur, sana sıhhat, sağlık yaraşır. Senin derdinin dermânı gönüldür, dermana (gönüle) sıhhat yaraşır.

Şair, sevgilisini hem maddî (cisme), hem ruhî (gönlüyle) sağlıklı görmek istiyor ve ona tavsiyelerde bulunuyor.

Gönül, senin derdinin ilacı, dermanıdır. Ama öncelikle sana ilâç olacak gönlün, hasta olmaması, sıhhatli olması lâzım diyor. Yani, gönlü üzme, ona atf-ı nazar et. Onu hoşnud et. Ki ona derman olsun. Dolayısıyla şair, kendisi için yalvarmaktadır. Ama bu sevgilisinin menfaatı açısından söylemektedir.

41.2. Sulṭānısın dil mülkinüñ yıḳdı ḫarāb itdi ġamuñ
Vīrānı ma'mūr itmege sulṭāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Gam için bkz : 21/3

Sen gönül mülkünün sultanısın, ama gamın orayı yakıp yıktı, harab etti. Bu harabeyi tekrar düzeltecek olan sultana sıhhat, doğruluk yakışır. (sıhhatli olması lâzımdır)

Gönlün, memleket (mülk)e teşbihi; ya sevgilinin padişah veya sultana ya da onun âşkının, hayalinin başta saç olmak üzere göz v.s. unsurların ve bunları düşünmekle âşıkta hasıl olan âşk

ızdırabı (gam-ı 'ışk)'ın askere ve orduya benzetilmesi ile olur.

Gönül mülkü, bu ordunun bazen konup göçtüğü, bazen de yağmalandığı, kavga ve gürültü yapıldığı yerdir. Ekseriyetle zabta ve tahribe uğrar.

Bu beyitte, gam üzüntü keder, bize (gam askeri) teşbihini tedai ettirir. Yıkılmak fiili de olduğuna göre, bu fiil de bir kişi veya kişiler tarafından yapıldığına göre bunun (gam askeri) olması lâzımdır.

Şair, sevgiliye sesleniyor! Viraneyi tekrar imar etmek için sağlıklı ve doğru olmak gerekir. Yani "duruma el koyacak vaziyette olmalıdır, askerine söz geçirebilmelidir", diyor. Kısaca şair, sevgiliyi yine sevgiliye şikâyet ediyor.

Ayrıca gönül taht'a da teşbih edilir. Öyle bir taht'a sevgiliden başkası oturamaz. Buna rağmen, gerektiği şekilde mamur değil, hatta virandır. Mamafih onda sultan oturacağına göre sonunda mamur olacaktır.

41.3. Ey cān melekler üstine insānı tafżil etmegüñ
Ḫoş vech ile burhānısın burhāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Ey cânı! İnsana, meleklerin üstünde bir değer, fazilet verme. Sen güzel yüzün ile delil ve tanıksın, sana doğruluk yakışır.

41.4. Bîmâr-ı derd-i 'ışkuna la'lun devâlar virmege
Dârü'ş-şifâ-yı gaybden sen câna sıhhat yaraşur

Dudak için bkz : 5/7

Senin âşkının derdiyle olan hastalıklara dudağının deva vermesi için gaybin sıhhat evinden bilgiler almış olan sana sağlık ve doğruluk yakışır.

Bîmâr-Derd-Devâ-Darü'ş-şifâ-Sıhhat kelimeleri tenâsüblü kullanılmıştır.

41.5. Kuyun çü cennet bagıdur sende sekamet hoş degil
Cennatte ey nur-ı dü-çeşm insana sıhhat yaraşur

Ey iki gözü nurlu sevgili! Sende hastalık hoş değil, çünkü senin yerin cennettir. Cennetteki insana da sağlık, sıhhat yaraşır.

Bizim dînî inanışımıza göre cennette sakatlık, eksiklik (bir âzâ eksikliği) hastalık v.s. olmayacaktır.

Şair bunu kastederek, sevgilinin bulunduğu yeri Cennetle eş değerde görerek onu yüceltme imkânı buluyor.

Ayrıca, sevgilinin boyunun tubaya veya sidreye benzeyişleri de bulunduğu yerin cennet olmasını gerektirir.

41.6. Zulm ile yakdı cānumı cevr-ü-cefā-yı rüzgār
'Adl-itmeg-içün ol şeh-i hūbāna sıhhat yaraşur

---

Rüzgar için bkz : 10/6

Rüzgârın zâlimce eziyetleri canımı yaktı. Adaletli olması için o güzeller şâhına, doğruluk yakışır.

Rüzgâr, âşığa sevgiliden haber getirip-götürmek sevgilinin kokusunu, sözlerini vs. âşığa iletmekle görevlidir. Beyitte rüzgârın zulm ile yakışından, sevgilinin kötü bir şey söyleyip, âşığa yüz vermediği anlaşılıyor. Rüzgâr da bunu âşığa iletiyor.

Ayrıca rüzgâr zaman, devir manalarınıda içine alması sebebiyle tevriyeli kullanılmıştır.

Şair, adeta, "rüzgâra iyi şeyler söyle, bana kötü davranmasın. Sen güzellerin şahısın, şâha adaletli ve doğru olmak yaraşır" diyor.

41.7. Burc-ı sa'ādetde olub zahmet küsūfından berī
Ol āfitāb-ı tal'at-ı rahşāna sıhhat yaraşur

---

Mutluluk burcunda olup, zahmet güneşinin tutulmasından uzak olan o parlak çevreli güneşe sağlık ve doğruluk yakışır.

Burc-küsûf-afitab kelimeleri arasında tenasüb vardır.

41.8. Ey dōst eşküm kātibi her dem der-ü-dīvāruña
Ḫûn-ı dil ile yazdı kim cānāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Kapı, eşik için bkz : 11/1

Ey dostı Gözyaşı kâtibim senin kapına ve duvarına gönlümün kanıyla her an (her zaman); "sevgiliye sıhhat ve doğruluk yakışır" diye yazdı.

Gözyaşı kâtibinin yazı yazması ve gönül kanı ile mübalağa yapılmıştır.

Âşık gönül kanıyla sevgilisinin kapı ve duvarına "sevgiliye sıhhat yaraşır" diye yazıyor. Sonra ağlayınca, gözyaşıyla o yazılar siliniyor. Ve bu böyle sonsuza kadar devam ediyor.

Sevgilinin kapı ve eşiği âşık için mukaddestir. Eskiden kapılar renkli boyalarla boyanır, süslenirdi. Âşığın kanlı gözyaşları da işte bu süs vazifesini görmektedir.

41.9. Ey zülf-i kāfir-kîşi dil iḳlimini tārāc iden
'Işḳ ehlinün imānısın īmāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Gönül için bkz :1/3

Ey Kâfirı dinsiz zülüfleriyle gönül memleketini yakıp, yıkıp, talan eden, (sen) aşk yolcularının imanısın sana sıhhat yaraşır.

Divan edebiyatında saç daha çok üç yönüyle ele alınır.

1.Şekil: Bu yönü ile kullanılan hal ve vasıflar; Perişan-Bî-karar-Ser-gerdan-Dağınık-Tarac vs. dir.

Bütün bu sıfat ve haller onun dağınıklık-düzenlilik, uzun-kısa oluşlarına dayanmaktadır. Her hâl-ü-kârda o âşığa en çok tesir eden bir kuvvete sahiptir.

2.Renk: Saçın rengi siyahtır. Ve bu husus daha çok, sevda ve kâfir kelimeleriyle ifâde edilir.

3. Koku:Şeklinden sonra en çok üzerinde durulan hususiyettir. Misk, anber vs. hususiyetin ifâdesidir.

41.10.Telḫ olmamaġa ṣoḥbet-i şirīni ehl-i dillerüñ
Ey ḥüsn ilinüñ ḫusrevî sen cāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Ehl-i sohbet için bkz : 11/2

Ey güzellik ilinin hüsrevi (padişahı)! Kalp ehlinin tatlı sohbetlerinin acı olmaması için sana sıhhat yaraşır.

Telh-şirîn kelimeleri arasında tezâd sanatı vardır.

41.11.Āvāz-ı Dāvūdī ile şi'r-i zebūrın Ca'ferüñ
Oḳımaġa 'İsī-nefes Saḥbāna ṣıḥḥat yaraşur

---

Ca'ferin, zebura benzeyen şiirini Davud'un gür sesiyle okumak için, İsa nefesli Sahbana doğruluk ve sağlık yaraşır.

Hz.İsa; can verme, diriltme, hayat verme gibi Cenâb-ı Hak tarafından nefesine verilen bu özellikleriyle söz konusu edilen peygamberdir.

Hz.Davud; İsrail oğullarını doğru yola getirmek üzere Allah tarafından vazifelendirilen bir peygamberdir. Ayrıca dört büyük kitaptan biri olan Zebur da ona inmiştir.(1)

Zebur, 150 sureden müteşekkildir. Ramazanda nazil olmuştur. Cenâb-ı Hak, Davud (A.S.) öylesine yakıcı ve yandırıcı bir ses ihsan etmişti ki, yüksek sesle Zebûr-u Şerifi okuyarak Allah'ı tesbihe başladığı zaman, onunla birlikte dağlar, taşlar, kuşlar ve bütün mahlûkat da Cenâb-ı Hakk'ı tesbihe başlarlardı.(2)

Ses, bir hava titreşimi olduğu için, mûsıkînin doğrudan doğruya insana verdiği tesir ve heyecan, bir bûse zevki gibi cismânî ve asabî bir tesirdir. Ruhanî değildir. Teğannî; ancak bir kelimenin ve bir kelamın manasını ruha duyurmaya hizmet etmesi itibariyledir ki, ruhâni bir kıymet alır.

Hz. Davu'dun okuyuşu da taganni iledir.Şair, bunu da kast ederek şiirlerinin ruha hitabettiğini söylüyor. (3)

"Sahban-ı Vâil (M.54/M.67), Sahban bin Züfar İyâz el-Vâil: Hatîbdir, Beyân hususunda darb-ı mesel olmuştur. Sahban'dan bile daha fasih veya hatîb şeklinde deyimlere sebep olmuştur. Cahiliye devrinde meşhur olmuş ve islamiyetin doğuşundan sonra da yaşamıştır. Konuştuğunda karşısındakileri heyecanlandırır. Bir kelimeyi bile tekrarlamaz, konuşması bitene kadar bir an bile ne durur ne

---

1. el-isra, 55; en-Nisa, 163; el-Enbiya,105
2. Sâd-21,24, Beyzavî II/184; Tecrid terc IX/156
3. Tecrid terc; IX/243-244

de oturur. Peygamberimiz zamanında müslüman olmuş fakat hiç karşılaşmamıştır. Muaviye devrinde Şam'da ikâmet etmiştir. Kendisinden rivâyet edilen şiir ve ahbar azdır" (4)

42.1. Yüzüñ hayāli kim gözüm üzre vaṭan ṭutar
Âb içre deste deste gül-i yâsemen ṭutar

---

Yüz için bkz : 2/3
Gül için bkz :15/5

Ey Sevgili! Senin yüzünün hayali, gözümün üzerinde yerleşir. Bu adeta su içinde deste deste gül ve yasemin tutmak gibidir.

Şair, sevgilisinin yüzünün hayalinin gözünden hiç gitmediğini söylüyor. Su içinde denmesi ise gözyaşlarıdır.

Gül, bizzat sevgilinin, yasemin ise rengi ve kokusu itibariyle sevgilinin yanağı karşılığı kullanılmış mazmunlardır.

Bu çiçekleri âb içre tutmak ise, onların ölmeyip, devamlı taze ve diri olduğunu söylüyor. Dolayısıyla şair, sevgilinin yanağının, kokusunun hiç gözünden gitmediğini, onun hayalinin hiç kaybolmadığını söylüyor.

---

4. el-A'lâm, müellif : Hayrüd'din-ez-Zirihlî

42.2. Ağzuñ dişüñ nümûnesidür ġonca jâleden
Yâkût ḥoḳḳa içre ki dürr-i 'Aden ṭutar

---

Gonca için bkz:13/2

Senin ağzın, dişlerin, gonca içindeki çiğ, şebnem taneleri gibidir. Bu sanki 'Aden incisinin Yakut hokka içinde olması gibidir.

Dişler, çoğunlukla, beyazlığı, parlaklığı, intizamlı dizilişi sebebiyle, inciye teşbih edilir. Dişler, letafette dürr-i 'Aden'e nisbet edilir. Dişlerin, dürr-i 'Adene benzetilmesiyle, incinin kaynağı gösterilmiş olur.

Beyitteki diş-inci münasebeti, ağız-hokka teşbihine dayanmaktadır. Eskiden mücevherat hokkalarda da muhafaza edi--lirdi. Ayrıca beyitte hokka, diş, yakut hayali altında mürek-kepi ve yazı tarzıyla bir yazı sistemi anlatılmıştır.

Gonca, şebneme adeta hokkalık yapar. Bir de ağız-gonca münasebeti unutulmamalıdır.

Divanlarda şebnemin üzerinde bulunduğu belirtilen çiçekler gül, lâle, nergis ve goncadır. Jale veya şebnemin gülün üzerinde bulunması haline bülbülden dökülen gözyaşları; lâledeki haliyle inciye, gonca açılmaya başlayınca da inci gibi olan sevgilinin dişlerine benzetilir.

42.3. Dil nakdini diler k'ide hindū-yı zülfi cerr
Elde tekellüf itmege sîb-i zekan tutar

---

Gönül, Zülfün ucuna sürüklenmiş benle parasını (sevgisinin karşılığını) ister. Bunun için özenerek elmaya benzeyen çenesini (tas gibi) tutar.

Nakd-Cerr arasında tenâsüb vardır.

Eskiden medrese talebeleri mübârek üç aylarda vaaz verip, müezzinlik yapmak için köylere giderlerdi. Buna cerr'e çıkmak tabir edilirdi. Ve bu kişiler eli boş bırakılmazlardı. Şair, cerr kelimesiyle bu olayı tedai ettirerek kendi sevgisinin de karşılıksız bırakılmaması gerektiğine inanıyor.

Hindû kelimesiyle kastedilen siyah renk, mecâz-ı mürsel yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Şairin çenesi, yuvarlaklığını tasa, çene çukurluğunu ise tasın derinliğine benzetmiştir. Burada ayrıca bir yalvarış da söz konusudur. Âşığın, sevgilisinin eteğine yüzünü sürdüğü sevgilisine yalvarıp, yakardığı hayali de kurulabilir.

42.4. Ṭūṭi lebüñi bāġ-ı cemālüñde göreli
Gülzār içinde bülbül-i gūyā vaṭan tutar

---

Dudak için bkz : 5/7
Gül için bkz : 15/5

Bülbül, senin papağana benzeyen dudaklarını gördüğünden beri, gül bahçesi içinde vatan tutup, yerleşiyor

Tuti şeker yer ve bundan dolayı şirin-leb, Şeker-leb gibi sıfatlarla vasıflandırılır. Şair "tuti leb" derken dolaylı olarak sevgilinin dudağının tatlılığını ve güzel konuşmasını kastediyor.

42.5. Sen meh-līḳaya ḫidmet içün her seḥer şehā
Ḫurşid āfitābe vü gerdûn legen ṭutar

---

Ey şahım! Senin gibi bir ay yüzlüye hizmet etmek için her seher, güneş su kabı, felek, leğen tutar.

Eskiden, sabah kalkıldığı vakit el ve yüz temiz bir kaba konulan su ile yıkanır, kirli su da ayrı bir kaba (leğene) konularak dökülürdü.

Şair, sevgilisinin el ve yüzünü yıkamasını anlatırken, bütün kâinatın ona hizmet ettiğini söylüyor. Yani sevgilinin yaptığı en basit işler bile, bütün kâinatı ayağa kaldırır, bütün kâinat ona hizmet etmek için adeta yarışır.

Ayrıca, güneş, felek, meh kelimeleriyle tenâsûb sanatı yapılmıştır.

42.6. Gird-i lebüñde ḫaṭṭuñı gördü vü reşk idüp
Pīrūze içre ġonca 'aḳīḳ-i Yemen ṭutar

---

Senin yuvarlak dudağında ayva tüylerini görüp kıskanan gonca, o günden beri Pirûze içinde Yemen akiki tutar.

Pirûze, gökyüzünü ifâde etmektedir. Ancak burada sevgilinin ayva tüyleri için müşebbehenbihtir.

Akik ise; değerli bir taş olmakla birlikte beytimizde sevgilinin dudağı, ağzı için müşebbehünbihtir. Akik ayrıca, âşığın kanlı gözyaşları için de bir hayal vesilesidir.

42.7. Zindāna ṣaldı cānı zenehdānı Ca'ferā
Zülfi çıḳarub aṣmaġa anı resen ṭutar

---

Ey Ca'ferī Onun çenesindeki çukur, cânı (canımı) zindana saldı. Zülfü de onu çıkarıp asmak için ip sarkıtır.

Yusuf (A.S.) güzelliğiyle meşhur bir peygamberdir. Kardeşleri tarafından kıskanılır. Ve bir kuyuya atılır. Etraftan geçen bir kervan tarafından kuyudan çıkarılır. Ve köle olarak Mısır Sultanına satılır. Mısır Sultanının karısı Zeliha Yusuf'a âşık olur ve onu ister. Yusuf ondan kaçar. Zeliha ona iftira atarak zindana attırır. Daha sonra gerçek anlaşılır ve birçok olaydan sonra Yusuf Mısır'a sultan olur.

Yusuf peygamberin kuyuya atılışı veya zindanı tercih edişinin mevzu bahs olduğu beyitlerde o, daima sevgilinin çene çukuruna heves eden, canı ve gönlüyle orada olan âşığın timsali olur. Bazı beyitlerde Gül-Yusuf arasındaki mukayesede, gülün daha önceden gonca halinde bulunması ve goncanın da bir nevi zindana benzemesi goncanın açılmasıyla, Yusuf'un gömleğinin yırtılması bakımından münasebet kurulur.

43.1. Şimdi kim ḥüsn iline server Meḥemmed şāhdur
Her nefes anuñ elinden işüm āh-u-vāhdur

Güzellik ilinin pâdişahı, başı Muhammed şahtır. Onun elinden çektiğim her an yanıp-yakılmadır.

43.2. Zülfini uzatmayub ḳaṭʿ itse ruḫsārında dōst
Vechi var devr-i ḳamerde ömr çün kütāhdur

Eğer sevgili zülfünü yanağının üzerinde uzatmayıp kesse, hakkı var. Çünkü bu ay devrinde (bu zamanda) ömür kısadır.

43.3. 'Anberīn gısu degül dūşındaki cānānenüñ
Âhumuz ardıncadur var ise dūd-ı āhdur

Dud için bkz : 1/2

Sevgilinin omuzuna dökülen saçın kokusu anber kokusu değildir. Eğer bir koku var ise o da sevgilinin ardınca giden âhımızın dumanıdır. (duman kokusudur).

Âşık sevgiliye olan hasretiyle âh eder, inler. Bu, tâ içinden yükselen bir âhtır. Vuslat hasretiyle yandığı için çıkan âh, duman olarak tahayyül edilir.

Şair, sevgilinin saçının kendisinden çıkan ah ateşinin dumanıyla siyahlaştığını söylüyor.

43.4. Eşk-i çeşmüm çün revān olub götürdi cismümi
Kim ki gördiyse didi ṣu üzre berg-i kāhdur

---

Gözyaşı için bkz : 10/4

Gözyaşımın akıp, üstünde cismimi götürdüğünü, kim gördüyse, bu suyun üzerinde yüzen saman yaprağıdır dedi.

43.5. Ḥalḳasından zülfünüñ kim nur-ı ḥüsnüñ berḳ urur
Ḳalb-i 'aḳrebden ṭulû ' itmiş ṣanasın māhdur

---

Zülf için bkz : 12/6

O sevgilinin zülfünün yuvarlaklığında, güzelliğinin nuru şimşek gibi vurur. Akrebin kalbinden doğmuş sandığın o kişi, sevgilidir.

Sevgilinin yanağına düşen zülfünün kıvrımı, akrebe teşbih edilmiş. Akreb, öldürücü zehre sahiptir. Sevgilinin, âşığa acı çektirmesi, acıdan kıvrandırmasını, şâir, akrebin zehirinin ondan farklı bir şey olmadığını söylüyor.

43.6. Manẓar-ı çeşmüm yiridür olsa yārüñ menzili
Kim ṣu üstine yapılmış ḫoş temāşāgāhdur

---

Yarin menzili gözümün baktığı yer olsa yeridir, ki, o yer su üstüne yapılmış güzel temâşâ yeridir.

"Yeridir" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Kısaca, şair "sevgili her zaman benim gözümdedir. Nereye baksam hep onu görür, onu seyrederim" demektedir.

43.7. Ṭañ degül Ca'fer şeb-i zülfüñde gümrāh olmasa
Şem-'i ruḫsāruñ öñinde çün delīl-i rāhdur

---

Ey Ca'ferī Sevgilinin zülfünün karanlığında yolunu şaşırmasan ayıp değil. Çünkü, sevgilinin yanağının güneşi (parlaklığı, aydınlığı) senin önünde yol kılavuzudur.

Sevgilinin saçının siyahlığı geceye, yanağının parlaklığı ve pürüzlüzlüğü de güneşe teşbih edilmiştir.

44.1. Ateş-i 'ışḳuñla gerçi meskenüm külḫan durur
Sen Ḫalīlüñ şevḳi ile ol baña gülşen durur

---

Senin âşkının ateşiyle meskenim hamam ocağı gibi sıcaktır. Sen dostun (sevgilinin) arzusuyla orası bana gül bahçesi gibidir.

Ekseri beyitlerde âteş, âşığın çekmiş veya duymuş olduğu âşk ızdırabının ifâdesi olur. Âşığın sevgiliye olan hasreti ve içinde yaşadığı ayrılık da ateş olarak tavsif edilir. "Ateş yakmak, ateşe yakmak, ateşe yanmak yada ateşle yanmak" tabirleri hep bu mânâ üzerine söylenir ve bu ateşin başlangıç yeri olarak göz, yandığı yer olarak da daima gönül unsurları gösterilir.

"Halil" kelimesi ile Hz. İbrahim'in kıssasına telmih edilmiştir.

İbrahim (A.S.)ın peygamberliğinin en büyük delili, ateşte yanmama mucizesidir.

Nemrut Allah'lık iddia ediyordu. Hz. İbrahim ise, onu kabul etmiyordu. Nemrut, Haz.İbrahim'e;- "Senin Rabbin kim ve onun yaptığı bir şeyi göster" dedi. O da, -"Benim Rabbim olan Allah güneşi doğudan çıkarıp, batıdan söndürendir. Sen bunun tersini yapda görelim" dedi. Bunun üzerine Nemrut, ilzâm oldu, tutulup kaldı.Hiçbir şey diyemedi. Adamları karşısında küçük düştü. (El-Bakara, 258)

Nemrut, kendine sadık adamlarıyla birlikte Hz.İbrahim'i nasıl öldüreceğini hesaplıyordu. Nihayet varılan karara göre, kendi mabutlarını Rab tanımayan, üstelik onlarla açıkça alay eden, hareketlerde bulunan Hz. İbrahim yakılarak öldürülecekti. (El-Ankebût, 24:, El-Enbiya,68)

Bunun için de büyük bir bina inşa edilecek ve binanın içi odun yığınlarıyla tamamen doldurulduktan sonra ateşlenerek Hz.İbrahim de tam ateşin ortasına atılacaktır. Binanın yapımına başlandı. Rivayete göre bu bina otuz arşın yüksekliğinde ve yirmi arşın enindeydi. (Bir arşın altmışsekiz cm. olduğuna göre yapılan binanın yüksekliği yirmi, kırk metre, eni ise onüç, altmış metredir.)

Bina bitip, içine odunlar konduğu zaman, bütün mahlukât, dağlar, taşlar, melekler Allah'a yalvardılar:

- Ey Rabbimiz, izin ver İbrahim'e yardım edelim.

Cenâb-ı Hak onlara; - O sizden yardım isterse, ediniz dedi. Hz.İbrahim ateşe atılırken "Has binallahü ve ni'me'l-vekil, Bana Allah'ın yardımı kâfidir. O ne güzel vekildir" dedi.

Niyahet mancınık atıldı ve İbrahim (A.S.) tam ateşin ortasına düştü. Fakat o anda Cenâb-ı Hak ateşe emretti:

-"Ey ateş, İbrahim için soğuk ve selâmetli ol"

El-Enbiya 69

Bu emir üzerine ateş İbrahim'i yakmadı. İbrahim (A.S.) ateşin içinde yedi gün kalmıştır.

İbrahim'in ateşte yandığını, böyle bir kişinin yok olduğunu düşünen Nemrut çok sevinçliydi. Hz.İbrahim'in yandığını görmek için yüksekçe bir yere çıktı. Gördüğü manzara çok şaşırtıcıydı. İbrâhim ateşin içinde dipdiri duruyordu.

Bunun üzerine İbrahim yedinci gün ateşten çıktı. Nemrut böyle güçlü biriyle uğraşmamaya karar verdi. Hz.İbrahim daha sonra Şam'a göç etti. Göçünden sonra Nemrut'un kavmi sivrisineklerin istilâsına uğrayarak, helâk olmuştur.

44.2. Şem' yaḳub n'eylesün her-sāyeler çün ḥer gice
Āteş-i sīnem şu'ā'ından cihān rūşen durur

---

Ateş için bkz : 13/3

Sevgilinin gölgelikler (karanlıklar) için, her gece mum yakmasına ne gerek var. Benim göğsümden çıkan ateşin ışığında bütün kâinat pırıl pırıl aydınlıktır.

İkinci mısrada mübalağa sanatı vardır.

44.3. Çāresi siḥr ögrenüb āhen-rübā olmaḳ gerek
Bildüñ ey dil çün kim anuñ göñlini āhen durur

---

Ey gönülİ Biliyorsun ki sevgilinin gönlü demirdendir. Bunun çaresi ise; sihir öğrenip mıknatıs olmaktır.

Sevgilinin gönlünün demire teşbihi, onun âşığa yüz vermemesi, vuslata meydan vermemesi ve katılığı ifâde ediliyor. Fakat gene de ondan vazgeçilemiyor. Mıknatısın demiri çekmesi hâdisesinden yola çıkılarak, kavuşma yolları aranıyor.

Yani kısaca, âşık için sevgiliye ulaşmanın muhakkak bir yolu, çaresi vardır.

44.4. Sīneme zaḫm urıcaḳ peykānuñuñ surḫ olduġı
Āteş-i dildendür ey cān ṣanma kim ḳandan durur

---

Ey cânİ Benim gögsüme yara açacak (açmış) olan sevgilinin okunun temreninin kırmızılığı sanma ki kandandır. O, gönül ateşinden dolayı kırmızıdır.

Sevgilinin gözü kanlanmış ve kızarıktır. Bu halde âşığa bakmaktadır. Âşığın ise gönlü, âşk ateşiyle, yanmaktadır. Dolayısıyla, âşığın gönlündeki bu âşk ateşinin aksi sevgilinin gözlerine yansımaktadır.

44.5. Bir çemendür bezm-i ehl-i dil ki-anda Ca'ferā
Gūyiyā cām u ṣurāḥi lāle vü sūsen durur

---

Ey Ca'ferī Gönül ehlinin meclisi, adeta cam ve sürahi, lâle ve suse'nin bulunduğu bir yeşillik alanıdır.

Lâlenin beyitlerde ortaya çıkan en mühim yanı kırmızı rengidir. Bu vasıfla çoğunlukla sevgilinin yanağı ve âşığın yaşlı gözüne veya kanlı gözyaşlarına müşebbehünbih olur. Sık sık ortasındaki siyahlığa işaret edilir ve bu siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme, kıskanma neticesi, gönlünde, kalbinde veya bağrında ḥāsıl olan bir yanıp yakılma, bir yara (dağ, zahm) olarak değerlendirilir.

Sūsen, en çok dili ile söz konusu olur. Methetme, övme ile ilgili konuşmalarla, acılı söz söyleme gibi hususlar ön plandadır.

Beyitte geçen lâle ve süseni, sevgiliye benzeyen bu vasıfları dolayısıyla ele almak gerekir.

Lâle ve süsen ile sevgili, cam ve sürahi ile de meclis-te içilecek meşrubatlar kastedilmektedir.

45.1. Eşk ḫūnīn itdi çehrem raḥm ḳıl ey sīm-ber
Ḳıymeti olur ziyāde sürḫ olıcaḳ çünki zer

---

Ey gümüş vücutlu sevgilī Âşkın, çehremi kan gibi yaptı, merhamet et. Kırmızı renkte olan altının kıymeti az olur.

Sevgilinin teninin beyazlığını, şair gümüş rengine benzeterek, ona değerlilik kazandırıyor.

45.2. Gerçi ḳullāb-ı maḥabbet şaldı dil yā ḳaşuna
Lik ḳurbān olduġum anuñ kemānın kim çeker

---

Kaş için bkz : 23/3

Gerçi gönül, sevgi, âşk çengeli (kancası) saldı ama, o kaşına kurban olduğum sevgilinin yayını kim çekiyor?

Kaş şekil itibariyle yaya, kirpik ise şekil itibariyle oka benzetilir. Ayrıca bakışlar da, oka teşbih edilir. Sevgilinin her gözünü açıp kapaması; -âşığa yaralayıcı bakışlarından dolayı-birer ok şeklinde tahayyül edilir.

Şair, gerçi biz sevgi kancası atıp sevgiliyi incittik,canını yaktık ama o da bize ok atıp karşılık veriyor. Fakat bu oku kim çekiyor acaba, diyor.

45.3. Geh gehī eyler tecellīler cemālüñ çün baña
Ẕerrece gelmezse n'ola çeşmüme şems-ü-ḳamer

---

Bazen, arasıra güzelliğin bana görünür, belirir. Ondan sonra güneş ve ay ışığı gözüme zerrece gelmezse ne olur?

Şair sevgilinin cemâlinin güneş ve aydan daha kıymetli, değerli olduğunu söylüyor.

Ayrıca sevgilinin yanaklarının parlaklığı ve kendisi iti-bariyle güneşe, hareketleri (her gece çıkmaması, çekiciliği, güzellik kaynağı olması, karanlık bir âlemde tek büyük aydınlık olması, bâkir olması, yüksekte bulunması vs.) itibariyle de aya teşbih edilir. Yani şair, ey sevgili; bunlar sende zaten var onlara ışık veren zaten sensin, ben onları ne yapayım demektedir.

Beyti, tasavvufî olarak ele alırsak:

Tecellî: Hak nurunun tesiriyle, makbul kulların kalbinde ilâhi sırların âyân olması halidir.

Bundan yola çıkarak, şair, Cenâb-ı Hakk'ın lûtfuna mazhar olduğunu, dünyevî olan ay ve güneşin artık hiç önemi olmadığını da ifade etmiş olabilir.

45.4. Yād idüb ḫālini can tenden revān oldı belī-
Dāne cüst-u-cūyına mādām mūr inden çıkar

---

Hal, ben için bkz : 22/2

Karıncanın tane aramak için ininden çıktığı gibi, can da senin benini hatırlayıp vücuttan çıktı.

Hal-Dāne ve Can-Karınca arasında Leff-ü-neşr-ü maretteb sanatı vardır.

45.5. Dem-be-dem āşüftedür sevdā-yı zülfünden ṣabā
Ol daḫi Ca'fer gibi beñzer hevādāruñ geçer

---

Zülf, saç için bkz : 12/6

Saba rüzgârı senin saçının âşkından dolayı her an çılgın gibidir. O da Ca'fer gibi, senin hevesinle esip geçer.

Saba rüzgârı, koku ile olan taşıma ve yaymaya dayanan sıkı münasebeti ve sevgilinin saçlarına olan ülfeti, aşinalığı açısından ele alınır. Saba ekseriyetle, gülşen, bağ, bostan gibi yerlerde dolaşır. Onların arasındaki ilişkiyi düzenler.

Ayrıca, goncayı açıp gül haline getirmek, serviyi yeşillikle donatmak, lalenin kırmızısını vermek, rengisin gözünü açmak gibi vazifeler de bu meyândadır. Saba, bu işleri gördükten sonra, âşıkların meclisi uğrar ve böylece aynı zamanda sevgili ile âşık arasındaki, daha ziyade kokuya dayanan bağlantıyı temin eder. Onun güzelliklerinden bahseden bir nev'i haberci olur. Kokusu dolayısıyla Saba, sevgilinin saçına son derece düşkündür. Onu çözer,karıştırır, dağıtır, uçurur. Taşıdığı ve dağıttığı kokuların başında misk ve anber, sonra da sünbül ve reyhan gelmektedir.

46.1. Zülfünüñ zencīrine dil bir mehüñ divānedür
Kim çerāġ-ı ḥüsnine şem'-i felek pervānedür

---

Pervane için bkz : 37/5
Zülf için bkz : 12/6

Feleğin mumu, o sevgilinin güzelliğinin mumuna pervanedir. Gönül de o ay yüzlü sevgilinin zülfünün zincirine divanedir.

Zülf çoğunlukla urgan, ip, zincir, halat v.s. teşbih edilir. Sevgili âşığını avlamak için bazen saçını kemend haline getirir. Ve âşıklarını bu zincirle bağlar. Şairin (divâne) kekimesini kullanması da delilerin zincire bağlanarak muhafaza ve tedavi edilme olayını telmihendir.

Yani, âşık sevgilinin âşkıyla deli, divane olmuş, onlara bağlanmıştır.

Pervane, zaten âşığın kendisidir. Nasıl pervane ışığın etrafında dönüp, sonunda ona yapışarak ölürse, âşık da kendisini ona benzetmektedir.

Şeyhinin bu beyitle ortaklık arzeden bir beyti vardır ki bu beyitten de biz Ca'fer Çelebi'nin Şeyhî'den etkilendiğini açıkça görmekteyiz.

Dil müselsel zülfünün sevdası-la divanedür
Can münevver hüsnünün şem'in de bir pervanedür
Şeyhî, Gazeliyat 192/1

46.2. Şunsa sâḳi ehl-i 'ışḳa lebleri câmın n'ola
Meclis-i 'uşşâḳdur bu bunda cân peymânedür

---

Saki, âşk ahline senin dudaklarının değdiği kadehi sunsa ne olur? Bu öyle bir âşıklar meclisidir ki, burada cân bir kadehtir.

Cân, maddi varlığın ana unsuru olması sebebiyle, âşığın en kıymetli varlığıdır. O, tatlıdır ve âşığın verebileceği, fedâ edebileceği en değerli şey olur. Gerçek âşığın değeri, bundan geçebilmesi, canını sevgilinin ayaklarına serebilmesi nisbetinde ortaya çıkar. Can, sevgiliye saçılır, serpilir, kurban edilir ve bunların sevgili tarafından kabulü derecesinde âşık hedefine yaklaşmış sayılır. Bu itibarla, âşık nazarında canın zerrece ehemmiyeti yoktur.

Ayrıca âşık, canı ile oynayan ve bunu isteyerek yapan bir varlıktır. Zaten ona bu sebeple cân-bâz denilmektedir. Bununla birlikte, ne de olsa candır ve üstünde oynamak zordur. Sevgili bunu bildiği için, onu yerinden oynatmak ve böylece âşığı denemek ister.

Şair beyitte bunu söylemek istiyor. O kadar ulaşılması güç olan, uğrunda herşeyin yapılabildiği sevgili ve sevgilinin dudakları bir anda ehemmiyetini yitiriyor. Çünkü diyor, burada cânlar kadehtir, biz bu seviyede, bu mertebedeyiz, artık sevgilinin dudağının değdiği kadehin bizce hiç ehemmiyeti yoktur.

Canın âşıklarca hiç ehemmiyeti olmadığını gösteren bu beyiti biz Yunus Emre'de;

"Âşkın bazarında
Canlar satılur
Satarum canımı
Alan bulunmaz"

şeklinde görüyoruz.

46.3. Gözlerümdür cāygāhı yiridür ḳan aġlasam
Kim niçün merdümler ile ol perī hem-ḫānedür

---

Mevkii, (makamı, yeri) gözlerim olan o peri niçin başkalarıyla birlikte aynı evdedir? Bu hale, kan ağlasam yeridir.

Âşık, sevgiliye kavuşmak için gece-gündüz devamlı ağlar. O kadar çok ağlar ki, göz pınarları kurur ve gözyaşı yerine kan-kanlı gözyaşı akıtmaya başlar. Bu, sevgilinin yolunda merhale katetmekdir. Ayrıca, bu halden de şikâyet edilmemesi ayrı bir meziyettir.

Merdûm kelimesiyle kastedilen sevgilinin gözdeleri, sevdiği, iltifat ettiği kimselerdir.

Şair, sevgilisinin yerinin kendi gözü olduğu halde onun başka kişilerle ahbaplık etmesinden dolayı ızdırab içindedir.

Merdûm kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

46.4. Ruḫlarınuñ ḫālidür beni giriftār eyleyen
Ravża-i cennette lā-büd dām-ı Ādem dānedür

---

Beni tutkun, düşkün hale getiren sevgilinin yanaklarındaki bendir. Bu, sanki Adem'i cennetten kovmak için gerekli olan tuzağın tanesi gibidir.

Hz. Âdem ile Havva, cennette Allah'ın yasak ettiği bir ağacın meyvesini-şeytanın kandırmasıyla-yemişler ve cennetten kavulmuşlardır.

Şair, bu kıssayı telmih ederek; Ben de sana tutkun düşkün bir haldeyim. Ama bu halim diğer insanlar tarafından hoş karşılanmıyor-Giriftâr kelimesi özellikle kullanılmış olup, toplumun aşağıladığı, deli divâne fakir, zavallı, yoksul, meczub gibi halleri ve durumları içine almaktadır- ve insanlar beni yanlarından kovuyor, aralarına sokmuyorlar, demektedir.

Kısaca, şaire göre, sevgili, âşık için onun toplumdan uzaklaştırılması, aşağılanması için bir vesile, bir sebep ve tuzaktır.

Yine Şeyhînin bu beyitle benzerlik arzeden bir beyti vardır:

Zülfü hâlin delberün gördükçe ey dil kıl hazer
Kim kılan her demde mürgi sayd damu danedür
Şeyhî, Gazeliyat, 192/6

46.5. Zâhidâ sen Ca'fere cevr-ü-cefâyı añma kim
Pîr-i ehl-i dildür ol meyli anuñ ġılmânedür

---

Cevr ü cefa için bkz : 25/3

Ey kaba ve ham sofu! Sen Ca'fer'e eziyet ve acılardan bahsetme. O gönül ehlinin piridir, onun meyli zaten cennette köleliktir.

Gönül, zevk, haz ve elemlerin menbaı, merkezidir. Ekseriya, insanın hayat unsuru olan ve ayakta durmasını sağlayan cân mefhumu ile birlikte görülür.

Âşığın, muhabbetinin kaynağı, arzuları, iştiyâkları, neş'e ve kederleri, acı ve eziyetleri velhasıl, âşığı âşık yapan hemen bütün unsurlar gönülde geçer. Âşıklık yolunda mertebe katetmiş kişilere "ehl-i dil" tabir edilir. Bir de bunların bu yolda kemâle ermiş, çilesini tamamlamış olanları vardır ki, - beyitte de geçtiği üzre- bunlara da, "pir-i ehl-i dil" denir.

47.1. Ḳapuñda bir nefes ol kim itüñle hem-demdür
Bu ad ile ḳamu ḫalḳ içre key mükerremdür

---

(Ey Sevgili!)O ki, senin köpeğinle her an sıkı fıkı can-ciğer arkadaştır. Bu vasıfla o, bütün insanlar için ne vakit saygı ve ikrâm görecektir?

Köpek, daha çok rakib için aşağılatıcı, tahkîr edici bir vasıtadır. Onun en çok söz konusu edilen yönü, basit ve hakir bir varlık olarak telâkki edilişidir.

Ancak mevzubahs edilen köpek, sevgiliye ve onun bulunduğu semte ait olursa, o zaman durum değişir. Aslında, hakir ve basit olarak telâkki edilen köpek, âşık nazarında bu durumda, en yüksek derecede mütalaa edilir. Aradaki tezat haliyle, sevgilinin daha çok yüceltilebilme imkânı sağlanmış olmaktadır.

47.2. Firākuñ ile boyum ḥalḳa oldı ḫātem-vār
Başumda seng-i melāmet nigin-i ḫātemdür

---

(Ey Sevgili!) Senin ayrılığının acısıyla boyum, yüzük gibi yusyuvarlak oldu. Başımdaki azarlama ve ayıplama taşı, yüzük mührü gibidir.

Şair, "eziyetten belim büküldü, yüzük gibi yuvarlak oldum" diyor. Seng-i melâmetten kasıt ise; eskiden yüzüklerin taşı mühür olarak kullanılır ve imza yerine bu vurulurdu. Bu taş da, çoğunlukla siyah taştan veya akikten yapılırdı. Şair, işte bu siyah taşı kastediyor.

Şair Vasfî'nin de divanında, hâtem üzerine bir kasidesi vardır. Koca Mustafa Paşa'ya yazdığı bu kasidede;

"Kara yazusı mıdur ya Rab anun başında
Ya gam-ı derdini mi eyledi defter hatem"

beyti,beytimizle benzerlik arzetmektedir.

47.3. Dehānı rāzı baña keşf olınmasa ne 'aceb
Cihānda kim ola k'ol sırr-ı ġayba maḥremdür

---

Dudak için bkz : 5/7

O sevgilinin dudağının sırrı (esrârı) bana keşf olunmasa acaib midir? O gayb sırrına mahrem, cihanda kim vardır?

Dehân (dudak) varlığı ile yokluğu belli olmayan bir uzuvdur. Onun için sırr-ı gayb denilir.

Mahrem, birçok anlamla birlikte, şeriatçe kadının kendisinden kaçmadığı (erkek) anlamını da ihtiva eder.

Dolayısıyla şair; " O sevgilinin dudağını keşfedemedim (vasıl olamadım) fakat söyleyin cihanda onu keşfedebilen (vasıl olabilen) kimse ver mıdır? demektedir.

47.4. Hemîşe nâm-ı şerîfüñ dilümde olsa n'ola
'Aceb mi ezber idersem çün ism-i a'ẓamdur

---

Senin şerefli, mukaddes adın daima dilimde olsa ne olur? Senin ism-i a'zam olan adını ezber etmek acaib midir?

İsm-i 'Azam; Allah'ın Kur'an'da geçen yüz isminden doksandokuzu belli esmâ-i hüsnasının fevkindeki adı "Allah veya Hüve ismidir" diyenler vardır.

Ebu Hureyre (R.A.) dedi ki; Allah'ın resulu (S.A.V.) buyurdu ki: "Muhakkak ki, Allah u Teâlâ'ya mahsus olarak okursa cennet'e girer, saadete ulaşır"

Şair, sevgilinin adını ezberleyip okumanın, ism-i âzâmı okuyup ezberlemekle bir olduğunu söylüyor.

47.5. Ḫayāl-i çeşm ü ḳad ü zülf ü la'lüñ ile müdām
Cihān gözüme görinmez ġarīb bir'ālemdür

---

Devamlı senin gözünün, boyunun, zülfünün, ve dudağının hayaliyle, garib bir âlem olan cihan gözüme görünmez.

Şair, sevgilinin kaşını, gözünü, boyunu, zülfünü, dudağını v.s. düşünüyor. Bunlara ulaşmanın yollarını arıyor. Vuslat hayali ve hicran acısı arasında gidip geliyor. Bütün bunlar hayalî olduğundan, bir türlü gerçek âleme, yaşadığı âleme dönemiyor. Ve o âlem-gerçek âlem- ona garip bir âlem gibi görünüyor. Fakat şair, bu durumdan şikâyetçi değildir.

47.6. Lebī-yle dişleri naẓmı bu serv-i lâle-ruḫuñ
Dehân-ı ġoncada gūyā ki 'ıḳd-ı şebnemdür

---

Bu lâle yanaklı servinin dudak ve dişlerinin muntazam dizilişi, sanki gonca ağzın üzerinde, şebnemden inci dizili gibi durur.

Goncanın üzerinde sabahları çiğ tanesi bulunur. Şair, sevgilinin dişlerini işte bu çiğ tanelerinden meydana gelmiş inci dizisine benzetmektedir.

Ayrıca, gonca sevgilinin yüzünün bütün unsurlarını üzerinde bulundurması münasebetiyle teşbih unsurudur.

47.7. Unutma Ca'feri ġamzeñ ḫadengi zaḫmından
Kim ol anuñ cigeri yarasına merhemdir

---

Gamze için bkz : 11/3

Yaralayıcı bir oka benzeyen gamzen ile yaraladığın Ca'fer'i unutma. O gamzen, onun ciğerinin yarasına merhemdir.

Gamze; ok ve kılıca teşbih edilir. Yaralayıcı ve hatta öldürücüdür. Şair, maruz kaldığı bu hücumu yine istiyor. Onu eziyet ve işkence veren bir vasıta olarak değil de, şifâ veren, merhem olan bir vasıta olarak görüyor.

Çünkü, sevgilinin göz süzerek bakması veya iltifatla bakması veya tebessümle bakması o yarayı iyileştirecektir. Âşık, bunu bildiği için, yaraya ve acıya tahammül edip, sabır gösterir. Sevgili onu incitsin,yaralasın hiç önemli değildir. Çünkü sonucunda bir bakış,bir iltifat, bir tebessüm vardır.

48.1. Gördi gül ḥüsnüñi 'aḳlı ṭagılub ḥayrāndur
Ol sebebden yüzine ebr gülāb-efşāndur

---

Gül, senin güzelliğini gördü, aklı takılıp sana hayran oldu. İşte bu sebepten dolayı bulut, onun yüzüne gülsuyu saçıcı oldu.

Şair, seher vaktinde gülün üzerinde bulunan çiğ taneciklerini kastediyor. Ayrıca, insan olağanüstü bir olay karşısında kaskatı kesilir, donup kalır, O insanın yüzüne ayıltmak için, su serpilir.

İşte, gülün sevgilinin güzelliğine hayran olup, donup kalması ve bulutun onu ayıltmak için onun yüzüne gülsuyu serpmesi bu olayı telmihendir.

48.2. Hüsn ile Yūsuf-ı Mıṣrī olana bakmaz iken
Bir 'azīzüñ ḳulını sevdi göñül sulṭāndır

---

Yusuf için bkz : 42/7

Gönül, güzellikte Mısırlı Yusuf'a bile rağbet etmezken, bir azizin kulünu severek sultan oldu.

Güzelliğin il, memleket, iklim şeklindeki kelimelerle bir ülke olarak tasavvur edildiğini daha önceki beyitlerde gördük. Bu beyitte de "Yusuf-ı Mısrî" ile Mısır ve Hz.Yusuf'a ve onun kıssasına telmih olunduğunu görüyoruz.

Güzellik, ülke olunca, onun sultanı da tabiatiyle âşığın sevgilisi olmaktadır.

Ayrıca ülke ve memleket mefhumu altında gizlenen şeyin yüz ve çevresi olduğunu unutmamak lâzımdır.

Şair, "azizin kulu" ile Aziz-i Mısr'ın karısı olan Züleyha'yı belirtiyor olabilir. Çünkü Yusuf'un Züleyha'yı alarak sultan oluşu söz konusudur.

Yine "gönül sultandır" ile de sultan kelimesinden yola çıkarak memnun olma, bahtiyar olma, saadetli olma gibi durumlar akla gelebilir.

Beyitteki, Aziz-Hüsn-Mısr-Yusuf kelimeleri arasında tenasüb sanatı vardır.

Aynı zamanda "aziz ve sultan" kelimeleri Tevriyeli kullanılmıştır.

48.3. Ġonca öykündi dehānuña dimişler ṣanemā
Açmadı aġzını yoḳ yire aña bühtāndur

---

Gonca için bkz : 13/2
Dudak için bkz : 5/7

Ey put gibi güzel sevgilī "Gonca senin ağzına özendi, seni taklit etmek istedi" demişler. O da yalandır diye boş yere ağzını açmadı.

Dudak, şekil ve renk itibariyle açılmamış goncaya benzetilir. Onun açılması, birşeyler söylemek isteğinden dolayıdır. Sevgili, ağzını açtığı zaman birşeyler söyler. Ağzını boşuna açmaz.

Sevgili kendinden çok emindir. Tenezzül edip, ağzını bile açmıyor. Sadece "yalandır" deyip, geçiştiriyor.

48.4. Olsa başında raḳībüñ n'ola sevdā-yı ḫaṭun
Ṭañ degül bitse sifāl içre çün ol reyḥāndur

---

Rakib için bkz : 2/2
Hat için bkz : 5/5

Rakibin başında senin hattının sevdası, aşkı olsa ne olur. Fesleğenin saksı içinde bitmesi ayıp değildir.

Reyhan kokusu ve şekli açısından ele alınır. Sevgilinin saçları bilhassa ayva tüyleri için müşebbehünbih olarak kullanılır.

Şair, aynı zamanda rakibin kafasını, testiye veya saksıya benzeterek hiciv yapıyor. Ve rakibin kafasındaki sevgili hayalini de reyhana benzetiyor.

48.5. Ḫādim olduġı-çün eşküm işigüñde şehā
Gāh yāḳūt olur adı vü gehī mercāndur

---

Kapı, eşik için : 11/1

Ey şahı̇ Gözyaşım senin kapının eşiğinde hizmetçi olduğu için, adı bazen yakut bazen de mercândır.

Yakut, genellikle sevgilinin dudakları için benzetme unsurudur. Fakat beyitte âşığın gözyaşları için kullanılmıştır.

Mercan da, hemen hemen yakutla aynı benzerliği gösterir. Bu iki maden de süs eşyası olarak kullanılır. Ve çok kıymetlidir. Şair, böylece kendi gözyaşlarına da kıymet vermiş olur.

Aynı zamanda, eskiden kapılar süslenirdi. Kapılar, çeşitli renklere boyanır, bazen üzerine taşlar da konurdu.

Şair, çok ağladığını, kanlı gözyaşları döktüğünü bu kanlı gözyaşlarının sevgilinin kapısı üzerinde biriktiğini ve bunların

sevgilinin kapısında adeta birer süs gibi olduğunu söylüyor. Ayrıca köleler, hizmetçiler hep kapı eşiğinde beklerlerdi. Şair onun kapısı eşiğinde ağladığını ve görenlerin de onu hizmetçi zannettiklerini söylüyor.

48.6. Pīrehen içre ki nāzük bedenuñ oldı nihān
Perde-i ġoncada gūyā gül-i ter pinhāndur

---

Gül için bkz : 15/5
Gonca için bkz:13/2

Senin nazik vücudun gömleğinin içinde kaybol - du. Bu adeta, gonca yaprakları arasındaki taze gülün gizlenmesi gibidir.

Goncanın içinde gül gibi kıymetli bir çiçek gizlidir. Gonca açılınca daha birçok özellikler ortaya çıkar. Gülün kokusu etrafa yayılır, olgunlaşır, yapraklarının şekli kıvrımlar belli olur. Kısaca şair klasik gül-sevgili mazmununu ortaya koyuyor.

48.7. N'ola ger şevḳün ile naʿreler itse Ca'fer
Sen gül-i tāzesin ol bülbül-i ḫoş-elḥāndur

---

Gül-bülbül için bkz : 15/5

Ca'fer senin aşkın ile naralar atıp, bağırsa ne olur. Sen taze bir gül, o da güzel sesli bir bülbüldür.

Divan edebiyatında klasik bir mazmun olan; gül-bülbül-sevgili-âşık mazmunu işlenmiştir.

49.1. Nev-bahār oldı şükūf-yle bezendi şāḫlar
Bāġ firdevs ü dıraḫt oldı gümüşten kāḫlar

---

İlkbahar oldu, dallar çiçeklerle bezendi. Bağ, bahçe içinde gümüşten köşklerin ve ağaçların bulunduğu cennet bahçesine döndü.

Bahar, başta gül, lâle, sünbül, menekşe olmak üzere, çiçeklerle birlikte zikredilen akarsular veya yağan yağmurlar ve bu arada içki ve eğlence âlemleri çemen ve seyr ü temaşa halleri v.s. ile kastedilen mevsimdir.

Bahar, diriliş ve yeniden meydana geliştir. Herşey tazedir, rengin ve kokunun en tazesini ihtiva eder. Bunların en bol olduğu bir devirdir, çok sıkıntılı bir devir olan kıştan sonra gelmesi ve bilhassa geçici olması önemini bir kat daha arttırır. Bahar güzelliğin ve geçiciliğin sembolüdür.

Sevgiliyi hayal etme, güzel koku koklama, güzel ses, güzel söz, güzel beyit v.s. hep ilkbaharla tavsif edilir. İşte insan ömrünün en güzel devresi olan gençlikle bir araya getirilmesi de bundan dolayıdır.

49.2. Medḥüñi gūş itmege bülbül dilinden her seḥer
Penbe-i ezhārı gūşından çıḳardı şāḫlar

---

Bülbül için bkz : 15/5

Dallar, her seher vakti bülbülün dilinden senin medhini dinlemek için pamuk yüzlerden kulak çıkardı, kulak kesildi.

Kışın, ağaçların ve dalların üzerleri karlarla kaplıdır. Bahar geldiğinde bunlar erir, kaybolur. Etraf yeşillere, mavilere rengârenk çiçeklere bürünür.

Şair, ağacın dallarında çiçek açması gibi tabiî bir hadiseyi "sevgilinin medhini bülbülden dinleme" sebebine bağlayarak Hüsn-i Talil sanatı yapıyor. Ayrıca tomurcuk da pembe veya beyaz renktedir. Şair bundan dolayı "penbe-i ezhâr" diyor.

Ayrıca, çiçeğin, kulakla olan şeklî münasebetini de, hatırdan çıkarmamak lâzımdır.

49.3. Ġonca-ı ra'nā devāt oldı nihâl-ı gül ḳalem
Yazmaġa ḳadd ü dehānuñ vaṣfını nessāḥlar

---

Gonca için bkz : 13/2

Nasihatçılar senin boyunun ve dudağının vasıflarını yazmak için, gül fidanını kalem, iki renkli goncayı da divit yaptılar.

Nihâl, daha çok sevgilinin boyu için kullanılır. Bunlardan bazıları :"Bülend-Bâlâ-Müntehâ-Rast-Doğru-Mevzun-Dil-keş-Dil-cû-Latîf-Ḫoş-Ra'nâ-Hırâmân-Revân-Âzâde"

Bu sıfatların hepsi sevgilinin bir vasfına veya vasıflarına dayanır. En çok da "dil-cû ve ra'nâ" sıfatları kullanılır.

Boy unsurunun estetik bakımdan değerli oluşu, aynı zamanda onun hareket haline veya hareket halinde bulunuşuna da

dayanmaktadır. "Salınmak,hıraman olmak" bu sebeple sık sık kullanılan tabirlerdendir.

Bütün bu hal vasıflarıyla sevgilinin boyu, âşığın iç hayatını kasıp kavuran, arzu ve iştiyâkını dayanılmaz hale getiren en büyük etkenlerden biridir.

Boy üzerine kurulu teşbih ve mecazlar :

Serv-Çınar-Şimşâd-Sanavber-Tūba-Sidre-Müntehâ-Nihâl-i Gül-Gül budağı-Gül-Sancak-Livâ-Ok-Kalem-Ney-Şeker-Ser-Ferâz-Elif-Bir (rakam olarak)-Kıyâmet-Kâmet-Fitne-Belâ-Gözyaşı-Doğru yol- Tab

Gül dalının kalem olması, naziklik incelik ve güzellik timsâli olan gülün, yine bu vasıfları üzerinde bulunduran sevgilinin medhi içindir.

49.4. Her nefes kim uram eyler üstüẖanum nāleler
Ney gibi tīrūn açub yir yir aña sūrāẖlar

---

Her nefes alışımda acı ve sızıdan bütün kemiklerim inler, feryad eder. Senin okların, ney gibi ona delikler açtı.

Ney, kamıştan yapılan çalgının adıdır. Ney hakkında efsanevî bir rivayet vardır:

"Hz. Peygamber birgün Hz.Aliye ilâhi bir sır söylüyor. Hz.Ali, onu içine sığdıramayıp, şehir dışına çıkıyor ve tuta-

madığı o sırrı bir kuyuya söylüyor. Boş kuyu, çoşuyor, taşıyor. Bu taşkınlıkla kenarında kamışlar bitiyor. Nihayet bir çoban, bu kamışlardan birini kesip, delikler açıp üflenince nağmeler hasıl edebilecek bir şekle getiriyor. Sonra ona üflemeye başlıyor. O anda, kamış parçasından âşıkâne enin ve feryâdlar yükseliyor. Kalplere vecd ve heyecan veriyor" (I).

" O andan itibaren o kamış parçası, âşk ve esrar-ı ilâhi'nin hakayikine tercüman oluyor. Kıymet ve mebrukiyyet kesbediyor. Artık ona (Ney) adı veriliyor."

Ney'in Davud, Bolahenk, Şah, Mabeyn, Mansur, Kız Nayı ve Nısf olmak üzere boyca, kalınlıkça, tabii ahenkçe farklı nev'ileri vardır. Üflenecek yerine "Başpâre" adı verilen bir parça takılır. Sonuna da "Parazvana" denilen bir parça geçirilir."(2)

Bundan dolayı, edebiyatımızda ney, âşığa, çıkardığı sesle onun inlemeleri, ah ü feryatlarına teşbih edilir.

49.5. Boynına ṣalınduġınca zülfine yüz virdi dōst
Bir zamāndur şimdi Ca'fer yüz bulur küstāḫlar

---

Zülf için bkz : 12/6

Sevgili, zülfün boynuna dolanmasına müsaade edip, müsamaha gösterdi. Ey Ca'fer, küstahların yüz bulup, şımardığı bir zamandır.

---

1. Ziya Şakir; Mevlevilik nedir?
2. Tarih Deyimleri ve terimleri sözlüğü; C;2 S;44

Şair, sevgilisinin zülfünü kıskanıyor. Çünkü, o sevgiliye hem en yakın, hem de müsamaha gösterilen bir unsurdur.

Zülf, sevgilinin irâdesi dışında gelişip, büyüyor ve onun yüzünü, boynunu sarıp, sarmalıyor. Sevgiliden de ona karşı bir tepki,istememe gibi bir hareket gelmiyor. Sevgili onu kesiyor, o yine uzuyor ve yüzü sarmaya başlıyor. Sevgili kesiyor, o uzuyor. Ve olay bu minval üzre devam ediyor. Şair, zülfün istenmediği için kesildiğini fakat onun küstahlık ve terbiyesizlik yaparak sanki hiçbir şey olmamış gibi yine aynı hareketlerini devam ettirdiğini söylüyor. Böyle olduğu halde, sevgiliden hâlâ daha yüz bulabildiğini söylüyor.

Sevgiliye hem en yakın, hem de müsamaha gösterilen bir unsur olması dolayısıyla şair, zülfü kıskanıyor, ama ona imrenmeyip, tahkir etme yolunu seçiyor.

50.1. Gözlerüñle ṣūretüñ naḳşın ki ṣūret-ger yazar
Resm idûp ṣan merġzār içinde āḫūlar yazar

---

Göz için bkz : 17/2
Yüz için bkz : 2/3

Ressam, senin gözlerinle, yüzünü öyle bir nakşedip resm ederki, o resmi gören çayırlık içinde ceylanların gezdiğini sanır.

Ahu'nun beyitlerde sözkonusu edilen en mûhim yanı, misk unsurunu hasıl etmesi ve gözlerinin güzelliğidir. Koku ile sev-

gilinin saçı münasebete getirilir. Ahu'nun miski hasıl etmesi, sevgilinin saçındaki kokuya rekabet dolayısıylaymış gibi gösterilir. O, bu kokuyu kıskandığı, yada ona âşık olduğu için "içi kan olmakta" ve neticede miski hasıl etmektedir. Böylece, onun misk unsurunu hasıl ediş şekli de bir hüsn-i ta'lil'e mevzu bahs edilmiş olur. Yine bu tip beyitlerde ahu zikredilince, Çin, Hıtâ,Huten, Tatar isimleri de zikredilir ki, böylece misk ahusunun bulunduğu yerler ortaya çıkar.

Ahu'nun gözleri, iriliği, parlaklığı ve rengi dolayısıyla ele alınır. Çok güzel bir göze sahip olan ahu sevgilinin gözleriyle mukayese edilir.

Ayrıca ahu'lar, çayırlarda, yeşilliklerde dolaşırlar. Şair, kısaca, sevgili-ahu mukayesesi yapmaktadır.

Göz; rengi ve güzelliği açısından, ceylan gözüne, dolayısıyla sevgili de, ceylan'a teşbih edilmiş.

50.2. İştiyāḳından devāt aġzın açup ḥayrān ḳalur
Çün ḳalem reyḥān ḫaṭṭuñ vaṣfın ey dilber yazar

---

Ey dilberī Divit, şevkinden, arzusundan ağzını açıp sana hayran kalır. Çünkü kalem, senin hattının vasıflarını reyhan hattı ile yazar.

Eskiden kalemler kamıştandı ve uçları tam ortadan iki-üç santim kadar açılır, yarılırdı. Şair, bunu kalemin sevgiliye olan hayranlığına bağlayarak mübalağa yapıyor.

Hatt-ı Reyhânî: İbn-i Bevvâb tarafından icâd edildiği söylenen, içinde hiç gözü kapalı harfin bulunmadığı bir yazı çeşididir.

Hatt kelimesi Tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Devat-Kalem-Reyhan Hattı-Yazmak kelimeleri arasında Tenasüb sanatı vardır.

50.3. Zülfü ḫaddüñ resm idüp çeşmümde naḳḳâş-ı ḫayâl
Şan Ḫaṭâyı Rûmî yapraḳlarla bir sâğâr yazar

---

Hayal ressamının senin zülf ve ayva tüylerini resm etmesi, adetâ Hatâyı Rumî'yle yapraklarla bir kadeh yapmaya benzer.

Hatâyı Rumî : Süslemede (tezhip) stilize edilmiş yaprakları andıran ve umumiyetle zıd kıvrımlı iki parçacıktan, bazen tek parçadan ibaret olan motiflerle bir göbeğe bağlı olarak spiral kıvrımlar halinde yapılan süsleme nev'i ve süslemedeki motiflerden her birine verilen addır.

50.4. Ġonca cüzdânındaki rengîn varaklardan bâhar
Gül yüzüñ vaṣfında her yıl tâze bir defter yazar

---

Gül için bkz : 15/5
Gonca için bkz:13/2

Bahar senin gül yüzünü övmek için, gonca cüzdanındaki parlak ve renkli yapraklardan her yıl taze bir defter yazar.

Goncanın cüzdana teşbihi, kat kat olan şekli ve toplu halde oluşu dolayısıyladır. Her yıl yazılan taze defter ise, yaprakları defter yaprağına benzetilen, sevgilinin vasıflarını anlatıp, onu övmek için yaprağına medhiyeler yazılan, incelik, yumuşaklık gibi vasıflara sahip gül ve gülün yaprağıdır. Her yıl yazılması ise, gülün her bahar açıp, bahar sonu ölmesi ve bu olayın hep böyle sürüp gitmesi hadisesinden dolayıdır.

Ahmed Paşanın bu beyitle ortaklık arzeden bir beyti vardır:

Rūm-ı evrāk-ı gül-i handān ṭuṭar hoş būy ile
Gül yüzüñ vaṣfında Ahmed nice kim defter yazar
Aḥmet Paşa, Gazel, 66-7

50.5. Kûh-ı ġamdur dil lebüñ resm itsem anda vechi var
Ṭaġda Şīrīn naḳşını Ferhād-ı ṣūret-ger yazar

---

Gamlı bir dağa benzeyen gönüle senin dudaklarının resmini yapsam yeridir. Dağdaki Şirinin resmini Ferhat yazar.

Ferhâd ü Şirin kıssasına telmih yapılmıştır.

Gönül, gam dağına, şair Ferhat'a, sevgili de Şirin'e benzetilmiştir.

50.6. Zülfi ucında hat u hālin müneccimler görüb
Şām serhaddinde çok āşūb u şūr-u-şer yazar

---

Müneccimler, senin zülfünün uçundaki çizgi ve benini görünce, Şam sınırında çok kargaşa gürültü ve kötülük olduğunu yazar.

Müneccim, yıldızlara bakarak geleceği okuyan kişilere denir. Şam-Serhâd kelimesiyle kastedilen, sevgilinin siyah zülfünün ucudur.

Yaşlılık alameti olan, yüzdeki çizgi ve çilleri gören müneccimler, sevgilinin akıbetinin kötü olduğu haberini veriyor.

50.7. Hatt-ı haddüñ yādına her beyti kim bunyād ider
Gül varaklar üzre anı müşk ile Ca'fer yazar

---

Hat için bkz : 5/5

Ca'fer senin dudağının üstünde ve yanaklarındaki ergenlik tüylerinin hâtırasına her beyti koku ile gül yapraklar üzerine yazıp, binâ eder.

## YARARLANILAN KAYNAKLAR


| | |
|---|---|
| Alpaslan, Ali | Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler Ankara 1977 |
| Ateş, Bünyamin | Peygamberler Tarihi,Yeni Asya Yayınevi İstanbul 1980 |
| Banarlı, Nihat Sâmi | Resimli Türk Edebiyatı Tarihi İstanbul 1971 |
| Belvinanlı, Ali Kemâl | Aruz ve Ahenk İstanbul 1965 |
| Çavuşoğlu,Mehmed | Necati Bey Divanından Seçmeler Ankara 1977 |
| Çavuşoğlu, Mehmed | Divanlar Arasında,Ümran Yayınları Ankara 1981 |
| Ergin, Muharrem | Türk Dil Bilgisi İstanbul 1972 |
| Erünsal, İsmail | The Life And Works Of Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, With A Critical Edition Of His Dîvân Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983 |
| Gölpınarlı, Abdülbâki | Şeyh Galib Divanından Seçmeler |
| Hüseyin Hüsameddin | "Amasya Tarihi" İstanbul 1327-1928 |
| İslam Ansiklopedisi | Cilt 3 , Cafer Maddesi İstanbul 1963 |
| Kabaklı, Ahmet | Türk Edebiyatı, İstanbul 1963 |
| Karaalioğlu, Seyid Kemal | Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1973 |
| Karaalioğlu, Seyid Kemal | Edebi San'atlar Antolojisi, İstanbul 1969 |
| Köprülü M.Fuat | Divan Edebiyatı Antolojisi |
| Kürkçüoğlu, Kemal Edip | Seyyid Nesimi Divanından Seçmeler |

| | |
|---|---|
| Levend Agâh Sırrı | Divan Edebiyatı |
| Pakalın, M.Zeki | Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,Ankara 1983 |
| Şemseddin Sami | Kamus-ı Türkî Dersaadet 1317 |
| Şükün, Ziya | Ferheng-i Ziya , İstanbul 1944-1950 |
| Tahir'ul Me levî | Edebiyat Lugati, İstanbul, İstanbul 1973 |
| Tarlan, Ali Nihat | Şeyhî Divanının Tedkîk |
| Tarlan, Ali Nihat | Fuzulî Divanı Şerhi, Ankara 1985 |
| Tolasa, Harun | Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası Erzurum 1973 |
| Tolasa, Harun | Şeyhül İslam Bahâyi Efendi Divanından Seçmeler, İstanbul 1979 |
| Yeni Tarama Sözlüğü | Türk Dil Kurumu, Ankara 1983 |